

HØGSKULEN I VOLDA

Ma

Masteroppgåve i Kulturmøte

“Der blev dygtig politiseret...”

Politisk kulturdannelse i Øvre Telemark rundt 1814

Gunnar Bolstad
12/2010

ENGLISH SUMMARY

This essay is about the formative processes that paved the way for the political participation among farmers from the Norwegian county Telemark before and after 1814, when Norway first earned its independence from Denmark with its own constitution and shortly after succumbed to a union with Sweden.

The essay focuses on the careers of four different farmers; Talleiv Huvestad, Aasmund Norgaard, Ole Bjørnsen and Ole Blom, who all contributed, each in their own way, to the development of a strong political culture among the farmers.

The theoretical perspective is based on theories on social networks, as they are originally expressed by the American sociologist Walter W. Powell, further developed by a group of Swedish historians at the University of Uppsala.

The essay is inspired by the on-going research project at the Volda University College on the connection between “the two cultures” of peasant farmers and the local elite. My ambition has been to show how the four agrarian politicians made both allies and enemies with top civil servants and upper class merchants, both locally and nationally. They don’t seem to have been severely restrained by the paternalistic system that characterised the society at the time. A local parish priest, the nationally renowned poet Jens Zetlitz, played an important role as a cultural and political ally of at least two of the four farmers in the essay.

While the elite’s mantra was to avoid “politicising”, the farmers’ only option was to do the opposite: Fighting against nobility and in favour of a fair distribution of military service and other societal duties, they had to discard the elite’s established political and cultural norms in order to succeed with their claims. Their activities were not revolutionary, but their engagement contributed to the farmers’ very strong standing in the Parliament only a few decades later.

FØRORD

Etter to års nokså intensiv kveldsjobbing på sporet av fire staute bønder fra Øvre Telemark, er det nesten litt trist å skulle levere fra meg masteroppgaven. Jeg kommer til å savne Talleiv Huvestad, Aasmund Norgaard, Ole Bjørnsen og Ole Blom. De fire bondepolitikere, som i historiens lys har operert litt i skyggen av sine bondekolleger Theis Lundegaard og Ole Haagenstad, for ikke å snakke om enda større berømtheter som brødrene Niels og Jacob Aall, W.F.K. Christie og Christian Magnus Falsen, har så visst gitt sine bidrag til utviklingen av det norske demokratiet. De tok de første famlende skritt og var med og beredte grunnen for bøndernes sterke rikspolitiske stilling et par tiår senere.

Denne oppgaven er sterkt inspirert av forskningsprosjektet om “de to kulturer” som pågår på Høgskolen i Volda. Jeg har hatt god drahjelp derfra, aller mest fra min veileder Brynjulv Gjerdåker, som hele veien har stilt opp som god samtalepartner i Volda og med nyttige råd på e-post. Stor takk til Brynjulv, og også til flere andre på Høgskolen som har hjulpet meg med både faglige og praktiske spørsmål.

Høgskolen fortjener også pluss i boka for at de drifter et gratis masterstudium for voksne arbeidstakere i en tid der altfor mange utdanningsinstitusjoner ser slike tilbud mest som kommersielle melkekuer.

Takk også til personalet på Nasjonalbiblioteket i Oslo, som jeg er så heldig å ha som nær nabo. Selv om digitaliseringen av gammelt materiale har kommet i siget, vil det ta mange år før det gammeldagse manuelle biblioteket blir overflødig – og fagfolkene på NB har stilt entusiastisk opp på alle forespørslar. Det samme gjelder arkivansatte på Stortinget, ved Telemark museum, Statsarkivet på Kongsberg og på Riksarkivet.

Da er det på tide å ta farvel med de fire bøndene og gå hjem til familien. Takk for tålmodigheten!

Innhold:

1	Innledning.....	8
1.1	Problemstilling	8
1.2	Teori	9
1.2.1	Patron-klient	12
1.3	Kilder.....	13
1.3.1	Sentrale historieverk.....	13
1.3.2	Spesifikk litteratur	14
1.3.3	Referater, aviser og tidsskrifter	15
1.3.4	Håndskrift.....	15
1.4	Hva sier historikerne om bøndernes rolle?	16
2	Bratsberg Amt – en oversikt.....	20
2.1	Bygdene i Øvre Telemark	20
2.1.1	Leveforhold for bygdefolket	21
2.1.2	Embetsmenn i Øvre Telemark.....	22
2.1.3	Amtmennene	23
2.1.4	Leseferdigheter	24
2.1.5	Landbruk og opplysning.....	27
2.2	Handelsborgerne i Grenland.....	29
2.3	Oppsummering	30
3	Telemarksbøndernes politiske erfaringer i årene før 1814.....	31
3.1	Den stridbare telemarking?.....	31
3.2	Lofthusopprør og presteoppgjør.....	31
3.2.1	Lofthus i Øvre Telemark	32
3.2.2	Skogeiernes protest	33
3.2.3	Presteoppjøret.....	34
3.3	Den vrangre fossen	36
3.4	Patriotisme i Bratsberg Amt før 1814	38
3.4.1	Etableringen av universitetet.....	38
3.4.2	Christian Frederik til Skien	39
3.5	Skiftende konjunkturer	40
3.5.1	Provideringskommisjonen.....	41
3.5.2	Patrisierne og deres omdømme	43
3.6	Oppsummering	44
4	1814 – staten fødes, bønder blir parlamentarikere	45
4.1	Tre menn med “grundige Kundskaber”	45
4.2	Hva var de typiske bondesakene?	47
4.2.1	Verneplikt.....	47
4.2.2	Odelsrett/Åseterrett.....	48
4.2.3	Skyssplikt	49
4.2.4	Skatter/pengevesen.....	51
4.2.5	Næringsfrihet.....	51
4.2.6	Konventikkel/forsamlingsrett.....	52
4.3	Talleiv Huvestad – “originalutgaven”	52
4.3.1	Løvenskiold og Cloumann	55
4.4	Det overordentlige storting.....	55
4.4.1	Fra Bratsberg Amt.....	56

4.4.2	Askeladden Norgaard	56
4.4.3	Vrangfoss-saken igjen	60
4.5	Oppsummering	62
5	1815 – ny mann på Stortinget	63
5.1	Zetlitz-kretsen.....	63
5.1.1	Gledens muntre sanger	63
5.1.2	Ole Bjørnsens klassereise.....	65
5.1.3	Blom fra gode kår.....	66
5.1.4	Glade herrer.....	67
5.1.5	Ole Bloms nettverk.....	69
5.2	Det lange Stortinget.....	72
5.2.1	– Nu bever jeg for bondens popularitet.	72
5.3	Ole Bjørnsens saker.....	74
5.3.1	Diettpenger	75
5.3.2	Pensjonssaken.....	75
5.3.3	Næringsfrihet.....	75
5.3.4	Adelssaken	78
5.3.5	Pengevesenet	79
5.3.6	Verneplikt.....	82
5.4	Livet i hovedstaden	82
5.4.1	Skraalhalssaken	84
5.4.2	Flere feider	86
5.5	Klassekamp eller ”forstandskrefter”?.....	88
5.6	Brua over Sunde-sundet	90
5.7	Oppsummering	91
6	Formelle muligheter ga nye strategier.....	93
6.1	Stortinget 1818 – færre bønder.....	93
6.1.1	Hva gjorde Huvestad på tinget?	94
6.2	Bondeopprør uten telemarkinger.....	94
6.3	En overraskende utnevning	95
6.3.1	Hva drev forlikskommissæren med?.....	96
6.4	Blom vs. Amtmannen.....	98
6.5	Blom til Stortinget.....	100
6.6	Oppsummering	101
7	Politisk kultur i Øvre Telemark.....	102
7.1	Hvem var valgmennene?.....	102
7.1.1	Oversikt over valgmennene i Bratsberg amt	104
7.2	Den politiske eliten i bygdene	106
7.3	Hvem valgte de?.....	109
7.3.1	Halvkondisjonerte stortingsbønder?.....	111
7.4	Telemarkspolitikken – et sosialt felt?.....	113
7.4.1	- Der blev dygtig politiseret...!	115
8	Konklusjon	117
9	Kilder og litteratur	119
9.1	Utrykte kilder	119
9.2	Aviser og tidsskrifter	119
9.3	Referert litteratur	119

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Denne oppgaven skal handle om de formative politiske prosessene som banet veien for telemarkske bondepolitikere de første årene av Stortingets eksistens, møtet mellom bøndene og de kondisjonerte, og bonderepresentantenes opptreden i det politiske landskapet som åpnet seg etter 1814.

”Dramaturgien” i oppgaven vil konsentreres til perioden 1814-20, og vil ha sitt geografiske ankerfeste i Kviteseid i Telemark. Samtidig utspiller ”handlingen” seg også i Skien, på Eidsvoll og i Christiania. Tidsmessig vil det også være nødvendig å hente bakgrunnsstoff fra de siste to tiårene før 1800, da flere prosesser bidro til telemarksbøndenes politiske skolering.

Opgaven er inspirert av det pågående forskningsprosjektet ved Høgskolen i Volda om forholdet mellom bønder og embedsmenn. Temaet er faglig interessant blant annet fordi det finnes lite systematisert litteratur om navngitte bondepolitikere fra Telemark i dette tidsrommet; om deres bakgrunn, motivasjon, program og personlige karrierer. Ole Bjørnsen og Ole Blom fra Kviteseid vil stå fram som oppgavens ”hovedpersoner”, men også Talleiv Huvestad og Aasmund Norgaard vil bli omtalt og satt inn i sammenhengen. Disse fire skiftet på å representere Bratsberg Amt, først på Eidsvoll, deretter på Stortinget i 1814, 1815-16, 1818 og 1821.

På riksplan er det mulig å se et klart skifte i de kondisjonertes syn på bonderepresentantene etter hvert som bøndene trer klarere fram som skolerte politiske aktører. I brev og erindringer som finnes etter brødrene Jacob og Niels Aall, biskop Pavels m.fl., kan man se at bonderepresentantene gradvis endrer karakter fra å være staute, ærlige, men kanskje litt barnlige og naive representanter for det opprinnelige Norge – til å bli uansvarlige, oppsetsige og markante politiske motstandere. Det gjelder det generelle bildet som endrer seg over tid, og det kan eksemplifiseres veldig tydelig gjennom Kviteseid-bonden Ole Bjørnsen, som griper alle de mulighetene som tilbys ham gjennom unge år, og som når et foreløpig høydepunkt i sin karriere på Stortinget 1815-16, der han gjør seg bemerket ved å fremme forslag om en endelig avskaffelse av adelen og om næringsfrihet for bondestanden.

Sammen med Bjørnsen opptrer hans gode venn og sambygding Ole Blom, som i likhet med Bjørnsen ikke nøler med å møte konflikter på en offensiv måte. Han blir valgt til Stortinget i

1820 etter en knallhard og langvarig rettsprosess som amtmannen kjører mot ham fordi han nekter å trekke seg fra et forlikskommissærverv på amtmannens ordre. Blom vinner og kommer på Stortinget, mens amtmannen taper og må betale saksomkostningene.

Forholdet mellom telemarksbøndenes ledere og amtets kondisjonerte, representert ved embetsmenn og handelsborgere i Grenland, de lokale fogdene Cloumann og Florentz, og for Bjørnsens og Bloms del særlig forholdet til presten Jens Zetlitz, må ha spilt en viktig rolle.

Bjørnsens og Bloms forhold til embedsmenn og borgere handler både om konflikt og pragmatisk samarbeid, og gir et sammensatt bilde av to dyktige menn som arbeider for bøndenes sak, men som også bruker de mulighetene de får til å fremme sine personlige interesser. Det er nokså tydelig at de underveis i sine karrierer både utnytter et paternalistisk system, og snur ryggen til det – ettersom det passer dem.

Samtidig som stortingsbøndenes historie illustrerer tilspissede motsetninger mellom bondestanden og de kondisjonerte, handler dette også om en periode der vi ser de første sprekke i standssamfunnet – ikke ennå som en entydig nasjonal endring, men gjennom ulike lokale utviklingstrekk.

1.2 Teori

Oppgaven er basert på en praktisk-empirisk tilnærming, men jeg har hatt stor nytte av å støtte meg på nyere nettverksteorier. Både Blom og Bjørnsen, delvis også Norgaard, pleier åpenbart vennskapelige forbindelser med embetsmenn og handelsborgere. For eksempel er Bloms og Bjørnsens forhold til Zetlitz preget av et dypt vennskap som framstår som likeverdige. Det kan likevel være rimelig å beskrive Zetlitz som en mentor for Bjørnsen og Blom. Det er naturlig å se disse forbindelsene i et teoretisk nettverksperspektiv.

I Norden er det særlig en gruppe svenske historikere som har arbeidet med nettverksteorier til bruk i historiefaget. De støtter seg blant annet på den amerikanske sosiologen Walter W. Powell, og benytter seg også av den franske sosiologen Pierre Bourdieus teorier om sosiale felt og relasjoner. I Norge har blant annet historikeren Ola Teige interessert seg for nettverksteorier. Han har anvendt nettverksanalyse i en studie av 1700-tallets Christiania-elite. Håkan Gunneriusson, Ylva Hasselberg, Leos Muller, Niklas Stenlås og Donald Broady – alle tilknyttet Universitetet i Uppsala – utdyper sine teorier i den lille essaysamlingen *Sociala Nätverk och Fält*, utgitt i 2002.

Powell skiller mellom tre organisasjonstyper for samfunnet – markeder, hierarkier og nettverk. Markeder kjennetegnes av kortvarige sosiale relasjoner, og aktørene gjør i teorien frie valg. Hierarkiene preges av varierende maktressurser og aktørene er styrt av formelle regler på en helt annen måte enn markedene.¹

Nettverk har derimot en relativt flat struktur. Oftest er aktørene nokså jevnbyrdige, men aktørene kan likevel ha ulike posisjoner i nettverket. Det ligger i nettverkens natur at de er langsiktig karakter. Selv om det også i nettverksrelasjoner finnes felles koder for hvordan de skal forholde seg til hverandre, styres de ikke av formelle regler.²

Teige har skilt ut fire typer nettverksbånd i sitt arbeid:

- Slektskap (familie og svogerskap)
- Vennskap (vennskap, kausjonsbånd)
- Økonomiske relasjoner (faste handelsbånd, partnerskap, deleierskap)
- Patron-klient-bånd³

Mens Teige har brukt nettverksbegrepet til å beskrive nettverk i Christiania som i stor grad handler om såkalte patron-klient-forhold, advarer Hasselberg & co mot dette.

Artikkelforfatterne begrunner dette med at relasjonen mellom patron og klient ikke er jevnbyrdig, og heller ikke i alle tilfeller frivillig.⁴ Snarere er det her snakk om et assymetrisk maktforhold. Teiges nettverksdefinisjon ville kanskje i større grad kunne brukes til å beskrive maktbruk i sosiale forhold.

Hasselberg & co framhever tre ulike funksjoner ved det sosiale nettverket:

Den viktigste funksjonen i et sosialt nettverk er aktørenes utbytte. Det vil ofte handle om økonomiske gevinster, men det kan også dreie seg om tilgang på andre former for kapital, informasjon eller tjenester av annen art.⁵

Den andre funksjonen ved et sosialt nettverk handler om grensene rundt det – altså om inklusjon eller eksklusjon. Aktørene i et nettverk utvikler en gjensidig tillit til hverandre. Det er en nødvendig forutsetning, og vil virke inkluderende for dem som deltar. For alle andre er nettverket ekskluderende, det ligger i sakens natur.⁶ Hasselberg & co påpeker at inklusjon/eksklusjonsfenomenet har et tydelig klasseaspekt ved seg, i den forstand at det er

---

¹ Hasselberg 2002: 14

² Hasselberg 2002: 15

³ Teige 2008: 3

⁴ Hasselberg 2002: 16

⁵ Hasselberg 2002: 19

lettere å engasjere seg i et nettverk med noen som tilhører samme sosiale gruppe. Dette er et interessant perspektiv for denne oppgaven, fordi vi finner klare tegn på at nettverkene for de telemarkske stortingsbøndene også har vært vertikale, uten at det nødvendigvis har dreid seg om patron/klient-forhold. Interessant nok påpeker artikkel-forfatterne at et viktig element i historiske elitegrupperes nettverk har vært brevskrivning, og i de tilfellene der vi ser stortingsbøndene i et tilsynelatende vertikaltgående nettverk, er det nettopp en aktiv brevskrivning som er den viktigste dokumentasjonen for nettverkets eksistens.

Den tredje funksjonen i de svenske historikernes framstilling handler om reproduksjonen av nettverkens sosiale kapital.⁷ Begrepet *sosial kapital* er lansert av den franske sosiologen Pierre Bourdieu og står helt sentralt i hans teorier om sosiale felt. Begrepet virker sammen med, og står i kontrast til, kulturell kapital og økonomisk kapital. Begrepet betegner hva slags verdi en persons sosiale forbindelser utgjør. Det kan tolkes nesten helt bokstavelig i materiell sammenheng, som for eksempel hva en ung manns familie og familievenner kan hjelpe ham med i overgangen til voksenlivet i form av kompetanse, studieveiledning, jobbtilbud, bolighjelp og eventuelt rede penger. Men sosial kapital kan også tolkes mer immaterielt, i retning av at sosiale relasjoner har en verdi i seg selv. Økonomisk kapital handler naturlig nok om tilgang på økonomiske ressurser. Kulturell kapital betegner kort sagt en aktørs evner og kunnskaper. Selv om disse kapitaltypene lett kan skilles fra hverandre, er det også slik at kulturell og sosial kapital kan la seg konvertere til økonomisk kapital, og en aktør med høy sosial kapital har også gode forutsetninger for å erverve seg høy kulturell kapital gjennom oppveksten.⁸

For de fleste individer er det familien som utgjør den viktigste sosiale kapitalen, og fremdeles er det slik at elitestrukturer i samfunnet reproducerer seg gjennom familienettverk. Også på lokalt nivå er det fremdeles slik at slektstilhørighet spiller en viss rolle.⁹ Denne masteroppgavens hovedpersoner levde i en tid der slik tilhørighet, med den tilgang det ga til slektas samlede sosiale kapital, var av helt avgjørende betydning, også i de norske bygdene.

Analyser av sosiale nettverk må ses i sammenheng med det Bourdieu kaller *sosiale felt*. Et sosialt felt er en betegnelse for en arena der aktørene strider om noe de har felles. Feltet må ha en viss autonomi fra verden rundt, og det må finnes visse spilleregler. De som deltar må ha en felles oppfatning av at det de holder på med er viktig (*illusio*). Det er de som til enhver tid har

---

⁶ Hasselberg 2002: 21

⁷ Hasselberg 2002: 26

⁸ Hasselberg 2002: 28

høyest relevant kapital som setter feltets standarder for opptreden – en felles *habitus* – men en slik *habitus* kan gjerne bli utfordret av aktører med lavere kapital. Slik kan spilleregler bli endret fra tid til annen. Hva slags kapital som er mest relevant, avgjøres av feltets karakter; økonomisk og sosial kapital kan være bortimot verdiløst i et felt som handler om litteraturkunnskap. Broady viser også til flere andre kapitaltyper, som for eksempel politisk og religiøs kapital. Bourdieu lanserte også begrepet symbolsk kapital, en kapitaltype som kan være fullstendig irrelevant for alle andre enn aktørene på et spesifikt sosialt felt, for eksempel utseende eller berømmelse.¹⁰

Eksempler på sosiale felt kan være aktive norske historikere, “litteratur-Norge” (forfattere, forleggere, kritikere) eller som mer definerte deltakere i et forum, som for eksempel medlemmer i en organisasjon. Et politisk miljø, både lokalt og nasjonalt, kan også være et sosialt felt.

I prinsippet kan et sosialt felt og et sosialt nettverk være nærmest identiske, men som oftest vil det ikke være slik. Ifølge Broady skiller et nettverk fra et felt ved at nettverket består av personer med sosiale, tillitsbaserte relasjoner til hverandre, mens et felt er et system av relasjoner mellom posisjoner.¹¹ Der aktørene på et felt hevder seg på grunnlag av en systematisert rangering av relevant kapital, vil nettverket i en helt annen grad være uformelt med en flat struktur. Deltakelse i nettverket kan imidlertid gi fordeler for aktører i et sosialt felt, ikke minst fordi det vil være eksklusivt, og dermed ekskluderende overfor andre aktører i det sosiale feltet.

1.2.1 Patron-klient

Såkalte patron-klientbånd fantes naturligvis også i Bratsberg amt. Begrepet skiller seg fra den definisjonen av sosiale nettverk som jeg har lagt til grunn, selv om det også er klare likheter. Harald Krøvel, stipendiat ved Høgskolen i Volda, peker i et *paper* på at de sentrale skillene er knyttet til begrepsparene likhet-ulikhet og frivillighet-tvang. Samtidig handler begge begrepene om gjensidige og langvarige relasjoner av personlig karakter, der det foregår utveksling av ulike typer ressurser mellom de involverte.¹² Men mens nettverksdefinisjonen som jeg har lånt av “Uppsala-kretsen” handler om flate strukturer, er patron-klientforholdet en assymetrisk maktrelasjon, der patronen har høyere status og disponerer flere ressurser enn

---

⁹ Hasselberg 2002: 30

¹⁰ Broady 2002: 52

¹¹ Broady 2002: 55

klienten. Dette er også basis for forholdet i den forstand at klienten kan ha et stort behov for å trekke på patronens ressurser, uten at dette nødvendigvis har veldig stor betydning for patronen.¹³

Patron-klientforholdene var ofte standsoverskridende. Standsbegrepet kan både brukes som et nokså formelt tredelt fenomen; embetsmenn, borgere og bønder – men benyttes selvfølgelig også slik Max Weber gjør, som et tydeligere sosialpolitisk begrep. Han skriver at stendene vanligvis består “av mennesker som føler samhørighet med hverandre, selv om denne samhørighet ofte er uten noen fast struktur”. Weber beskriver den såkalte “standsæren”, som kommer “til uttrykk ved at den ‘selskapelige’ omgang – dvs. det samkvem som ikke tjener økonomiske eller andre forretningsmessige formål [...] innskrenkes til kretsen av standsfeller, noe som kan utvikle seg til en fullstendig innkapsling.”¹⁴

1.3 Kilder

1.3.1 Sentrale historieverk

Det er skrevet svært mye historisk faglitteratur om norske forhold rundt 1814 som er relevant for denne oppgaven; om bøndenes identitet, om deres forhold til embedsmenn og borgere, deres eventuelle nasjonalfølelse, lesekunnskap og kongetroskap – for å nevne noen tema.

Det er imidlertid ikke så mange som i nyere tid har lagt riksforsamlingen og de første stortingssesjonene under lupen. I forbindelse med 200-årsjubileet for 1814 er dette temaet på vei fram igjen, men den siste som har gått i dybden i et større verk, er Sverre Steen. Hans serie – *Det frie Norge* – er ikke til å komme utenom når man arbeider med studier av politiske problemstillinger og persongallerier i perioden 1814 til 1820. Jeg har særlig støttet meg på bind 2 – *På fallittens rand*.

Før Steen er det særlig Halfdan Koht, Ernst Sars og Yngvar Nielsen som har levert nærstudier av den politiske situasjonen i perioden. Alle har gitt vesentlige bidrag, men det er viktig å lese disse historikerne i lys av den tid de virket i. En viktig problemstilling som dukker opp når man arbeider med dette stoffet er i hvilken grad eldre historikere har satt et stempel på bondepolitikere, som fremdeles lever?

---

¹² Krøvel 2010: 3

¹³ Krøvel 2010: 3

¹⁴ Weber 1990: 59-60

Jeg har også lest de relevante bindene av Cappelens og Aschehougs norgeshistorier, som har gitt nyttig informasjon til en overordnet forståelse av det generelle samfunnsbildet.

1.3.2 Spesifikk litteratur

Den viktigste informatøren for denne oppgaven er folkeminnesamleren Rikard Berge (1881-1969). Berge var født og oppvokst i Vinje i Telemark. Han tok aldri examen artium, men fulgte forelesninger ved Universitetet i Oslo hos folkloristen Moltke Moe. I 1908 giftet han seg med datteren til Sophus Bugge, malerinnen Johanna Bugge.

Berge var en ekstremt produktiv forfatter og folkeminnesamler. I en årrekke reiste han Telemark rundt på jakt etter overleveringer av sagn og stev, mattradisjoner, rosemaling og sølvsmedfag. Han skrev et utall bøker og artikler, og har etterlatt seg et sirlig ordnet håndskriftarkiv på tusenvis av sider. Fra 1916 til 1951 var han fylkeskonservator i Telemark og bygde opp en stor museumssamling på Brekke gård i Skien, en gård som for øvrig var boligen til statsråd Niels Aall, og der hovedhuset ble ombygget av bondepolitikeren Aasmund Norgaard. Begge personer spiller en rolle i den videre historien.

Berges viktigste bidrag til denne oppgaven er hans to store artikler om Ole Bjørnsen og Ole Blom. Disse artiklene inngår i en serie på 23 artikler, *Bygdedikting frå Telemarki*, som han skrev i årene 1907 til 1933. Både Bjørnsen og Blom var aktive skribenter, og skrev en rekke dikt, ikke minst under påvirkning av sin gode venn Jens Zetlitz. De skrev også dialektbaserte viser. Det er som bygdediktere de får sin plass i Berges artikkelserie, men han bruker også en stor del av plassen til å skildre dem som samfunnsaktører. Uten disse to artiklene ville jeg neppe hatt nok stofftilfang til å gå i gang med oppgaven. Underveis har jeg oppdaget at det meste av Berges kilder fremdeles er bevart i hans arkiv på Brekke, og jeg har funnet flere ting som utfyller de trykte artiklene hans (se 1.2.4.).

Noen av de viktigste kildene vi har fra tiden rundt 1814, er private dagbøker og brev. I arbeidet med oppgaven har jeg hatt særlig nytte av dagbøkene til stortingspresident W. H. K. Christie og presten Claus Pavels. Begge har bidratt med konkrete referater fra møter og begivenheter, og særlig Pavels har gitt farge til sin samtid gjennom ganske spisse personkarakteristikker – som igjen må tolkes i et historisk lys. Det samme gjelder brev som er utgitt på trykk. Her har jeg hatt nytte av brev til og fra brødrene Niels og Jacob Aall, og en samling brev fra Jens Christian Berg til eidsvollsmannen Gustav Blom. Brevene fra Berg er særlig interessante fordi de kaster lys over datidens skikk og bruk for anonyme personangrep i avisene.

Telemark har et bredt utvalg av bygdehistorisk litteratur. Bygdebøkene fra Kviteseid har vært en viktig kilde, ikke minst bind 3 av Aanund Olsnes. Her har jeg hentet verdifullt stoff om embetsmenn, om skolesituasjonen, Lofthus-opprøret, lokalpolitikk og om leveforhold for bygdefolket. Øvrige bygdebøker er først og fremst benyttet i analysen av valgmennene i kapitel 7.

Jeg har ellers pløyd gjennom et stort antall memoarbøker, topografisk litteratur, fagartikler, hoved- og masteroppgaver og funnet relevant stoff på mange hold. Spesielt bør nevnes Else Breen, som har spesialisert seg på Jens Zetlitz' litterære produksjon, og som gjennom sin hovedoppgave og senere bok om Zetlitz har kastet mye lys over dikterprestens liv og levnet. Særlig har det vært nyttig å bli kjent med Zetlitz' poesi fra yngre år og hans sosialpolitiske holdninger.

1.3.3 Referater, aviser og tidsskrifter

Jeg har hatt stor nytte av det som foreligger av referater fra Eidsvoll og de første stortingssesjonene. Et grunnleggende problem er det at det ikke finnes stenografiske referater fra møtene, slik vi kan støtte oss på fra nyere tid. Vi må nøye oss med refererte forslag, komiteinnstillinger, vedtak og skriftlige vota – mens selve debattene ikke finnes i offisiell form. Her må vi hente støtte fra dagbøker og brev for å få et utfyllende bilde av hva som faktisk foregikk. Basisinformasjonen om stortingsforhandlingene kan man finne både i *Kongeriget Norges [...] Storthings Forhandlinger* og i *Storthingsefterretninger* som gir et oversiktlig bilde i ettertid.

Artikler fra Christiania Intelligenssedler og Nationalbladet bidrar også til et utfyllende bilde av den politiske debatten, og jeg har hatt stor nytte av dette.

1.3.4 Håndskrift

Jeg har benyttet meg av de håndskrevne rettsreferatene i saken mot Ole Blom, og også andre referater fra tingmøtene i Øvre Telemark. Ellers har jeg hatt stor nytte av Rikard Berges store håndskriftsamling på Telemark Museum i Skien. Det gjelder både tekster han har samlet inn og brev som han har transkribert. Særlig har jeg benyttet meg av den andre av de to dagbøkene som Ole Blom har skrevet og som Rikard Berge lyktes i å sikre for offentlig

innsyn. Begge disse dagbøkene, den første fra tidsrommet rundt 1812, den andre fra 1817 og framover, ligger i museets samling og er tilgjengelige for alle.

Brevene som Ole Bjørnsen og Jens Zetlitz utvekslet, fikk Berge se under besøk i Kviteseid, og han har laget resymeer av dem. Derfor må vi leve med de eventuelle feil som han kan ha gjort i dette arbeidet. Det er ukjent hvor de originale brevene befinner seg nå. Både i dette tilfellet og i andre sammenhenger der jeg har funnet brev og skriftstykker som er referert i trykt form, har jeg vært prisgitt formidlerens rettskrivning.

Aasmund Norgaard har etterlatt seg to epistler. Den ene er godt kjent, og er blant annet gjengitt i et av Kviteseid historielags blader. Det andre er, så vidt jeg kan forstå, ikke gjengitt noe sted. Det er nedskrevet ordrett av Berge, og finnes i museumssamlingen. Som Blom og Bjørnsen hadde også Norgaard en lyrisk åre, selv om vi bare kjenner til ett dikt han har publisert. Også et lite skriftstykke etter Talleiv Huvestad finnes i form av et håndskrevet lite dikt i Berges arkiv, men det er uklart om han har forfattet dette selv.

1.4 Hva sier historikerne om bøndenes rolle?

Gjennomgående er det liten hyllest å hente for bøndenes politiske evner og strategier i 1814 og de første årene etter, særlig etter at kraftpatriotismens bølger, senest representert ved Henrik Wergeland, hadde lagt seg. Yngvar Nielsen skriver svært nedlatende om bøndenes evner i sin Norgeshistorie fra 1886:

”Mængden af de Bønder, som var valgte til Medlemmer af Stortinget, var tarvelige Folk, som idet de nu skulde optræde i det offentlige Liv, kun besat faa Betingelser for at røgte Statens Anliggender”. Nielsens bruk av “tarvelig” må her selvsagt leses som “enkel”, ikke som “sjofel” – men mye tyder på at andre historikers syn på bøndenes evner og rolle ikke avviker nevneverdig fra Nielsens. Halvdan Koht skriver for eksempel i *Norsk bondereising* at man slett ikke kan: ”... segje at dei norske bønderne endå var fullvaksne til å ta upp og nytte dei politiske våpna som åre 1814 skulde gje dei i hende. Endå hadde dei ikkje vunne fram til politisk syn på sin eigen strid, enn minder til politisk vilje med fast formål.”¹⁵

Mot Kohts vurderinger kan man anføre en historie som Sverre Steen forteller om bonden Ole Aaset fra Hedemark, som i et brev som ble sendt rundt på bygdene før valget av

---

¹⁵ Koht 1914: 364

representanter til det første ordentlige storting, skrev om hvilke saker som bøndene burde være mest opptatt av. Pengevesen, skatte- og tollvesen, embetsmennesenes gasjer og armodens forminskelse var blant Aasets kampsaker. Alt dette fant han av langt større viktighet enn den inngåtte unionen og kongevalget, ifølge Steen.¹⁶ Dette kan tolkes slik at bøndene slett ikke var ukjente med politiske vurderinger, men at de prioriterte sakene helt annerledes enn de andre stendenes folk. Hjertesukkene fra anerkjente og ”forstandige” kronikører som for eksempel Jacob Aall over bøndenes politiske uformuenhet bør derfor ses i et klassepolitisk perspektiv. Jeg kommer tilbake til dette perspektivet i kapittel 5.5.

Steens tolkning kan også understøttes av Øystein Rian, som i sin rapport til Maktutredningen peker på at bondestanden gjennom 1700-tallet gjorde seg gjeldende som en offentlig opinion i tingstuene, og at stadige prosesser gjorde at bøndene, og byfolk også, skaffet seg atskillig juridisk trening. Rian framholder også at det var et innslag av det man kan kalle politiske saker, altså interessekonflikter der ulike bygdelag engasjerte seg for sine interesser.¹⁷ Rians syn understøttes av Knut Dørum som skriver at “mye av bondemotstanden var en integrert del av det lokalpolitiske styringssystem i bygdene, til tross for at det eksisterte en sterk lydighetskultur som tilsa en begrenset deltakelse fra almuen.”¹⁸ Dørum mener at tingmøtene fungerte som en sikkerhetsventil for bøndenes frustrasjon.

Vi har flere eksempler på slike politiske saker fra øvre Telemark mot slutten av 1700-tallet. Dette taler for at “telemarkspolitikken” var under utvikling som et sosialt og politisk felt allerede før en formell valg- og representasjonsordning kom på plass i 1814. Oscar Albert Johnsen påpeker i *Norges bønder* at bøndene på Eidsvoll i liten grad blandet seg i partistriden og sjelden tok del i ordskiptet – men at de var aktive og satte foten ned når deres egne interesser var truet. Blant annet gjaldt det valgordningen, der de vant fram. Johnsen mener at de dårlige tidene etter 1814 førte til motstand mot selve grunnloven som en årsak til bondeopprøret i 1818. Men han skriver også: ”Det begynte allerede i 1820-årene så smått å gå op for de mer oplyste bønder, at forfatningen var god, når bonden bare lærte å bruke den.”¹⁹ Dette er en interessant observasjon. Et viktig spørsmål er i hvilken grad en slik erkjennelse kan ha vært til stede i noen områder ganske raskt etter 1814. En bondepolitisk erkjennelse av at grunnloven ga en mulighet til medbestemmelse, kanskje også med en framtidsrettet visjon for de mest framsynte, passer inn i det som Brynjulv Gjerdåker beskriver som en

---

¹⁶ Steen 1953: 30

¹⁷ Rian 2003: 125

¹⁸ Dørum 2010: 73

”bondepolitisk overgangsfase omkring 1790 – frå tidlegare protestaksjonar eller subversiv motstand til byggjande deltaking og samfunnsansvar”.²⁰ Dette er et svært relevant perspektiv for oppgaven.

Både Ernst Sars og Jens Arup Seip har kommentert embedsmennenes forhold til bøndene. Ernst Sars peker i ”Udsigt over Norges historie” på at embetsmennenes entusiasme for odelsbonden i 1814 var en avstandsforelskelse, og at konflikter mellom gruppene oppsto øyeblikkelig når man sammen skulle utøve makt i nasjonalforsamlingen i 1815: “...deraf drog Klasseaanden hos Embedsmændene Næring, saa man begyndte at anse Grundlovsbestæmmelserne til Fordel for Bondeklassens politiske Magtstilling for Udslag af en utidig Ædelmodighed og tænkte paa at faa dem omgjort....”²¹

Jens Arup Seip peker i *Utsyn over norsk historie* på at noen av embetsmennene på Stortinget i 1815-16 forsøkte seg på en politisk allianse med bøndene, og at dette i noen grad ga embetsmennene fordel på kort sikt, men at det i lengden undergravde deres egen stilling.²²

Det er interessant å lese Sars og Seip i lys av en allmenn oppfatning av at bøndene hadde nokså snevre politiske interesser for øyet, mens embetsmennene hadde mer overordnede mål. Særlig Seip har spissformulert seg om dette: “Bonden ser bygden, borgerne byen, embetsmannen staten”.²³ Sars påpeker imidlertid gjennom sitatet over at også embetsmennene var ute etter å forsvare sin stands interesser, og datidens uttalte motvilje mot “politisering” kan vel helst leses som et knep fra de kondisjonertes side for å forhindre en åpen debatt.

Litteraturhistorikeren Arne Apelseh er også inne på dette perspektivet i sin doktoravhandling “Den låge danninga”.. Han mener å kunne påvise at gamle embetsmannssynspunkter blir særdeles velvillig gjengitt i nasjonale oversynsverk, særlig når det gjelder den nærmeste tiden etter 1814. I sin gjennomgang av slike historieverk, som for eksempel Francis Sejersteds bind 10 i Cappelens norgeshistorie (*Den vanskelige frihet*) og Anne Lise Seips bind 8 i Aschehougs versjon (*Nasjonen bygges*), blir Apelseh overrasket over “kor insisterande utleggingane framleis var på at kontaktpunkt og tangeringsområde ikkje fanst mellom ‘dei to lagi av åndslivet’”.²⁴ Apelseh antyder at en del “historikere med stor H” har en nærmest “reservasjonslaus oppfatning om at embetsverket i tida 1820-1850 stod for upartiske, nøytrale og objektive haldningar, og at de var desinteressert i makt for standens eigen del”. Han synes

---

¹⁹ Johnsen 1936: 384

²⁰ Gjerdåker 2002: 16

²¹ Sars 1904: 24

²² Seip 1974: 69

²³ Seip 1974:, 62-63

det er vanskelig å fri seg fra tanken om at “utleggingane går langt i freistnader på å skape nærleik til dette 150 år gamle utdanningsaristokratiets politiske filosofi og sosiale sfære”.²⁵

Kåre Lunden skriver om bøndernes politiske bevissthet i første bind av Norsk Landbrukshistorie, og hevder med basis i Lofthus-opprøret at flere bønder selv mente at det var et kjennetegn ved de norske bøndene at de ikke ville finne seg i urett²⁶. Og hva som er ”rett” eller ”urett” handlet ifølge Lunden om en holdning som er eldre og mer rotfestet i det norske bondesamfunnet enn spørsmålet om hva som var legalt hjemlet i statsadministrasjonens juridiske regelverk.²⁷ Kanskje er det denne motivasjonen som driver Ole Blom i den oppsiktsvekkende rettsprosessen han havner i med amtmannen, beskrevet i kapitel 6.

I en bredere og mer generell beskrivelse av samfunnsforholdene tidlig på 1800-tallet, legger Tore Pryser og flere andre historikere sterk vekt på paternalisme som samfunnssystem.²⁸ Et slikt vertikalt system gjennomsyret nok samfunnets ulike enheter på mange måter, i husstander, på verksteder, i forholdet mellom prest og menighet og på flere andre områder, men i det materialet jeg skal bruke til å beskrive mellom bondepolitikere og øvrighet i Telemark, er det mye som tyder på at disse bøndene ikke lot seg hemme av dette systemet i særlig grad.

---

²⁴ Apelsest 2004: 395

²⁵ Apelsest 2004: 397

²⁶ Lunden 2002: 355

²⁷ Lunden 2002: 340

²⁸ Pryser 2006: 26-28

2 Bratsberg Amt – en oversikt

Bratsberg Amt er det gamle navnet på det som nå heter Telemark fylke. Amtet var en felles administrativ enhet, men de to fogderiene (Øvre og Nedre Tellemarken) tilhørte henholdsvis Christiansands og Aggershus stift. Bratsberg Amt, eller Telemark, kan litt klisjemessig beskrives som et Norge i miniatyr, med fjellvidder, store skog- og landbruksarealer og en kystlinje med tilhørende skjærgård. Et stort, todelt, vassdrag renner sørover i fylket – den ene delen, Bandak-Norsjø, var særlig viktig for hovedpersonene som beskrives i oppgaven. Siden 1892 har man kunnet reise med rutebåt hele veien fra Skien til Dalen, men store deler av vassdraget har alltid vært en viktig ferdselsåre.

2.1 Bygdene i Øvre Telemark

En overfladisk beskrivelse av Øvre Telemark vil gjerne vektlegge de store avstandene og den vanskelige tilgjengeligheten. Veistandarden var elendig rundt 1800, og dette må ha vært til stort hinder for utvikling av næringsvirksomhet. Ved nærmere ettersyn blir det likevel raskt klart at de store vassdragene må ha vært en viktig forutsetning for transport av trelast, handelsvarer og folk i området. Det todelte Telemarksvassdraget, som til sammen har et nedbørsfelt som dekker 70 prosent av Telemark fylkes areal, samles i innsjøen Norsjø før det renner ut i Hjellevannet og Skienselva. Nordøstfra renner vannet ned forbi Notodden og ut i Norsjø. Vestfra renner vannet fra Tokkevassdraget gjennom den lange innsjøen Bandak, forbi Kviteseid og ut i Norsjø ved Ulefoss. Strekningen fra tettstedet Dalen til Norsjø utgjorde en farbar vannvei på 63 kilometer allerede før sluseutbyggingen mot slutten av 1800-tallet. De fire bøndene vi skal følge i denne oppgaven bodde alle langs denne greina av Telemarksvassdraget. Et annet og mindre vassdragssystem finnes lenger vest, med elver som går gjennom Nissedal og Fyresdal og ut i Arendal. Tømmerhandelen som var basert på dette vassdraget, og konfliktene rundt den, er en viktig premissgiver for den politiske utviklingen i Bratsberg Amt på slutten av 1700-tallet.

Øystein Dalland, som har skrevet boka ”Telemark – i lys av vannet”, mener at ”vannveien er sporet etter de aller viktigste materielle forutsetningene for det vi senere har kommet til å kalle telemarkskultur.”²⁹ I et slikt perspektiv blir Øvre Telemark en helt avgjørende faktor for

---

²⁹ Dalland 2001: 386

næringsutviklingen lenger ned i elva, og dette utfordrer også forestillingen om de øvre bygdene som statiske og tilbakeliggende jordbruksbygder.³⁰

2.1.1 Leveforhold for bygdefolket

Denne oppgaven handler om framveksten av en politisk kultur blant bøndene i Øvre Telemark. Det er nærliggende å tenke at det er snakk om klassekamp, men vi må da huske at husmenn og fattigfolk ikke er å se som politiske aktører i denne tida rundt 1814. Det er de selveiende bøndene som trer fram i lyset, og det er altså bondestandens inkludering i de politiske prosessene som er tema.

Det er også viktig å se på hva slags status de ulike bondepolitikere hadde. Deres økonomiske styrke spilte nok en rolle, og også den kulturelle og sosiale kapital de satt med i forhold til bygdesamfunnet for øvrig. Professor Atle Døssland ved Høgskolen i Volda skriver i et notat om bønder som gikk inn i en rolle som “aktverdige medborgere”.³¹ Det dreier seg da gjerne om lærere, klokkere og andre som tar et samfunnsansvar, som har god skriftkompetanse og som opptrer som forbilder for andre i bygda. Døssland har også lansert begrepet “halvkondisjonert” i en studie av faddere. Denne kategorien favner klokkere, lensmenn og underoffiserer, og i noen tilfeller handelsfolk og fullmektiger som har sin opprinnelse i bondestanden.³²

Jacob Aall kommenterer levekårene i Øvre Telemark i sine historiske erindringer: ”Hvo der vankede i Fjeldegnene i hine Dage vil erindre sig, hvor mange Spor af Velstand, stundom endog af en vis Rigdomsgrad, der fantes. De skovrige Gubber vare et Billede paa Fortidens selvstændige Mænd, der fremtraadte blant deres Medborgere i By og paa Land som Jordens Herrer, og ikke som ydmyge og afhængige Vasaller.”³³

Og prokuratoren J.M. Lund noterer seg i sin topografiske skildring fra 1785: ”Dog gives her en Deel, der agtes fornemmere end Mængden, nemlig nogle som stamme ned fra Fortidens Præster og Embedsmenn, og atter andre, der, som meget rige eller formuende, have særdeles Agtelse, hvilket Antal ikke er stort, og for øvrig anses Bøigde Lehnsmændene af Almuen, som Folk, der lidt oven for dem er distinguerede.”³⁴ En viktig fasett ved dyrkelsen av den

---

³⁰ Nygaard upubl. manus

³¹ Døssland 2009: 7

³² Døssland 2010: 9

³³ Aall 1859, 44

³⁴ Lund 1785: 143

norske bonden tidlig på 1800-tallet, var nettopp at han representerte det opprinnelige norske, og at han førte videre adelskapet fra generasjonene før dansketida. Dette gjaldt selvfølgelig først og fremst storbøndene. Lunds og Aalls skildringer uttrykker noe av det samme.

Men om bildet av velhavende, selvstendige bønder nok kunne ha noe for seg, fantes det også en annen virkelighet i telemarksbygdene. Folketellingen fra 1801 viser at det i de norske landdistriktene var totalt 72.370 bønder og 38.685 husmenn med jord. I landdistriktene i Bratsberg Amt var det 3.412 bønder og 2.852 husmenn med jord. På nasjonalt plan er størrelsen på denne husmannskategorien 53,5 prosent av bøndenes flokk, mens den i Bratsberg Amt er på hele 83,6 prosent av de registrerte bøndene. Legger vi på registrerte husmenn uten jord (8093 nasjonalt, 318 i Bratsberg Amt), blir prosentforholdet 64,6 nasjonalt og hele 93 prosent i Bratsberg Amt – altså slik at det er nesten like mange husmenn som det er bønder.³⁵

2.1.2 Embetsmenn i Øvre Telemark

Administrativt var Øvre Telemark et eget fogderi. Noe egentlig administrasjonssenter er det vanskelig å identifisere i perioden forut for 1814, men Kviteseid sto i økende grad fram som et kraftsentrum i regionen. Det kan ha sammenheng med at tre usedvanlig driftige embetsmenn bosatte seg i prestegjeldet mot slutten av 1700-tallet. Den første som kom til bygda var den danske sognepresten Niels Windfeld. Han ble sogneprest i 1776, men begynte sin kviteseidtid som huslærer i prestegården allerede i 1758. På folkemunne har han fått æren for å introdusere poteten til bøndene i Øvre Telemark, og påstanden er ikke helt grunnløs, ifølge Aanund Olsnes³⁶.

I 1780 flyttet fogden Peder Jørgen Cloumann til Kviteseid og etablerte seg på gården Moen, ikke så langt fra Sundbygdi, som er forløperen til dagens sentrum av Kviteseidbygda. Han hadde de første åtte årene av sin embetsperiode holdt til i Heddal. Året etter kom den nye sorenskriveren Niels Wamberg flyttende fra Kragerø og bosatte seg i Flåbygdi, cirka fire mil fra Sundbygdi, lenger ned i vassdraget.

Alle disse tre var ivrige foregangsmenn for et moderne jordbruk, noe vi skal komme tilbake til i et annet avsnitt.

---

³⁵ Kilde SSB: http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_b134.pdf (lest 7.7.10)

³⁶ Olsnes 1987: 358

Kviteseid var også hovedsete for et av militærkompaniene i amtet. Fra 1811 var det kaptein Frederik Pohlmann som var sjef for kompaniet. Han var bosatt på den militære sjefsgården Nordbø, og var gift med en av døtrene til sorenskriver Wamberg.³⁷

Etterfølgeren til fogd Cloumann, Marcus Henrik Florentz, var født 1772 i Risør som sønn av tolleren Henrik Johan Florentz. Moren døde i 1777, faren i 1779, slik at Marcus Henrik ble foreldreløs allerede som sjuåring. Det var morens slektskap med kona til Peder Jørgen Cloumann som gjorde at unge Florentz kom til Kviteseid og tilbrakte resten av sin oppvekst hos Cloumann-familien. Han ble i Kviteseid, kun avbrutt av studieår i København, og giftet seg i 1810 med Cloumanns datter, Adelheide Elisabeth. Da Cloumann kort tid etter gikk av med pensjon, var Florentz den naturlige arvtaker som fogd i Øvre Telemark.³⁸

Det var Florentz som i 1814 undertegnet protokollen fra valgmannsmøtet i mars, sammen med Ole Bjørnsen og Jens Zetlitz. Senere samme år reiste han som representant til det første overordentlige storting sammen med Aasmund Norgaard, og Florentz vil også spille en rolle i denne oppgaven som Ole Bloms rival til vervet som forlikskommissær.

2.1.3 Amtmennene

Også amtmennene spilte en viktig rolle for folk i Øvre Telemark. Amtmannen under eneveldet var overøvrighet, kongemaktens representant og alle andre embetsmenns tilsynsfører. Han kunne vise initiativ, men alle offentlige utgifter måtte godkjennes i København.³⁹

Severin Løvenskiold, som etter en kort karriere i København flyttet hjem til Fossum gård utenfor Skien og ble amtmann i en alder av 26 år i 1806, markerte seg fort som en handlekraftig mann, ung og dynamisk, med stor sans for å omgås folk i telemarksbygdene.

”Jeg har tilbragt en god Deel af Vinteren ved Tingene blant Field Bønder, hvor Amtmanden paa een Dag kan gavne meere end ved at skrive hjemme i otte.”, skrev han til Peder Anker i april 1812.⁴⁰

Og selv om Løvenskiold definitivt var den ledende representant for den kondisjonerte klasse i Bratsberg Amt og Skien/Porsgrunn, er det ingen tvil om at han flere ganger grep inn til fordel

---

³⁷ Olsnes 1987: 663

³⁸ Olsnes 1987: 626

³⁹ Gierløw 1948: 23

⁴⁰ Gierløw 1948: 23

for bondestanden. I 1806 gikk han for eksempel overfor Kancelliet inn for et nytt skysreglement for Bratsberg med sterkt forhøyet skysbetaling, i det han henviste til at takstene var fra 1784, og alle livets fornødenheter siden da var doblet i pris. Men han fikk ikke gjennomslag for dette.⁴¹

I desember 1813 trakk Løvenskiold seg som amtmann fordi han av prinsipielle årsaker ikke ønsket å tjene den danske kongen lenger, men han ble sittende noen måneder utover vinteren 1814. Han gjorde seg bemerket ved å unnlate å avlegge troskapseden til prins Christian Fredrik, hvilket han først gjorde nærmest på direkte kommando på Eidsvoll.

Løvenskiolds etterfølger var baron Fredrik Wilhelm Wedel Jarlsberg, fetter av den mer berømte grev Wedel Jarlsberg⁴². Han var født i 1787, var opprinnelig offiser, men etter å ha blitt såret under kampene mot engelskmennene i 1807, ble han i 1811 utnevnt til amtmann i Finnmark, før han fikk embetet etter Løvenskiold. J. L. Qvisling skriver i sin bygdebok for Gjerpen at han ” foretok [...] flere ubesindige og overilede handlinger og var vistnok ikke synderlig skikket for stillingen.” Og det er ingen tvil om at der Løvenskiold hadde vært en ubestridt leder i amtet, greide Wedel Jarlsberg ved flere anledninger å rote seg opp i situasjoner som må ha ført til at hans autoritet ble svekket.

2.1.4 Leseferdigheter

Skolene på landsbygda ble i prinsippet styrt etter den reviderte skoleforordningen som kom i 1741. Selv om idealet var fastskoler, var det omgangsskoler som var realiteten for de fleste bygdesamfunn. Den lokale skolekommisjonen besto gjerne av sognepresten, lensmannen, fogden og ”fire gode menn”, og de hadde ansvaret for de økonomiske vilkårene.

Lærerlønningene måtte kreves opp i hver skolerote, og de som ble pålagt å være roteforstandere, hadde en utakknemlig oppgave. I Kviteseid var det faktisk to av de utpekte forstanderne som nektet å utføre oppdraget i 1799.⁴³ Lærerlønnen var ikke mye å rope hurra for, men et attraktivt frynsegode var det at skoleholderen slapp militærtjeneste.⁴⁴

Mye tyder på at det blant befolkningen i Øvre Telemark, i hvert fall blant de yngre, var ganske vanlig å kunne lese tidlig på 1800-tallet. Allerede i 1785 registrerte prokurator J.M. Lund på sin rundreise i Øvre Telemark: ”En Deel af de Unge lægge sig nu meget efter at

---

⁴¹ Gierløw 1948: 24

⁴² SNL; http://www.snl.no/Wedel_Jarlsberg - lest 30.10.10

⁴³ Olsnes 1987: 603

skrive og regne, og finnes særdeles i Winnie og paa Tind adskillige Bønder-Karle, som skrive temmelig vel”.⁴⁵ Også Hans Jacob Wille kunne i sin topografiske skildring av Seljord fortelle at ”de fleste kan baade skrive og læse Skrivt, lige indtil Fruentimrene.”⁴⁶

Lis Byberg har i sin hovedoppgave om leseselskapene i Christiansands stift gått gjennom biskop Peder Hansens visitasprotokoller. Hennes funn bekrefter at det ikke sto så aller verst til med leseferdighetene. Hun har sortert Hansens kommentarer for de enkelte sogn i fem kategorier, der kategori 1-3 strekker seg fra ”ualminnelig vel opplyst” og ”særdeles god” til ”temmelig god”. Kategori 5, den dårligste, beskrives som ”overmaade slet”.

I 1799 var Hansen på visitas i 32 sogn i de vestlige delene av stiftet, hovedsakelig i Rogaland. Bybergs optelling viser at 67,2 prosent av de konfirmerte ungdommene hørte hjemme i kategoriene 1-3, altså slik at de leste ”temmelig godt” eller bedre. I 1802 gjorde han reisen igjen, og da hadde prosentandelene steget til 81,8, altså en betydelig forbedring.

I 1801 var Hansen på visitas i åtte prestegjeld i Øvre Telemark. Her var det hele 87,5 prosent som sorterte i de tre øverste kategoriene. Med alle de forbehold som Byberg tar for metodiske unøyaktigheter, vil det altså være grunnlag for å si at leseferdighetene blant de konfirmerte ungdommene i Øvre Telemark i det minste var på linje med stiftet for øvrig, kanskje også noe bedre.⁴⁷

Peder Hansen var likevel ikke tilfreds, og lanserte ideen om leseselskaper for å styrke opplysningsnivå og leseglede i det enkelte prestegjeld. I Kviteseid kom det i gang et leseselskap i 1802 under sogneprest Niels Windfelds ledelse, det største i prostiet, med 55 registrerte medlemmer.⁴⁸ I starten hadde selskapet 30 innkjøpte bøker, hvorav 19 var kjøpt for innsamlede midler og 11 var gitt av Windfeld og fogden Cloumann. Bare sju av bøkene hadde et rent teologisk innhold, for øvrig fantes det både skjønnlitterære og historiske bøker og ikke minst praktisk opplysningslitteratur. Blant bøkene finner vi Claus Frimanns ”Almuens Sanger”, ”Haandbog for Mødre”, ”Agerdyrkingens Catechismus” og ”Naturhistorie for Ungdommen”. De religiøse bøkene var valgt i samsvar med biskop Hansens og sogneprest Windfelds klart rasjonalistiske orientering.

Leseselskapet hadde en avdeling i hver skolerote, og det var skoleholderne som bestyrte utlånet. Bøkene var hyppig i bruk, og Jacob Aall kunne i sine erindringer fortelle hvor

---

⁴⁴ Byberg, 28

⁴⁵ Lund, 144

⁴⁶ Wille, 124

⁴⁷ Byberg 1997: 15-16

overrasket han ble under ”en Reise i Telemarken, ved i dens dybeste Fjelde at finde Bastholms ’Philosophie for Ulærde’ med flere Folkeskrifter, og at træffe paa flere Bønder, der vidste med Sagkundskap at tale om deres Indhold”.⁴⁹

I 1810 kunne sognepresten melde til biskopen at ”Læseselskabet i Hvidesøe Præstegjeld bestaar af 62 Medlemmer og eje 58 Bøger.”⁵⁰ Deretter gikk det nok nedover. Da den nye sognepresten Jens Zetlitz rapporterte til biskopen i 1813, kunne han fortelle at ”en 3die Deel af Bøgerne savnedes”. Siden hører vi ikke noe mer om leseselskapet i Kviteseid, før Magnus B. Landstad overtar som sogneprest i 1834. Da meldte det seg straks inn 80 medlemmer i et nytt leseselskap. Det kan vel tyde på at lesegledden var blitt holdt ved like selv om det første leseselskapet gikk dukken.⁵¹

Den utrettelige biskop Peder Hansen var også svært opptatt av skolelærernes kompetanse, og tok initiativet til lærerkurs i Kristiansand. Han mottok noe økonomisk støtte fra regjeringen i København, men de aller fleste deltakerne måtte enten selv eller med støtte fra sin sogneprest besørge utgiftene til reise, opphold og skolegang. Biskopen hadde selv det meste av undervisningen, som gikk over seks uker. Flere skoleholdere fra Øvre Telemark deltok.

Leseselskap og biskopens lærerseminar var ikke nok for Kviteseidpresten Niels Windfeld. Han hadde større ambisjoner for skolevesenet i sitt distrikt, og for bygdene omkring. Men igjen var det biskop Hansen som satte kursen. Under en bispevisitas, trolig den allerede omtalte i 1801, hadde han bedt prestene om på egenhånd å sørge for opplæring av skoleholderne.⁵²

Windfeld hadde god økonomi. Hans to ekteskap hadde gitt tilgang på rikelige midler, som han faktisk var ganske raus med i forhold til bygdas behov. I sitt testamente som er datert i 1798 ga han en kapital på 1000 riksdaler til Kviteseid prestegjelds skolekasse. Til sammenligning var regjeringens bidrag til skoleverket i hele Kristiansands stift i 1773 på 10 riksdaler.⁵³

I et brev fra 1807 til myndighetene i København konkretiserte Windfeld bruken av disse pengene. Han ønsket at det skulle bygges et hus til en fastskole i bygda, som i tillegg også skulle brukes til undervisning av ”de vordende Omgangsskoleholdere”. Han hadde allerede sett seg ut en kandidat som skulle forestå utdanningen av disse lærerne – den unge

---

⁴⁸ Olsnes 1987: 589

⁴⁹ Aall 1859: 74

⁵⁰ Byberg 1997: 120

⁵¹ Olsnes 1987: 610

⁵² Thoresen 1988: 94

⁵³ Thoresen 1988: 95

kviteseidingen Thore Thoresen. Han gikk dermed utenom en av våre hovedpersoner, den daværende omgangsskolelæreren Ole Bjørnsen. Allerede i 1806 sendte Windfeld Thoresen til Blaagaard seminar i København.⁵⁴

Noen inngående opplysninger om Kviteseid-elevenes standard har vi ikke før vi nærmer oss 1814. Selv om skoletilbudet strakk seg over 10 uker i året, nøyde de fleste elevene seg med å møte fram til et par ukers undervisning. Likevel meldte lærerne at et flertall av elevene leste ”taalelig” eller i det minste ”maadelig”.⁵⁵

Jostein Fet har i sin bok om bøndenes lesekunnskaper, “Lesande bønder” analysert over 16.000 skifter på Nordvestlandet og i Øvre Telemark i tidsrommet 1690 til 1840. Oversikten hans viser at det gikk en “bokbølge” over Øvre Telemark fra 1700 til 1735, der antall bøker pr skifte lå skyhøyt over de tre andre fogderiene. Dette kan ha sammenheng med at det også forefinnes langt flere skifter med “reede Penge” her enn på Nordvestlandet. Siden faller tallet på bøker i skiftene ned mot de andre fogderienes, når en ny topp på slutten av 1700-tallet, og synker deretter igjen de første to tiårene av 1800-tallet. Fets oversikt viser også at det er en vesentlig høyere andel verdslig litteratur i telemarksbygdene enn i de tre andre fogderiene.⁵⁶

Fet går skarpt i møte med det han mener er en helt feilaktig oppfatning blant norske litteraturhistorikere; at folk fra allmuen ikke kunne lese. I en lærebok for videregående skole (Christophersen og Hageberg) som var i bruk på 1990-tallet het det blant annet at ved begynnelsen av 1800-tallet “var nordmenn flest analfabeter”. Trond Andreassen skriver i sin bok “Bok-Norge” om tilstanden på begynnelsen av 1800-tallet at “i et bondesamfunn med over 90 % analfabetisme var det liten grobunn for lesning”. Fet kommenterer dette slik: “Påstandane ovanfor står i skarp motstrid med dei funna eg har gjort og dei konklusjonane eg meiner det er rimeleg å dra ut ifrå dei”.⁵⁷

2.1.5 Landbruk og opplysning

Utover andre halvdel av 1700-tallet skjøt den såkalte fysiokratismen fart, en politisk ideologi som framhevet bonden som den som skapte de egentlige verdiene i samfunnet. Et ledd i denne retningen var et økt fokus på opplysning innenfor landbrukssektoren. I 1769 ble ”Det Danske

---

⁵⁴ Thoresen 1988: 96

⁵⁵ Olsnes 1987: 607

⁵⁶ Fet 1995: 133

⁵⁷ Fet 1995: 26

Landhusholdningsselskab” dannet. Selskapet fikk også Norge som sitt virksomhetsområde. Et viktig virkemiddel var utdeling av premier til dyktige bønder. Flere telemarkinger fikk premier fra selskapet.⁵⁸

I midten av 1770-årene ble det startet flere lokale landhusholdningsselskap i Norge, og i januar 1777 var turen kommet til ”Bradsberg Amts oeconomiske Opmuntringsselskab”. Det var amtmann Fredrik Georg Adeler som tok initiativet. Det er spinkelt med protokoller fra de første møtene, men Ambros Sollid, som har skrevet Telemark Landbruksselskaps historie, siterer rådmannen Bent Bentsen i Skien, som skriver at det på stiftelsesmøtet var ”en talrig Samling av Egnens Mænd af de forskjellige Classer”. En av bøndene som var til stede, var Ole Olsen Haave fra Hitterdal, som var far, svigerfar og bestefar til flere av de valgmennene som møtte til valgsteder i Skien i tidsrommet 1814-20. Han var en velstående bonde, familien eide blant annet Heddal stavkirke (et av husene hans står for øvrig på Norsk folkemuseum), og Oppmuntringsselskapet var nok neppe et forum for ubemidlede folk fra bondestanden.

Oppmuntringsselskapet var svært aktivt et godt stykke framover 1780-tallet, delte ut mange premier til bønder rundt i bygdene, og ga ut tre bøker – to topografiske beskrivelser av prostesønnen Hans Jacob Wille og prokurator J.M Lund, samt en landbruksfaglig innføring av sorenskriver Niels Wamberg. Mot slutten av århundre stilnet aktiviteten, og med Bent Bentsen døde selskapet i 1812. Da var allerede et nytt initiativ i gang – selskapet for Norges Vel ble stiftet i 1809 og fikk raskt to distriktskommisjoner i Bratsberg Amt. Det var Løvenskiold og Niels Aall som tok initiativet, men det kan se ut til at både disse to og andre drivende krefter i amtet fikk nok av andre og mer presserende utfordringer de måtte løse.⁵⁹ I hvert fall er det lite man hører om Bratsberg Amt i Budstikken, selskapets tidsskrift, og sogneselskaper ble bare etablert i Kragerø og Sannidal. Antall medlemmer lå jevnt på cirka 60 fram til 1814.⁶⁰

Oppover i bygdene var det de lokale embetsmennene som ledet an i landbruksopplysningsarbeidet. Både fogden Cloumann, presten Niels Windfeld og ikke minst sorenskriver Niels Wamberg var svært aktive med undervisning og eksperimentell virksomhet. Ifølge et brev Wamberg skrev til landhusholdningsselskapet i København, brukte

---

⁵⁸ Sollid 1927: 13

⁵⁹ Sollid 1927: 85

⁶⁰ Budstikken, alle årganger

han like mye tid på å undervise bøndene i åkerdyrking og hagebruk som han brukte på sorenskriverarbeidet.⁶¹

2.2 Handelsborgerne i Grenland

Utover 1700-tallet vokste det fram en markant borgerklasse i Skien og Porsgrunn. Familiene Løvenskiold, Cappelen og Aall sto i spissen for et nytt handelsaristokrati som gjennom flere ekteskap var beslektet med hverandre. Således var de sterkt representert på Eidsvoll i 1814: Brødrene Jacob (som representerte Nedenes) og Jørgen Aall var fettere til Severin Løvenskiold, som igjen var svoger til Didrik Cappelen (i 1815 møtte Jacob og Jørgen på Stortinget sammen med sin eldstebror Niels). Andre familienavn i dette konglomeratet var Paus, Plesner, Roughtvedt, Blom og Blehr, for å nevne noen. Skien var et utpreget klassesamfunn, der inntektene var meget ujevnt fordelt.⁶² Borgerskapet var heller ikke ukjent med protester fra underklassen: I 1795 hadde 300 mann, vesentlig bønder fra Gjerpen, stormet inn i byen og forlangt å få visitere kornhandlernes beholdning. De hentet ut flere av kjøpmennene fra deres soverom og plyndret sjøbodene deres. Opprøret ble slått ned av en tilkalt kavaleriavdeling fra Larvik.⁶³ Opplevelsen må ha satt skrekk i byens ledende menn, som siden gjorde alt de kunne for å avverge sult og ekstrem fattigdom.

Skien er en av landets eldste byer, og fikk kjøpstadsrettigheter i 1358. Selv om det lenge fant sted en betydelig trafikk av mindre båter opp Skienselva, hadde statusen som blomstrende sjøfartsby selvfølgelig nær sammenheng med ladestedet Porsgrunn, som fikk egne kjøpstadsrettigheter i 1807. I tillegg til trelastindustrien og omfattende handel med bygdene oppover i amtet, nøt Skien også godt av jernverkene på Ulefoss og på Fossum, som begge betalte byskatt til Skien.

En stor bybrann i 1777 hadde lagt mesteparten av byen i ruiner, men investeringsvillige innbyggere fikk fort byen på fote igjen. Da Christen Pram kom på besøk i 1805, kunne han konstatere at ”næst Trondhjem og det lille Christansund [torde] Skeen være den smukkeste bygde Bye i Norge”.⁶⁴

---

⁶¹ Olsnes 1987: 359

⁶² Østvedt 1958: 60

⁶³ Østvedt 1958: 16

⁶⁴ Østvedt 1958: 23

Litterære forståelsegjætere har vært nokså entydige i sin holdning om at det er en ren tilfeldighet at Henrik Ibsen er født i Skien, og at denne provinsielle småbyen uten dynamikk og kultur i hvert fall ikke har bidratt til dramatikerens verdensberømmelse. Professor Jon Nygaard ved Institutt for Ibsenstudier mener noe annet. Han peker på at Didrik Cappelen var Knut Ibsens onkel, og at Henriks foreldre på flere måter stammet fra Skiens beste borgerskap:

“Det vil si at Henrik Ibsen ikke bare tilfeldigvis var født i Skien. Han var født inn i det aristokratiet som gjennom generasjoner hadde forvaltet den moderniseringen og industrialiseringen av Norge som i flere hundre år hadde hatt sitt kjerneområde i Skien og Telemark.”⁶⁵

Og bare for å gjøre dette sideblikket til en fullkommen digresjon: Henrik Ibsens slektstre kryr av Blom'er og Paus'er – navn vi vil støte på i Øvre Telemark. På toppen av det hele lever det i Telemark en hardnakket myte om at det er Tormod Knutsen Borgejorde fra Kviteseid, som vant Ole Bjørnsens stortingsplass i 1844, som egentlig er Henrik Ibsens far. Men den historien har virkelig ikke noe i denne teksten å gjøre.

2.3 Oppsummering

Næringsvirksomheten i Bratsberg Amt og kjøpstedene ved utløpet av Telemarksvassdraget bygde i stor grad på de naturressursene som fantes i de øvre bygdene. I Skien og Porsgrunn vokste det fram et betydelig handelsborgerskap, som også tjente sine penger på omfattende skipsfart. Samtidig var området preget av store klasseforskjeller.

Oppover i bygdene var det også store levekårsforskjeller, men mange selveiende bønder satt godt i det. Opplysningsnivået var relativt høyt blant mange, og leseferdighetene sto neppe noe tilbake for andre områder i stiftet. Selv om standstilhørigheten var udiskutabel, var det nok likevel slik at noen av de mest framstående bøndene kan ha vært ansett som “halvkondisjonerte” i bygda. Det handlet blant annet om dem som gikk inn i en rolle som “aktverdige borgere”, og som kanskje også var lensmenn, lærere og klokkere – eller simpelthen rike bønder med en viss kulturell kapital. Flere embetsmenn bidro aktivt til opplysningsvirksomhet i tråd med den fysiokratiske tidsånd. Det var relativt mye kontakt mellom de øvre og nedre delene av amtet, både gjennom handel, familieforbindelser og organisert virksomhet som “Opmuntringsselskapet”.

---

⁶⁵ Nygaard, unpubl. manus

3 Telemarksbøndenes politiske erfaringer i årene før 1814

3.1 Den stridbare telemarkingen?

Telemarkingene har alltid vært kjent som stridbare, og det er mange historier om lokale opprør, til dels blodige, og til dels på telemarksbøndenes egen bekostning. Den mest forsmadelige episoden er nok sentralmyndighetenes nokså nedrige måte å slå ned opprøret fra bøndene som protesterte mot kongens gruvedrift, og som ble lokket i en felle av kongens menn i Hjartdal i 1540. Av de seks identifiserte lederne måtte fem bøte med livet, den sjettede ble tvunget til å være bødde.⁶⁶

Den legendariske stridbarheten har røtter langt tilbake og manifesterer seg blant annet i Peder Claussøn Friis' norgesbeskrivelse fra begynnelsen av 1600-tallet, der han hevdet at telemarkingene forlystet seg med å drepe prester. Alt tyder på at dette var en betydelig overdrivelse. Bøndene var stridbare, ja – men de visste i de fleste tilfellene hvor langt strikken kunne tøyes. I stedet utviklet telemarksbøndene en usedvanlig sterk juridisk kultur. Tinget var det sentrale forumet for bøndenes samfunnsliv, og her dyrket bøndene fram en tradisjon for å løse sakene på rettslig vis. Samtidig var telemarkingene aktive når det gjaldt å henvende seg til øvrigheten. Bøndene visste godt hvordan de skulle bruke systemet.⁶⁷ Deres deltakelse i den lokale forvaltningen ble også styrket på slutten av 1700-tallet, blant annet gjennom arbeidet i fattig- og skolekommissjoner.⁶⁸

Øystein Rian peker på enkelte trekk som han mener karakteriserer telemarkingen: Stor selvbevissthet og en viss tendens til selvskryt etter en slags amerikansk modell: Janteloven gjelder ikke i Telemark. Geografien og den vanskelige tilgjengeligheten gjør at det blir noe visst sveitsisk over Telemark. Det ga en slags frihetsdimensjon, og bidro også til at telemarkingene slapp den vanlige tiendebetalingen.⁶⁹

3.2 Lofthusopprør og presteoppgjør

Lofthusreisningen henspiller direkte på de protestaksjonene som ble ledet av Kristian Jensen Lofthus fra Nedenes i 1786 og 1787. Lofthus var selv relativt velstående, og drev både

---

⁶⁶ Rian 2004: 32

⁶⁷ Rian 2004: 43

⁶⁸ Dørum 2010: 85

gårdsbruk, sagbruk og rederi. Han sto imidlertid i kraftig opposisjon til både kjøpmannsklassen og embetsmennene i området, og kjørte blant annet en rettssak for å få rett til å drive fraktestart over Skagerrak i begynnelsen av 1780-årene.

Lofthus må ha vært en dyktig organisasjonsmann, for han lyktes i å samle betydelig støtte i sitt videre arbeid. Bevegelsen som startet i 1786 rettet seg særlig mot embetsmennene og deres krav om sportler og avgifter på embetsforretninger. Lofthus reiste også til København for å fremme sine krav. En egen kommisjon ble nedsatt for å granske kravene, og flere embetsmenn ble tvunget til å gå av i kjølvannet av prosessen. Lofthus selv led derimot en trist skjebne. Han ble arrestert i 1787 og tilbrakte sine siste ti år i fengselet på Akershus festning.

3.2.1 Lofthus i Øvre Telemark

Myndighetene i Bratsberg Amt var livredde for at Lofthus skulle lykkes i å mobilisere telemarkingene for sin sak. Lofthus reiste da også rundt i de øvre bygdene for å samle støtte, og det er dokumentert at han i hvert fall kom så langt som til Nissedal i september 1786.⁷⁰ Men det var heller ikke nødvendig for Lofthus personlig å reise lenger for å spre budskapet sitt; det greide de lokale bøndene gjennom budstikker som gikk fra gård til gård. Det ser ut til at Lofthus hadde stor støtte hos bøndene, og parallelt med Lofthusopprøret dukket det også opp en sterk politisk bevegelse i Øvre Telemark, under ledelse av tinnheringen Øystein Ingolfsland. Han sto også på farten til København, og på et tidspunkt må det ha skjedd en kobling mellom disse to bevegelsene, selv om det ikke finnes noen dokumentasjon for noen samordning.

Men uroen i Øvre Telemark var mer enn tilstrekkelig til at myndighetene iverksatte tiltak for å holde seg orientert om hva som skjedde. Den ellers sindige fogden, Cloumann, ledet en etterretningsoperasjon for å følge bøndenes bevegelser. Etter arrestasjonen av Lofthus, mens sørlendingen fremdeles satt fanget på Fredriksvern festning i Stavern, møttes ledende bønder i Kviteseid-området hjemme hos Saamund Saamundsen Gjersund. Han var storbonde, tidligere lensmann og en mann med betydelig innflytelse i lokalmiljøet. Cloumanns spioner må ha gitt et forvirrende bilde av hva som foregikk på møtet, for futen refererer til møtet som en ”polsk Rigsdag”.⁷¹ Noen ville at alle bøndene i bygda skulle dra av sted for å få satt Lofthus fri, andre ville nøye seg med ulike former for delegasjoner, enten det var lagrettemennene eller bare et

---

⁶⁹ Rian 2004: 31

⁷⁰ Olsnes 1987: 708

⁷¹ Olsnes 1987: 712

par deputerte. Etter mye om og men endte det med at bygdefolket holdt seg hjemme. Det er sannsynlig at en nøye vurdering av øvrighetens grenser lå til grunn for avgjørelsen. Etter det vi vet om Saamund Gjersund, er det grunn til å tro at han var blant dem som holdt igjen.

3.2.2 Skogeiernes protest

Selv om Kristian Lofthus er den som står igjen i historiebøkene som den store bondelederen på 1780-tallet, kan man også argumentere for at det var i Bratsberg Amt grunnlaget for Lofthusreisningen ble lagt. Sentraladministrasjonen i København var allerede i 1784 i gang med å behandle en klage fra bøndene i Fyresdal og Nissedal tinglag mot Arendals trelasthandlere⁷², og deretter kom det en rekke klager fra telemarksbøndene mot måten embetsmennene tok seg betalt for sine tjenester. La oss først se på trelastsaken:

I 1784 rettet 18 bønder fra Fyresdal og Nissedal en klage over trelasthandlerne i Arendal. Klagen lignet ganske mye på de innberetninger som amtmann Fredrik Moltke hadde sendt til Rentekammeret allerede i 1782.⁷³ Stridsspørsmålet handlet blant annet om dårlige priser og behovet for kontant betaling. Fordi vassdragene gikk der de gikk, måtte skogeierne selge tømmeret sitt til trelasthandlerne i Arendal, og kom dermed i et økonomisk avhengighetsforhold som opplagt var til deres ugunst. Blant annet måtte de kjøpe alle slags varer av kjøpmennene i Arendal. Amtmannen påsto at disse varene var sterkt overpriset. Bøndene mente varene som trelasthandlerne tvang på dem enten var unyttige eller bedervede, eller så dyre at de ikke fikk halv pris igjen om de solgte dem videre.⁷⁴

Fordi bøndene ikke fikk kontant betaling, greide de heller ikke å betale skatterestansene. Fogd Cloumann mente at det var åpenbart at det var trelasthandlerne som dermed var skyld i restansene, og ikke bøndene. Ved flere anledninger i 1782-84 søkte Cloumann om utsettelse av skattebetaling på bøndenes vegne, og Moltke anbefalte søknadene.⁷⁵

Moltke kjempet aktivt for bøndene i deres sak mot trelasthandlerne i Arendal. Han mente at kreditthandelen var ulovlig, og at den var årsaken til nød og skatterestanser hos bøndene. Fra 1784 støttet han konsekvent bøndenes krav om en egen kommisjon som skulle regulere handelen.⁷⁶

---

⁷² Sætra 1983: 21

⁷³ Sætra 1980: 36

⁷⁴ Sætra 1980: 54

⁷⁵ Sætra.1980: 45

⁷⁶ Sætra 1980: 177

Også embetsmennene i Øvre Telemark, fogden Cloumann og sorenskriver Niels Wamberg, kjempet bøndenes sak. Wamberg ga blant annet ut et skrift om saken, og avsa dommer som var klart til fordel for bøndene. I domspremissene til en sak hevdet han at trelasthandlerne undertrykte bøndene. Cloumann var også meget aktiv, og samlet inn skriftlig materiale fra bøndene som bevisførsel overfor Kanselliet i København.

I 1783 overtok amtmann Moltke formannsvervet i det tidligere nevnte Oppmuntringsselskapet. I løpet av kort tid ga selskapet ut tre forskjellige skrifter, et ”oppmuntringsbrev” av sorenskriver Niels Wamberg, prost Willes topografiske beskrivelse over Øvre Telemark, og prokurator Johan Michael Lunds bok over samme tema. I alle tre skrifterne kommer bøndenes versjon fram, og forfatterne er entydige i sin sympati for bøndenes sak overfor trelasthandlerne.

Gustav Sætra mener det er sannsynlig at det har foregått en dialog mellom Moltke og bøndene om trelasthandelen, og at dette kan ha skjedd på det tinget der klagen ble skrevet, for der var Moltke til stede.

På bondefløyen var det Kittil Tjøstolvsen Fjone som peker seg ut som leder. Han var lensmann i Nissedal, var lese- og skrivekyndig, og eide flere gårdsbruk. Ifølge Gustav Sætra var han også medlem i det Bratsbergske Oppmuntringsselskab. I dette perspektivet reiser Sætra spørsmålet om ikke nettopp dette selskapet kan ha vært et sted der bøndene kan ha drøftet trelasthandelen med embetsmennene som var medlemmer.⁷⁷

3.2.3 *Presteoppgjøret*

Høsten 1785 var det bøndene i Holla, Bø, Sauherad og Heddal som klaget på fogden, sorenskriveren og en lensmann. Talsmannen Peder Ivarsen Kolle fra Holla reiste helt til København og la fram klagen⁷⁸. Året etter klaget bøndene i Øvre Telemark henholdsvis over presten Monrad i Vinje og prosten Wille i Seljord. Samme høst, i 1786, møtte en flokk bønder fra Seljord, Kviteseid, Vinje og Tinn opp hos biskopen i Kristiansand, under ledelse av Øystein Ingolfsland og Jon Paradis. De hadde med seg en klage som var undertegnet av 80 bønder. Ingolfsland hadde med seg en egen klage over presten Møglestu i Tinn.⁷⁹

---

⁷⁷ Sætra 1980: 48

⁷⁸ Sætra 1983: 21

⁷⁹ Sætra 1983: 26

For telemarksbøndene var det i første omgang en stor skuffelse at den såkalte Lofthuskommisjonen ikke undersøkte klagene deres, slik de hadde fått i oppdrag. I 1787 oppsøkte Kviteseid-bonden Knut Såvesen Moen (død 1795⁸⁰) kommisjonen på vegne av bøndene i Kviteseid og Seljord, og truet med å reise til København for å legge fram saken sin for kongen. Øystein Ingolfsland greide for sin egen del å ta seg til København i august 1787, der han overleverte en søknad til kronprinsen om at en kommisjon skulle utarbeide et lønnsregulativ for de geistlige og verdslige embetsmennene.⁸¹

Resultatet av bøndenes høye politiske aktivitet var at det i første omgang ble laget et lønnsregulativ for prestene i Øvre Telemark, utstedt 25. januar 1788. I løpet av året kom det også et landsomfattende lønnsregulativ for rettens betjenter i Norge, sterkt influert av telemarksbøndenes krav.⁸²

I årene som fulgte forsøkte prestene å slå tilbake. En ny kommisjon, nå med den tidligere telemarkspresten Abel (bestefar til matematikeren) og amtmann Petersen (som ble oppnevnt etter at fogden Cloumann trakk seg på grunn av beinbrudd...), ble oppnevnt for å megle mellom prestene og bøndene. Prestene i Moland, Lårdal og Mo sa seg fornøyd med regulativet som det var, mens det i Kviteseid, Vinje og Seljord var umulig å komme til enighet. Særlig i Seljord sto den gamle prost Wille hardt på sitt. Først i 1797 sendte amtmann Petersen sine anbefalinger til Kanselliet, og resultatet ble en mindre justering til prestenes fordel fra 1798.

Den langvarige striden fikk vidtrekkende følger. Sætra peker på at det lokale presteregulativet ble brukt når inntektene til prester i andre distrikter skulle fastsettes, og at bøndene over hele landet hadde grunn til å være takknemlige mot telemarksbøndene for den kampen de hadde ført.⁸³ Det kan ikke være tvil om at konflikten bidro til politisk skolering og bevisstgjøring hos bøndene i Øvre Telemark. De hadde organisert seg godt, og hadde lyktes med å få fram argumenter som slo ut i deres favør. Både i denne saken og i tømmeralgssaken (3.1.) hadde de også opplevd forståelse for sin sak hos enkelte embetsmenn. Det samme skjedde i den såkalte Vrangfoss-saken.

---

⁸⁰ Kviteseid bygdesoge, bind 2 (Gardssoga), 247

⁸¹ Sætra, 27

⁸² Sætra, 30

⁸³ Sætra 1983: 36

3.3 Den vrange fossen

Vrangfoss er et fossestryk som ligger i vassdraget mellom Kviteseid og Ulefoss, et stykke fra det stedet der elva Bandak munner ut i innsjøen Norsjø. Som navnet tilsier, er det en vrang foss, og gjennom tidene var dette et sted der tømmeret kjelket seg fast. Tømmervasene kunne bli enorme, og mange fløtere ble skadet, noen ble også drept, i forsøket på å rydde opp i kaoset. Det hendte at tømmer kunne bli liggende i årevis. Bøndene i opplandet var rimeligvis ikke så fornøyde, mens brukseierne på nedsiden av fossen ikke nødvendigvis var like bekymret. Det kunne være fordeler med en foss som det gikk an å bruke til å regulere tømmertilfanget med – og dette var også noe bøndene mistenkte brukseierne for å gjøre.

Derfor falt det ofte harde ord fra bøndenes side. Flere ganger samlet bøndene seg bak skriftlige henvendelser til myndighetene. Ved ett tilfelle, i 1800, ble det skrevet et spesielt krast brev til København der det ble antydnet med temmelig bred pensel at det var sagbrukseierne som ut fra sin egeninteresse forhindret en forbedring av forholdene i Vrangfoss. Dette ville den unge Niels Aall, som allerede satt som brukseier på Ulefoss, ikke ha på seg. Han varslet et søksmål mot den ansvarlige bak brevet. Det viste seg at hovedmannen var Saamund Saamundsen Gjersund, som vi allerede har hørt om i forbindelse med Lofthus-saken. I motsetning til sine medunderskrivere inntok han raskt en pragmatisk holdning til Aalls raseri. Da saken kom for retten i 1801, ba Saamund om unnskyldning, og søksmålet ble droppet.⁸⁴ Saamund Saamundsen var for øvrig far til Aasmund Norgaard, en av stortingsbøndene som vi senere skal møte. Det kan se ut til at pragmatisme og vilje til å finne løsninger var et kjennetegn for både far og sønn. Rettssaken inntraff for øvrig samme år som Saamund fikk plassert sønnen Aasmund som lærling hos Jacob Aall, Niels Aalls lillebror på Nes Jernverk.

Selv om Saamund unngikk søksmålet fra Niels Aall, sto bøndene imidlertid fast på selve saken, og i 1802 valgte bøndene i Lårdal, Vinje, Mo og Kviteseid tillitsmenn som fikk i oppdrag ”at afhandle og udvirke hva som udfordres til at faa Vrangfoss udvidet til det løb eller bredde at alt tømmer herefter ubehindret derigjenom kan udbringes”. Fra Kviteseid ble Saamund valgt sammen med storbonden Christopher Blom, som var faren til en annen av stortingsbøndene i denne historien, Ole Christophersen Blom.

---

⁸⁴ Olsnes 1987: 546

Etter hvert fikk også sentrale myndigheter øynene opp for problemet. I 1805 hadde den høytstående dansk-norske tjenestemannen Christen Pram på en omfattende Norgesreise beskrevet Vrangfoss-problematikken i detaljerte vendinger.

Et interessant aspekt ved Prams rapport er hvordan han reflekterer over graden av protester. Han siterer blant annet Christopher Ludvig Poppe, forvalteren på Holdens Jernverk, som mente at forslaget om å åpne Vrangfoss var framsatt av en spekulant som har begynt “at udsaae Uroligheds Sæd blandt en Deel af den rolige Fieldalmue”. Ifølge Poppe var forslaget enten “barnagtigt, onskabsfuldt eller afsindigt”.⁸⁵

Igjen ser vi et eksempel på at de kondisjonerte slett ikke er samstemte når det gjelder bøndernes kampsaker. Poppe erklærte overfor Pram at fogden Cloumann neppe var til å stole på, i og med at han også var skogeier i de øvre bygdene:

“Han siger ligesaa uforbeholdent, at Embedsmanden i Øvretellemarken er Skovejer[...] og vilde fristes, om han blev Commissær til at undersøge Sagen til mueligens over Evne at handle i egen Sag.”

Man skal selvfølgelig ikke se bort fra at Poppe kan ha et poeng; at Cloumanns syn var farget av hans egne næringsinteresser. På den annen side har vi sett at Cloumann i andre sammenhenger tok stilling for de lokale bønderne, uten at hans egne interesser var berørt. Mye tyder på at Cloumann etter beste evne forsøkte å opptre som en hederlig embetsmann, og at han gjerne forsvarte bøndernes sak når han så grunn til det.

Og Christen Pram, som kjente Cloumann, var skeptisk til Poppes versjon. Han mistenkte Poppe for å ha skremt bønderne i sitt eget område fra å slutte seg til klagen fra Øvre Telemark. Pram registrerer at Poppe hoverer over at ingen bønder i hans region har skrevet under klagen, og skriver: “...maatte da ej dette give Mistanke om, at Personer, som den lidenskabelige Hr Poppe, eller andre der have personlig Fordeel ved Tingenes nærværende Forfatning, paa nogen Maade have stemt eller skræmet dem, til ej at deeltage i en Klage, som de nødvendigen mere end nogen havde Aarsag i at bistemme.”

Poppes status i Holden (Holla) skal vi også se komme til uttrykk fra 1814 og utover, da han ser ut å ha klippekort på prestegjeldets valgmannsplass.

I 1811 kom selveste statsminister Reventlow på besøk. Også han tok opp Vrangfoss i sin rapport til kongen. Deretter skjer det faktisk noe med saken; i 1813 kommer en kongelig

forordning om opprensning av Vrangfoss, noe som er en klar seier for de lokale skogeierne. Opprensningen blir påbegynt, men ikke fullført. Her forlater vi saken, men vi skal komme tilbake til den i et senere kapitel.

3.4 Patriotisme i Bratsberg Amt før 1814

Diskusjonen om graden av patriotisme i Norge forut for 1814 henger nøye sammen med hvordan man tolker begivenhetene som førte fram mot den nye norske statsdannelsen. Mens de historikerne som mener at den norske selvstendigheten i det alt vesentlige skyldes utfallet av Napoleonskrigene gjerne toner den norske patriotismens eksistens og betydning ned, vil de historikerne som mener at Eidsvollsmøtet var en konsekvens av en nasjonal prosess helst hevde at det var en betydelig og ekte norsk patriotisme, og at også bøndene hadde nasjonalpatriotiske holdninger. Jeg skal ikke gå inn i denne diskusjonen, men jeg skal vise til et par begivenheter som i det minste appellerte til en patriotisk holdning, også i Bratsberg amt.

3.4.1 Etableringen av universitetet

Da det endelig ble åpnet for et norsk universitet i 1811, måtte behovet for finansiering løses. Dette ble en praktisk test på nordmenns nasjonalfølelse, der etableringen av universitetet i høy grad ble et symbol for norsk identitet. Det nystiftede Selskabet for Norges Vel satte i gang en storstilt innsamlingsaksjon, og resultatene fra innsamlingen ble fortløpende trykket i medlemsbladet Budstikken.

Og det var ikke bare de rike medlemmene av embetsstand og borgerskap som åpnet pungen. Også blant bøndene var givergleden stor. Fra Kviteseidrapporten kan vi lese at Ole Bjørnsen ga 20 riksdaler, mens den nye fogden Florentz tegnet seg for et tilsvarende årlig beløp. Ole Blom ga 50 riksdaler, likeså faren Christopher, mens gammelfogden Cloumann strakte seg til det dobbelte. Mange bønder i Kviteseid skrev seg for mindre summer, 5-20 riksdaler, også flere av de opposisjonelle fra prestestriden 25 år i forveien. Blant bøndene skilte Gudmund Fjågesund, Ole Bloms svoger, seg ut ved å gi 100 riksdaler. I Skien lå de velstående

---

⁸⁵ Pram ca 1805: se litt.liste

handelsborgernes gaver gjerne i størrelsesorden 100-500 riksdaler, mens byens rikeste mann, Didrik Cappelen, klasket til med 10.000 riksdaler.⁸⁶

Det sier seg selv at de som hadde best økonomi også var i stand til å yte de største bidragene. Det er interessant at bøndene er så aktive bidragsytere. Man skal ikke se bort fra, og dette gjelder både bønder og borgere, at det her forelå en mulighet for å kjøpe seg en viss kulturell kapital.

3.4.2 *Christian Frederik til Skien*

21. august 1813 kommer prins Christian Fredrik til Skien, der han tar inn hos Niels Aall på Brekke. Han kommer direkte fra Jacob Aall på Nes, og Jacob skriver litt ironisk til sin bror for å forberede ham på besøket:

“Manden selv ser jevn nok ud og venlig, men dog er der med ham en forbandet Hoben mer Etikette end med de forrige. [...] Hos mig faar han kun tre Retter Mad og hans Suite taler om Tarvelighed, men æder og drikker forbandet godt.”⁸⁷

Niels Aall hadde slått stort på det, og sørget for at prinsen fikk oppleve det beste man kunne by på av nasjonal kultur. Flere bønder var til stede under festighetene, og en av dem var Aasmund Norgaard, som møtte i bondeklær. Han var en god sanger, og framførte ei vise som var skrevet av Ole Bjørnsen:⁸⁸

*Me samlar kaan omkring prins Kristian,
So hare som fjølli aa stande.*

Dette diktet er for øvrig trykket i sin helhet i Budstikken i 1813, både i opprinnelig og i ”boklig” språkdrakt.

Gjerpenspresten J.L. Qvisling gjengir et par andre dikt som Ole Bjørnsen skrev i anledning Norges kritiske situasjon. I 1814 skrev han for eksempel:

*Hva er din attraa, o Svealand?
Skal Norge blive din træl?*

---

⁸⁶ Budstikken 1812

⁸⁷ Breve fra slekten Aalls arkiver 1956: 58

⁸⁸ Berge 1926: 27

*Nei, vi skal knuse din nedrige plan
Og værne om Norriges held!⁸⁹*

Men allerede i juli 1815 hadde Bjørnsens pipe fått en annen lyd. Da hyllet han den nye sterke mann:

*Ja, Carl Johan, fra dal til fjeld
Dig møder jubeltoner,
Dig himlen bød at stifte held
For Nordens millioner⁹⁰*

Denne åpenbare faneflukt kan tolkes på flere måter, men den kan nok støtte opp under et vanlig syn om at den norske bonden var en trofast kongevenn, og at et ønske om stabile tilstander sto mer sentralt enn vidløftige konstitusjonelle ideer.

3.5 Skiftende konjunkturer

De økonomiske tidene skiftet flere ganger i tiårene fram til 1814-20, men om konjunktorene gikk opp eller ned, var det uansett slik at noen var fattige og noen var rike. Vi har allerede hørt om kornopprøret i Skien i 1795. Etter hvert ble situasjonen for de fattige noe bedre, men likevel var hver 16. person i Skiensfjorden avhengig av almisser i 1805.⁹¹ I amtets landdistrikter har vi allerede registrert at det var nesten like mange husmenn som det var bønder.

For de næringsdrivende var de første sju årene etter 1800 en god periode: Var det noen det ikke gikk så bra for, så var det ifølge Jacob Aall deres egen skyld. Det var bare ”den Ørkesløses, Uheldige og Uforstandiges stille Mumlen, der ikke trengte igjennom den Munterhed og Tilfredshed som sædvanligen herskede blant de næringsdrivende Borgere.”⁹²

I 1807 snudde lykken seg også for handelsborgerne, da engelskmennene gjennomførte ”flåteranet” i København. Deretter fulgte blokaden av de danske og norske kystene. Etter at også krigen mot Sverige var et faktum, ble blokaden altomfattende. Krigsårene fram mot 1814 ble en hard påkjenning, og de ledende handelsborgerne skjønnte fort at situasjonen kunne utvikle seg til en sosial bombe. Allerede i august 1807 samlet Didrik von Cappelen og Niels

---

⁸⁹ Qvisling 1908: 81

⁹⁰ Qvisling 1908: 82

⁹¹ Østvedt 1958: 25

Aall seg sammen med flere andre for å skaffe et fond som kunne forhindre økonomisk sammenbrudd for handelshusene. I et brev til den nye regjeringskommisjonen ga de uttrykk for at de fryktet ”langt farligere opptrinn enn dem vår utvortes fiende kan berede oss” dersom arbeidere og bønder måtte bære ekstra økonomiske byrder.⁹³ Til slutt tildelte faktisk regjeringskommisjonen handelsborgerne i Skiensfjorden et lån på 96.800 riksdaler.

3.5.1 *Provideringskommisjonen*

Tilgangen på korn ble raskt begrenset i de nedre delene av amtet, mens det fremdeles var overskudd i Øvre Telemark. Ole Blom forteller at han i 1807-8 ikke hadde noen problemer med å kjøpe korn i Øvre Telemark, selv om det var mangel på korn i Grenlandsområdet.⁹⁴ ”Hver time på dagen hører jeg jammerklage om brød fra mange miles vei hertil ankommende almuesmenn”, skrev Løvenskiold.⁹⁵

Og det var Løvenskiold, amtmannen, som trådte fram på scenen som den handlekraftige lederen. Sammen med Didrik von Cappelen og Niels Aall dannet han en lokal provideringskommisjon i januar 1809. Og uansett hva som måtte være deres motivasjon, er det et faktum at de fremste representantene for den kondisjonerte eliten i Bratsberg Amt gjorde en bemerkelsesverdig innsats i årene som fulgte.

I de øvre bygdene i Telemark var situasjonen ikke så helsvart som i Grenland. ”Dette fogderis gode Forfatning har hidindtil været den eeneste Trøst under den mig saa omgivende almindelige Nød”, skrev Løvenskiold til Rentekammeret sommeren 1809. Faktisk solgte bøndene unna langt mer enn de vanligvis kunne gjøre, og prisene var selvfølgelig gode. Men de som lokalt ikke kunne betale for seg, hadde det rimeligvis trangt. Sommeren 1808 opplyste fogden Cloumann at husmennene i Kviteseid spiste barkebrød og mosegrøt. En av husmennene hans, Iver Bruun, hadde funnet på å lute mosen og dermed ”faat bort bitterheden”, slik at mosegrøten smakte bedre. Ivers kone, som hadde vært syk av matmangel, var nå frisk igjen etter seks uker på mosegrøt.⁹⁶

Løvenskiolds egne kornmagasiner var godt forsynte i 1807 fordi han hadde gjort ekstra innkjøp. Som den faderlige verkseier han var, satte han sin ære i at hans egne folk skulle ha

---

⁹² Aall 1859: 41

⁹³ Østvedt 1958: 26

⁹⁴ Berge 1926: 9

⁹⁵ Østvedt 1958: 28

⁹⁶ Olsnes 1987: 370

tilgang på mat. Gjennom hele krigen kjøpte han inn alt det korn han kunne komme over og skaffe skipsfrakt til. Samtidig arbeidet han aktivt for å opprette kornmagasiner i bygdene.⁹⁷

Fra slutten av 1809 ga den såkalte "lisensfarten" mulighet til å importere korn igjen, og samtidig fikk trelasthandlerne anledning til å eksportere sine produkter. For de næringsdrivende var det igjen lyse tider. Men i 1812 forsvinner lisensfarten for korn igjen, og blokaden gjenopptas. Kornimporten strupes.

Og nå slo også avlingene grusomt feil over hele Sør-Norge, også i Øvre Telemark.

Lensmannen i Nissedal, Rasmus Bakka, rapporterte at hele avlingen var ubrukelig, og at bygda trengte en tilførsel på 573 tønner bygg. Også andre lensmenn meldte om dårlige avlinger, og selv om den nye fogden, Florentz, var skeptisk til rapportene, kunne den nyss avgåtte, Cloumann, konstatere at han bare hadde høstet 60 tønner på sitt mønsterbruk, mot 240 året før.⁹⁸

I et brev av 8.12.12 til Rentekammeret opplyste Løvenskiold at hans kommisjon hadde sørget for befraktning av 30.000 tønner korn, i tillegg til 6-8.000 på hans egne skip. I tillegg hadde andre private gjort hva de kan. Selvfølgelig hadde den lokale kommisjonen også nytte av det arbeidet som overprovideringsskommisjonen under grev Wedel Jarlsberg ledet.⁹⁹

Selv om situasjonen var uholdbar både i Grenland og i Øvre Telemark, må innsatsen fra provideringsskommisjonen ha gitt visse lettelser. Det finnes lite dokumentasjon på hvilken respons som ble gitt, men i juni 1809 takket sognekommisjonen i Hitterdal på det hjerteligste for "den veldedige og store foranstaltning som er skjedd for dem til deres frelse fra den grueligste mangel på tiltrengt såkorn og føde, og uttrykker sin mest opphøyede høyaktelse og kjærlighet, velvilje og ærefrykt for hver den mann som heri har virket."

Fra 1814 finnes det tre brev som er blitt arkivert etter Løvenskiold. Fra Mo prestegjeld skrives det: "Høyvelbaarne Herre! Imodtag denne vor Hiertensvarme Taksigelse, da Vi icke andet Vederlag kan gjøre, en at Vi laave at Opføre os som Troe og Lydige Undersaatter i alt hvad Deres Velbaarenhed byder og befalder.."

Fra Vinje heter det: " Vi alle – med ærbødigste Erkientlighed, skjønne Deres høye mod os udviiste Naade – vi alle store og smaa – velhavende og fattige – vi alle, tusindfold takke og

---

⁹⁷ Gierløw 1948: 27

⁹⁸ Olsnes 1987: 371

⁹⁹ Gierløw 1948: 32

velsigne Dem for Deres Faderomsorg – den blide Gunst og Nedladenhed – utrættelige, stedse virksomme og ædle Bestræbelser i at paasee, i at beskytte og fremme vort sande Velgaaende.”

Og fra Sannidal takkes det for ”Ædelmodighed og viise Embedsførelse”.¹⁰⁰

Trolig ble det skrevet flere takkebrev, men dette er hva kammerherre Christian Holst greide å redde fra bålet.¹⁰¹ Det er all grunn til å tro at lederne for provideringskommisjonen, og i særdeleshet Løvenskiold, gjennom sin innsats styrket sin posisjon og anseelse blant andre aktører i amtet.

3.5.2 *Patrisierne og deres omdømme*

Men selv om det ikke er noen tvil om at Løvenskiold sammen med flere av handelsborgerne i Skien og Porsgrunn gjorde gagns innsats for samfunnet under nødsårene, må det være tillatt med et lite skråblikk fra deres egen samtid. Det vil neppe rokke ved den rikelige påskjønnelse som er blitt dem til del i historiebøkene for sin innsats. De fleste historieverk som omhandler perioden, vektlegger ikke minst at det her handler om et høyt kultivert handelspatrisiat¹⁰².

Skiens fremste byhistoriker, Einar Østvedt, har for eksempel bare gode ord om eidsvollsmannen Didrik von Cappelen:

”Didrik von Cappelen, distriktets rikeste mann, som hjalp andre til han ikke orket mer, holdt på å segne under trykket”.¹⁰³ Østvedt siterer også amtmann Wedel Jarlsberg, som skal ha sagt at ingen vendte seg forgjeves til Cappelen ”hvor det almene vel eller en enkelt nyttig innretning krevde oppofrelse av forskudd, tilskudd eller umake”.¹⁰⁴

Det er nesten så det er befriende å lese Conrad Schwachs erindringer, som skriver om ”den ligesaa arbeidsomme og driftige som smaaligt gjerrige, hovedrige skienske Kjøbmand Didrik Cappelen”¹⁰⁵, og som forteller om sin far, sognepresten i Solum, som ”tilbageviste med skarpt Alvor et gnieragtigt Forsøg, som den rige Didrik Cappelen, som Eier af Jord i Solum Sogn gjorde paa at unddrage sig bestemte Ydelser til Skole- og Fattigvæsen”.¹⁰⁶

---

¹⁰⁰ Bergsgård 1943-46: 60

¹⁰¹ Gierløw 1948: 31-32

¹⁰² Østvedt 1958: 52

¹⁰³ Østvedt 158: 89

¹⁰⁴ Østvedt 1958: 52

¹⁰⁵ Schwach 2008: 40

¹⁰⁶ Schwach 2008: 6

3.6 Oppsummering

Perioden fram til 1814 var en uhyre tøff tid for hele den norske befolkningen, og aller verst for dem som hadde det trangt fra før. Det var et hardt prøvet folk som sto foran nye dramatiske begivenheter.

Flere saker må ha bidratt til politisk bevisstgjøring og økt politisk kompetanse blant telemarksbøndenes ledere. Både Lofthus-opprøret, striden med trelasthandlerne i Arendal, presteoppgjøret og ikke minst Vrangfoss-saken må ha virket mobiliserende, og i noen grad også ha gitt mulighet til uformell organisering. Samtidig har vi sett at overraskende allianser med embetsverket ble etablert i noen saker, noe som i hvertfall delvis må ha hatt en tillitsskapende effekt. “Telemarkspolitikken” som sosialt felt var under utvikling, og aktørene fikk større handlingsrom. Dette var en utvikling som også fant sted på nasjonalt plan, ved at bøndene ble sluppet til i lokale skole- og fattigkommisjoner.

Bøndene ble også en del av den nasjonale byggeprosessen blant annet ved å delta i innsamlingsaksjonen for det nye universitetet og ved å bidra kunstnerisk ved feiringen av Christian Fredrik i Skien.

4 1814 – staten fødes, bønder blir parlamentarikere

De spektakulære begivenhetene ute i Europa førte til et gyldent øyeblikk i Norge. Om motivasjonen kunne være forskjellig hos sentrale aktører – om de var patrioter, svenskvennlige, forkledt eller ikke forkledt danskvennlig; bønder, borgere eller embetsmenn – en vakker dag i mars 1814 møttes folk over hele landet til en viktig gudstjeneste i sine lokale kirker. Bare et lite mindretall, og selvfølgelig bare menn, hadde stemmerett. Fra de relativt små forsamlingene som det må ha vært i hvert kirkesogn, valgte de valgmenn som siden møttes til valgmøter i byer og amt.

Det ble forfattet atskillig høystemt prosa rundt i landets prestegårder etter bededagen, og en av dem som svingte seg til de store høyder i sitt brev til prinsregenten og Eidsvollsforsamlingen, var presten i Kviteseid, Jens Zetlitz:

“Naadigste Prinds! Tillad os at bevidne Dem de Følelser, som ere de meest levende i dette Prestegjeld: brændende Tak til Forsynet, som saa betimelig skjenkede Norge Dem – klippefast Tillid til Deres Aand og Hjerte – urokkelig Beslutning at understøtte ethvert Deres Foretagende.”¹⁰⁷

I Moland skrev presten Fredrik Lund, som vi siden skal møte som kortspiller og Ole Bloms gode venn: ”Din Klogskab og Dine Indsigter, o Prinds! love os Fredens blide Dage og Fredens velsignede Fordele. [...] Vi stole på Dig, o Prinds! i Fred og i Feide, i Glæde og i Nød.”¹⁰⁸

Det må sies at hilsningsbrevene i noen grad var bestillingsverk fra Christian Fredrik¹⁰⁹, og det er uvisst hva bøndene følte i sakens anledning. Men det er interessant å se Zetlitz’ tekst i sammenheng med Bjørnsens hyldningsdikt til Christian Fredrik (og deretter til Carl Johan), referert i 3.4.2.

4.1 Tre menn med “grundige Kundskaber”

23. mars 1814 samlet valgmennene i Bratsberg Amt seg på Fossum gård like nord for Skien, hjemme hos Severin Løvenskiold, som var i ferd med å gå av som amtmann. Av i alt 37 valgmenn som har signert fullmakten til riksforsamlingen (hvorav bare én med påholden

---

¹⁰⁷ “Fuldmagter...” 1814: 47

¹⁰⁸ “Fuldmagter...” 1814: 49

penn), finner vi 25 bønder. Noen få av bøndene var også lærere og lensmenn, men deres standstilhørighet kan det ikke være noen tvil om. Av de tolv resterende var sju prester, to var kjøpmenn, en var forvalter på Ulefoss for Niels Aall – nemlig den tidligere omtalte Poppe, og så endelig gammelfogden Cloumann i Øvre Telemark og verten selv, amtmann Severin Løvenskiold. I sin åpningstale til valgmøtet, der han også tok avskjed som amtmann, tok han for seg hvilke kvalifikasjoner som trengtes for de som skulle velges som representanter: “Til et saa stoert og vigtigt Foretagendes hældige Udførelse, kræves tilvisse Mænd, udrustede med mange og grundige Kundskaber, besjælede af ubestikkelig Retskaffenhed og inderlig Fædrelands Kiærlighed, Mænd som vide at skiælne det Sande og Varige, fra det Glimrende og Flygtige [...]uden at lade sig mislede af Svaghed, Egennytte, Frygt eller hvilkensomhelst Fristelse.”¹¹⁰

Hvorvidt bøndene lot seg slå til jorden av denne kravspesifikasjonen er uklart, men resultatet ble i hvert fall at Løvenskiold selv ble valgt, sammen med Cloumann og bonden Talleiv Huvestad fra Lårdal.

Løvenskiold var for sin del svært fornøyd med utfallet. I et brev til sin fetter Jacob Aall på Nedenes, skriver han: ”Dette var den interessanteste og meest tilfredsstillende Samling, som ieg nogensinde har hafd i mit Huus. Ieg fant saare meget bon sans og sund Dømmekraft, som virkelig er Nordmanden egen, naar han ikke misledes. [...] Ieg har lovt Wedel at indfinde mig med mine Med-Deputerede paa Bogstad d. 7. April, tilbringe d 8de der og derfra samlede at drage til Eidsvold d. 9de.”¹¹¹

Og ganske riktig, i de notatene som en av Løvenskiolds nærmeste medarbeidere berget fra ødeleggelse, forteller Løvenskiold om reisen til Eidsvoll, først fra Skien sammen med sin svoger Diderik von Cappelen til dennes bror på Strømsø i den nokså nysammenslåtte byen Drammen: ” [...] spiste d. 7de Middag hos Hr. P. von Cappelen paa Auestad, hvor vi forefant Cloumann og Tallef H. med hvem vi om Aftenen sildig ankom til Bogstad. Efter et muntert Middags Maaltid her d. 8de toge vi alle til Christiania, i Selskab med Dhr. Anker, Grev Wedel Jarlsberg og Sorenskr. Blom, med hvem vi d. 9de reiste til Eidsvold [...] ”.¹¹²

Vi kan dermed fastslå at bonden Talleiv Huvestad først reiste sammen med Cloumann fra Øvre Telemark til Drammen, og at han deretter tilbrakte to døgn sammen med noen av de fremste strategene for det som skulle bli Unionspartiet på Eidsvoll. Vi må anta at han satt til

---

¹⁰⁹ Aall 1859: 357

¹¹⁰ Bergsgård 1943-46: 62

¹¹¹ Breve fra slekten Aalls arkiver 1948: 206-07

bords med de andre riksforsamlingsrepresentantene ved de to nevnte middagene, og at praten gikk utvungent om de fleste aktuelle spørsmål. Selv om Huvestad var en kompetent og kunnskapsrik kar med god greie på de politiske sakene som lå bøndene nærmest, er det vel likevel grunn til å tro at disse to dagene må ha fortont seg for ham som et ganske intensivt seminar når det gjaldt for eksempel utenrikspolitikk og pengevesen. Det kan vel være en del av forklaringen på hvorfor han såpass konsekvent støttet de ”svenskvennlige” i unionsspørsmålet.

4.2 Hva var de typiske bondesakene?

Men om det nå var slik at bøndene ikke var nevneverdig opptatte av de store konstitusjonelle spørsmålene – hva var da sakene deres? I det følgende skal vi se på noen av de politiske sakene som bondepolitikerne ønsket å reise, først med beskrivelser av hvordan disse sakene sto nasjonalt i 1814.

4.2.1 Verneplikt

Hele landet var oppdelt i regimenter og kompanier, og inndelingen gikk ned på de enkelte bygdelag som hadde plikt på seg til å mønstre soldater. I Øvre Telemark besto hver enkelt ”soldatlegd” av 1-4 gårder, som hadde plikt til å skaffe hver sin soldat til det lokale kompaniet, og utruste ham med nødvendig utstyr.¹¹³ For myndighetene var det uten interesse hvem som stilte, bare vedkommende var fysisk egnet. Tanken var at soldaten skulle være ”frivillig”, og det var gjerne slik at de enkelte legdene fant fram til en ung mann uten familiære forpliktelser. Fra 1789 ble hele Bratsberg Amt organisert i det Telemarkske Infanteri-Regiment. Tre kompanier var hjemmehørende i Øvre Telemark.¹¹⁴

Fra 1799 innførte regjeringen en form for individuell verneplikt i Norge, 11 år etter at det ble gjort i Danmark. I forordningen som ble underskrevet av Kongen 11. november 1799, går det fram at eierne av de ”priviligerede Gaarde” hadde gått vel hardt fram for å verve unge menn til å stille for sine legder. Fra nå av skulle utskrivningen ”strække sig til alt tienstdyktigt ungt Mandskab, som ikke udtrykkeligen ved giældende Love derfra ere undtagne”. I neste paragraf spesifiseres det at sønner av eierne av de privilegerte gårdene, samt sønner av

---

¹¹² Gjerløw 1948: 64

¹¹³ Olsnes 1987: 652

¹¹⁴ Olsnes 1987: 653

kjøpstedsborgere og proprietærer utenfor bondestanden som besitter gårder, var fritatt. Den nye ordningen var en blanding av personlig verneplikt og legdsansvar, og besto fram til 1814. Borgerskapets sønner var ikke en gang nevnt i forordningen.¹¹⁵

I Ole Bloms dagbok leser vi om en sesjon han skulle på i 1802. Vi vet ikke hva som skjedde på denne sesjonen, men ingenting tyder på at Ole Blom noensinne mønstret i soldatuniform. Derimot vet vi at det forekom atskillige krumspring for å slippe tjenesten. Aanund Olsnes refererer en bladstrid som pågikk i ”Skiens Ugeblad” i 1830-årene, der det framsettes ganske entydige påstander om hvordan det var mulig å betale seg ut av verneplikten: ”Løysing æ dei pening, så ongguten må betale kaftainen for å sleppe å tene som søllater, så den fatige må tene kongen ute å i garnisonen, men den rike vera heime å gange på fjosgjellen. I førrtidi va prisen eit hondre å eit halvt hondre, [...] i fillepeningstidi gav di yvi tusen[...].¹¹⁶ Selv om dette innlegget er fra 1830-årene, viser det altså tilbake et par tiår. Også gode forbindelser kunne hjelpe: I et brev fra Ole Bjørnsen til presten Jens Zetlitz i 1812 ber Bjørnsen Zetlitz om å legge inn et godt ord for en ”Tov Aslakson Midsund” hos kaptein Pohlmann, den daværende kompanisjefen i Kviteseid.¹¹⁷ Olsnes antyder for øvrig at det kan være nettopp Ole Blom eller Ole Bjørnsen som har forfattet innlegget som er referert over. Bjørnsen slapp for sin del å bekymre seg over militærtjeneste, fritak var et av lærernes frynsegoder.

4.2.2 Odelsrett/Åseterett

Odelsrett er en tusen år gammel tradisjon i norsk rett som ble hjemlet i Magnus Lagabøtes lov fra 1274. Da kom også åseteretten inn i rettsvesenet.

Odelsretten bygger på hevd til jord, altså rettigheter til jord som er opparbeidet gjennom en årrekke, eventuelt gjennom flere generasjoner. Den gir ættlingene etter en grunneier som sitter på odelsjord rett til å overta jorda mot markedspris, selv etter at jorda har vært ute av slektas eie i flere år, også dette en tidsbestemt periode. Disse tidsperiodene har vært gjenstand for regulering i flere omganger, og har altså endret seg flere ganger.

Åseteretten er i juridisk forstand en arverett. Den gir en førstearving rett til å bli sittende med hovedbølet på en gård, selv om verdiene ellers skal deles. Åseteretten omfatter også all jord i arveoppgjøret, ikke bare den delen som er odlet. I dag vil det for de aller fleste norske gårdsbruk være slik at odels- og åseterett, for alle praktiske formål, er det samme. Slik var det

---

¹¹⁵ Nåvik 1997: 89-90

¹¹⁶ Olsnes 1987: 654

¹¹⁷ Brev fra O. Bjørnsen til Zetlitz, 2.4.1812, upubl. avskrift

ikke nødvendigvis i tiden før 1814, da det fremdeles ble foretatt mange jordtransaksjoner i de langsiktige etterdønningene av krongodssalget på slutten av 1600-tallet, og bruksdeling samtidig var et middel til å brødfø en voksende befolkning.

Fra 1760 og framover var det stor diskusjon om odelsretten. Motstanderne av odelsretten mente at denne retten førte til at eiere som ikke selv hadde odel, ikke ville forvalte jorda godt nok, men bli fristet til å ta ut kortsiktige gevinster. De kunne se fordelene med åseteretten, mens de anså odelsretten for å være fornuftsstridig.

Mens embedsmennene kunne være nokså delt i spørsmålet, var flertallet av bøndene tilhengere av odelsretten. Generalprokurør Henrik Stampe, som vurderte saken for regjeringen i København i 1769-70, la også vekt på mentalitetsaspektet i bondebefolkningen; i bygdene lå det viktig prestisje i det å være odelsbonde. Biskop Johan Nordahl Brun og flere andre la også vekt på at odelsretten styrket fedrelandskjærligheten. Gjerdåker påpeker at debatten om odelsretten avslørte et skille i flokken av norske patrioter, mellom tradisjonister og modernister.¹¹⁸

I 1811 forsøkte myndighetene i København å sette inne et avgjørende støt mot odelsretten. I en forordning som nordmannen Christian Colbjørnsen var opphavsmann til, ble hevdstiden (altså den tiden man måtte sitte med jord for at den skulle bli odlet) satt til ti år som før, mens innløsningsfristen ble forkortet fra 15 til fem år. Ordningen ble også innskrenket ved at odelsmannen selv kunne fjerne odelsretten til jorda, sågar slik at han måtte ha kunngjort odelsretten på et ting eller i vitners nærvær. I motsatt fall ville odelsretten falle bort. Det samme ville skje om odelsmannen solgte eiendommen sin, så fremt han ikke fikk odelsrett skrevet inn i kontrakten. Status før 1814 var altså en odelsrettsordning som var blitt kraftig svekket i forhold til tidligere tider.

4.2.3 Skyssplikt

Skysstellet var en kilde til mye strid og diskusjon gjennom hele 1700-tallet. Den gamle skyssordningen som ble vedtatt i 1648 sto nesten fast til 1816, med unntak av en ny friskyssforordning som kom i 1784.

Det var bøndene som hadde ansvaret for å stille hest, karjol og slede til disposisjon for de reisende. Det fantes to slag skyssordninger: Friskyssen var en del av skatteordningen. Skatt kunne betales på flere måter, og det å stille skyss var en av dem. Denne skyssplikten hvilte på

jordeiendommene, og eiere og brukere hadde plikt til å skyse. Det var helst embedsmennene som hadde rett til slik friskyss. I flere runder hadde sentralmyndighetene forsøkt å begrense disse rettighetene, men fenomenet var utbredt helt fram til 1816.

I tillegg til friskyssen, hvilte også pengeskyssen på jordeiendommene. Dette var altså skyss som man ble betalt for å utføre, og den sto dermed utenfor skatteordningen. Det fantes regulativer for betalingen, og den var ikke alltid så lukrativ.

Den lokale administrasjonen hadde stadige problemer med å fordele skyssbyrden mellom bøndene på en mest mulig rettferdig måte. I København hadde man blant annet laget en sinnrik modell for differensiering som amtmannen i Bratsberg Amt hadde forsøkt å få til å stemme med virkeligheten. Da han i 1794 skulle godkjenne nye regulativ for skysslagene i Øvre Telemark, understreket han at de var satt opp mest mulig i samsvar med reglene, ”men da byrden for gaarde af 4 til 6 tønders skyld ville blive utaaelig, siden ingen kan holde hest efter deres skyld, har man ikke kundet følge gaardenes skyld”. Det var nok et spark til byråkratene i København.¹¹⁹

For bønder i mindre trafikkerte strøk besto skyssen mye i såkalt tingskyss. Denne skyssen fikk en mindre godtgjøring, godt under pengeskyssstaksten. Tingskyssen besto i å frakte lokale embetsmenn til bygdetingene. Fogden og sorenskriveren kunne kreve fire hester hver, dobbelt så mange som ved vanlige tjenestereiser, for å få med seg både betjenter og papirer. Forordningen av 1784 krevde egne lister for tingskyssen, slik at alle i bygda måtte delta, og for å understreke alvoret i oppdraget, var det lensmannen som skulle administrere tingskyssen.

I Øvre Telemark var det åtte tingsteder i fogderiet, og reiseruta var på nesten 500 kilometer. Tar man med lensmann og sorenskriver og bøndenes egen reisevei for å gjøre jobben, kommer man fort opp i et par årsverk for tingskyssen i Øvre Telemark. I tillegg kom futens øvrige tjenestereiser i løpet av året.

Sommerstid kunne man mange steder reise fortere i båt, og blant annet i Telemark var det husmennene som fikk denne fraktemåten pålagt som plikt. Alt i alt kan det faktisk se ut til at det var husmennene som bar den største skyssbyrden i bygdene langs Telemarksvassdraget.

---

¹¹⁸ Gjerdåker 2001: 20

¹¹⁹ Rogan 1986: 52

4.2.4 Skatter/pengevesen

I 1814 lå det dansk/norske pengevesenet i ruiner, og for den nye norske staten ble det en nesten uoverkommelig oppgave å skape en pengenehet som befolkningen – og ikke minst utenlandske finansinstitusjoner – hadde tiltro til.

Starten på den katastrofale tilstanden i pengestellet må søkes tilbake til Napoleonskrigene og den engelske blokaden. Norge opplevde en priseeksplosjon, og ved utløpet av 1812 hadde de daværende courantsedlene mistet nær 95 prosent av sin verdi regnet mot sølv.

I januar 1813 forsøkte sentralregjeringen i København å gjenopprette tilliten til pengevesenet ved å skape en ny pengenehet – riksbankdaleren. Pariverdien av 200 riksbankdaler ble satt til 100 spesiedaler sølv. De nye sedlene skulle kunne veksles mot de gamle courantdalersedlene i forholdet 1:6. Dette ga en devaluering av valutakursen på om lag 90 prosent. Staten hadde imidlertid ikke nok sølv til å innfri gjelden overfor seddelinnehaverne, og derfor forble mange av de gamle sedlene i omløp. Det ble ingen stabilisering, statens utgifter ble dekket ved å trykke flere sedler i stedet for å kreve inn skatter, og høsten 1813 var det klart at forsøket på å stabilisere pengevesenet hadde slått fullstendig feil. Da riksforsamlingen møttes på Eidsvoll, var spørsmålet om pengestellet et av de aller mest presserende, og saken skulle stå sentralt i flere år framover. Omleggingen i 1813 må i hvert fall ha gjort et sterkt inntrykk på Ole Bjørnsen, som siden brukte konsekvensene av devalueringen i sin argumentasjon.

4.2.5 Næringsfrihet

”Nye og bestandige Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes Nogen for Fremtiden”, het det i paragraf 101 i den grunnloven som ble vedtatt på Eidsvoll, og slik lyder paragrafen ennå. Det er et lite mysterium hvordan en slik paragraf havnet i den norske konstitusjonen, for det fantes ikke noe lignende i andre land som Riksforsamlingens representanter hentet inspirasjon fra.¹²⁰

Ola Mestad trekker trådene tilbake til den danske jusprofessoren J.F.W. Schlegel som brakte temaet på bane i sine teorier om naturretten.¹²¹ På Eidsvoll kom kravet om næringsfrihet til

---

¹²⁰ Mestad 2008: 21

¹²¹ Mestad 2008: 31

uttrykk i flere av grunnlovsforslagene, ikke minst i det som Niels Treschow la fram – han hadde vært Schlegels kollega i København.

Flere av bøndene var aktive i debatten om næringsfrihet, men studerer man innleggene deres og det som finnes av skriftlige forslag, ser man fort at det ikke er snakk om en prinsipiell næringsfrihet. De var ute etter en frihet til å foredle sine egne ressurser, særlig når det gjaldt retten til å drive sagbruk. Også retten til å lage brennevin var et vanlig krav. Derimot ønsket de ikke at handelsborgerne skulle ha rettigheter på landsbygda; retten til å eie gårdsbruk skulle tilkomme bøndene alene. Det siste perspektivet kom særlig til uttrykk i et innlegg av Sivert Bratberg fra Nord-Trøndelag, som mente at ”Nogen Indskrænkning synes at burde finde Sted, om ikke den ene Borgerklasse skal fortrænge den anden. Jordbruk, skogdrift og sagbruk bør fornemmeligen være Bondens Sag”.¹²²

4.2.6 Konventikkel/forsamlingsrett

Retten til frie forsamlinger var ikke noe sentralt politisk stridsspørsmål i 1814 og de første årene deretter. Men for en av de store opposisjonsskikkelsene, Hans Nielsen Hauge, var det nettopp konventikkelplakaten som gjorde at han ble arrestert og måtte sitte inne i flere år fra 1804. På Eidsvoll vet vi om i hvert fall tre haugianere. Også på de påfølgende stortingssesjonene møtte det flere haugianere, men det var først i 1830-årene at fri forsamlingsrett, og da handlet det om religiøse forsamlinger, ble et hett politisk tema. Først i 1842 ble konventikkelplakaten avskaffet.

4.3 Talleiv Huvestad – “originalutgaven”

Talleiv Huvestad er den første av de fire stortingsbøndene i denne oppgaven. Fordi det foreligger lite skriftlig etter ham, er det vanskelig å få tak i hans personlighet og hans politiske deltakelse på hjemmebane i Øvre Telemark. Men i datidens rikspolitiske skrifter står han fram som selve originalutgaven av den norske odelsbonden, slik det ble formidlet av patriotiske embetsmenn og kronikører i 1814. Han var mann for sitt ord, han leste og skrev, var skolelærer, vaksinatør, prestens medhjelper og en foregangsmann innenfor det lokale landbruket i Lårdal der han kom fra.

Huvestad ble født på gården Storåsli i Skafså i 1761. Faren døde tidlig, og skal vi tro bygdehistorien, falt det seg slik at Talleiv vokste opp som en slags fostersønn hos sognepresten i Mo prestegjeld, Hans Mathias Abel – for øvrig farfar til matematikeren Nils Henrik Abel. Det som i hvert fall er helt sikkert, er at Talleiv ble konfirmert ved Abels alter, og at han få år senere ble lærer på omgangsskolen i bygda.¹²³ Huvestad-navnet hadde han etter sin stefar, som han overtok gården etter. J.M.Lund, som reiste rundt i Øvre Telemark i 1785, nevner gården så vidt: ”Gården Huvestad anmerkes, fordi den har en her betydelig skov.”¹²⁴

På Eidsvoll stemte Huvestad sammen med unionspartiet og sine medrepresentanter fra Bratsberg Amt i de fleste spørsmål. Samtidig fant han sammen med andre bønder i saker som hadde med bøndenes rettigheter å gjøre; odelsrett, verneplikt og næringsfrihet. Flere historikere peker på Huvestad som den som førte minst ett av de rene bondeforslagene i pennen: ”Det var ingen bonde paa Eidsvoll som la seg so mykje i grunnlovsarbeidet som han”¹²⁵, skriver Halvdan Koht og Carl Schnitler, som mener at det var Huvestad som faktisk skrev bøndenes forslag om odelsretten som de fremmet 30. april, og som bøndene vant fram med. I tillegg sto han sammen med andre bak forslag om at det ”benefiserte godset” skulle selges, og at byborgere ikke skulle få eie gårdsbruk på bygdene.

Og Huvestad høstet mye skryt for sin opptreden på Eidsvoll. Gustav Blom, som møtte for Jarlsberg, skriver om Huvestad: ”Man fant også da blant Fjellbonden Mænd, der grundigen havde studeret Norges Historie, der med Skarpsindighed kunde ytre sig over de offentlige Forhold og med Klarhed logisk Orden skriftligen kunde fremsætte sine Tanker. Jeg vil her blot exempelvis nævne den thelemarkiske Eidsvoldsmand Tallef Huvestad, der under sin Vadmelskoft skulte et Fond af Kundskaper, der maatte frappere Enhver. Den senere Tid har alvorlig taget sig af Almuens Oplysning, hvortil Gud give Held!”¹²⁶

Huvestad skal ha vært spesielt sterk i historie, og ”lot sig ikke sette i Snorre”, som Henrik Wergeland skrev om ham siden. Ved ett tilfelle skal han ha diskutert et av Napoleons mange slag med prins Christian Fredrik, hvorpå prinsen utbrøt: ”Hvilke bønder der dog er i Norge!”¹²⁷.

Men ikke alle snakket pent om Huvestad. Det er på det rene at prinsregentens nærmeste medarbeidere gjorde hva de kunne for å bringe det de formodentlig betraktet som enkle

---

¹²² Mestad 2008: 67

¹²³ Anker 1997: 5

¹²⁴ Lund 1785: 204

¹²⁵ Koht og Schnitler 1914: 351

¹²⁶ Blom 1860: 35

bønder inn i folden. Blant annet skal løytnant Frederik Schwartz i prinsens stab ha forsøkt å innbille Huvestad at Wedel og Løvenskiold var lønnet av Sverige for å forfekte sine synspunkter.¹²⁸

Men Huvestad lot seg ikke pille på nesa. Da noen fra prinsens side forsøkte å bytte ut stemmeseddelen hans ved et av komitevalgene 18. april, skal han ha hevnet seg ved å stryke alle offisersnavnene på stemmeseddelen han hadde fått. En gang Huvestad var etterlyst i forbindelse med en avstemning, ropte visstnok Løvenskiold: “Gaa hen til Lieutenant Schwartz! Kanskee han er der under Examination.”¹²⁹

Løytnant Schwartz, som var Christian Fredriks adjutant under oppholdet på Eidsvoll, pleide åpenbart nære forbindelser med fogden i Øvre Telemark, Marcus Henrik Florentz, og skrev i et brev til fogden:

”Angaaende Huvestad, da var hans Opførsel ved Rigsdagen vist ikke overensstemmende med hans Committenters Vilje, men bestandigen i Harmoni med Andres Planer. Hertil kommer, at han, ved at ville gaa fra sit Votum i en meget vigtig Sag, endog blev særdeles ilde anseet af de to Trediedele af Rigsdags-mændene.”¹³⁰

Schwartz sikter her til behandlingen av den såkalte Eidsvollsgarantien der Huvestad etter avstemningen insisterte på at han hadde stemt med mindretallet, altså mot garantien. Christie og flere andre mente at dette ikke kunne være riktig, og det ble atskillig diskusjon rundt presidentens bord. Vi vil aldri få vite helt sikkert hva han faktisk stemte, men vi vet i hvert fall at Huvestad i ettertid ønsket å kunne si at han hadde stemt mot. Og det er interessant med tanke på hva en annen telemarking, Ole Bjørnsen, gjorde på det første ordentlige storting 1815-16. Hans sterke engasjement var nemlig i favør av garantien.

Og apropos Bjørnsen; Schwartz forteller i brevet, som er datert 21. juni 1814, at han har overlevert noen sanger av Bjørnsen til kongen, “han mener de kunde være passende at lade trykke og uddele til Armeen, naar vi komme til at drage i Felten, hvilket vist bliver nødvendigt”. Derimot fant kongen det etter opptrinnet med Huvestad angivelig “upassende offentlig i Trykken at udgive den ypperlige Zetlitz’s herlige Digt”.¹³¹

---

¹²⁷ Koht og Schnitler 1914: 350

¹²⁸ Aall 1859: 417

¹²⁹ Wergeland 1841-43: 397

¹³⁰ Daae 1890: 47

¹³¹ Daae 1890: 47

4.3.1 *Løvenskiold og Cloumann*

For Severin Løvenskiold, som skulle komme til å spille en viktig rikspolitisk rolle som statsminister og statholder, ble eidsvollsoppholdet en katastrofal opplevelse. Han, som var vant til å være den fremste i alle forsamlinger, fant seg ikke særlig til rette i et forum der han stadig ble utfordret av skarpskodde motstandere, og der også hans motiver stadig ble trukket i tvil. Ikke hadde han anlegg for diplomati, heller. Fetteren Jacob Aall skriver: ”Uforsiktig var han stundom i sin tale; han gav sine følelser altfor frit løb og indlod sig med enhver, som vilde angribe hans politiske tro. Han havde derfor blandt os alle de heftigste debatter udenfor forsamlingssalen.»

For Cloumann må oppholdet på Eidsvoll sikkert ha vært en interessant opplevelse på tampen av hans lange karriere, men det er synd å si at han ga vesentlige bidrag til grunnlovsarbeidet. Det finnes ingen spor etter gammelfogdens tilstedeværelse, og ryktet om hans taushet nådde nok Kviteseid ganske raskt. I hvert fall skrev Ole Blom i et brev til sin bror Jens: ”Hr. Stivbeen er kommet hjem uden mæle. Aarsagen til denne hæshed, mente Zetlitz, var at han havde staaet som en støtte i Rigsforsamlingen og ikke opladt sin kjæft”.¹³²

4.4 **Det overordentlige storting**

Den svenske tronfølgeren Carl Johan lot det gå noen uker før han gikk til aksjon mot den nye nabostaten i vest. 26. juli overleverte svenske styrker krigserklæringen ved Svinesund, den 30. krysset de grensen. Resultatet var gitt, og partene møttes til fredsforhandlinger i Moss allerede den 10. august. 14. august var den såkalte Mossekonvensjonen klar. Fredsløsningen forutsatte en ekstraordinær stortingssesjon for å rydde opp i de paragrafene i Grunnloven som var til hinder for en union med Sverige.

Den 7. oktober trådte det overordentlige storting sammen. Den begeistringens rus som hadde preget Riksforsamlingen på Eidsvoll, var totalt fraværende i Katedralskolens lokaler i Christiania. Så var det også bare 18 av eidsvollsmennene som var valgt til representanter i denne første stortingssesjonen, dels på grunn av at valgreglene sperret adgangen for menn under 30 år, og dels fordi de som var blitt definert som svenskvennlige på Eidsvoll, heller ikke nådde opp. Unntaket var selve lederen av unionspartiet, grev Wedel Jarlsberg, som denne gang kunne møte som en slags seierherre.

Av de 79 representantene var 50 embedsmenn. Bare 18 var bønder, men i tillegg møtte tre sjøfolk som også var av bondestand. Med et par unntak var det heller ikke duket for de store bataljer mellom stendene. Vernepliktsspørsmålet var et av de få spørsmål som vakte en del motsetninger. Men heller ikke denne gang lyktes man i å bringe samsvar mellom ideell teori og rettferdig praksis for innrullering av soldater.

4.4.1 Fra Bratsberg Amt

Representantene fra Bratsberg Amt ble valgt på et møte i Skien 16. august. Fra Kviteseid møtte Ole Bjørnsen som valgmann. Huvestad møtte ikke, og ingen andre fra Lårdal heller. Av i alt 21 valgmann var 14 bønder. Sorenskriver Wessel fra Solum ble valgt sammen med Aasmund Norgaard, oppvokst i Kviteseid, men bosatt på Dalen i Lårdal prestegjeld. Wessel ba seg imidlertid fritatt med gyldig grunn, og fogden Florentz fra Kviteseid ble valgt i stedet. Det foreligger ingen valgprotokoll fra dette møtet, så vi må støtte oss på den fullmakten som den konstituerte amtmannen Plesner sendte til Stortinget. Blant underskriverne finner vi verken Florentz eller Norgaard, og vi må anta at de ikke var til stede på valg møtet.

Fra kjøpstedene Skien og Porsgrunn var det igjen trelastmagnaten Jørgen Aall som møtte som representant.

4.4.2 Askeladden Norgaard

Aasmund Norgaard (1776-1864) var en bemerkelsesverdig figur som ikke uten videre passer i noen bås. Faren Saamund var bonde og byggmester, og hadde blant annet bygd kirken i Brunkeberg, der Aasmund bygde døpefonten. I motsetning til Talleiv Huvestad, vet vi ganske mye om Aasmund Norgaard, selv om det ikke er mye informasjon som er systematisert og sammenstilt. Men han har blant annet etterlatt seg to selvbiografiske tekster som er blitt gjenfunnet på et senere tidspunkt. Den ene hadde han gjemt i døpefonten i Brunkeberg kirke. Her skriver han blant annet om Vrangfoss-saken, og vi skal komme tilbake til denne teksten senere.

En annen tekst, som Rikard Berge fant i en bok på gården Vindlaus i Eidsborg i Lårdal, og som han har etterlatt seg i sitt arkiv, har jeg ikke sett referert i noen historisk artikkel. Her

---

¹³² Qvisling 1908: 116

forteller Norgaard blant annet om sin tid i København. Det var fogden i Kviteseid, Peder Cloumann, som gjerne ville hjelpe den unge og talentfulle Aasmund videre, og som tilbød ham muligheten til å studere ved veterinærskolen i København. Norgaard brukte tiden godt, og vant blant annet en premie for smiding av hestesko, ikke som den beste, men som den som hadde gjort best framgang. På samme måte grep han muligheten til å lære å skrive bedre:

”De af Skolarerne som ønskede det, havde fri undervisning paa Blaagaard Seminarium for at lære skrive. Dette benyttede jeg mig af, og vandt atter 10 Rdlr i Premie for den beste Fremgang i Skrivekunsten”.

Norgaard kunne sikkert blitt en utmerket veterinær, men han hadde et stort problem: Han tålte ikke synet av blod. Til sin skrekk oppdaget han også at det ikke var så lett å forlate skolen heller – de som hadde tatt i mot tilbudet om gratis undervisning og opphold hadde forpliktet seg til å bli. Alternativet var å avtjene den resterende studietiden som soldat – og det var ikke farefritt i disse årene. Men unge Norgaard visste råd, og denne episoden peker også framover mot en karriere som baseres på pragmatisk dialog med øvrigheten. Det hadde seg slik at kronprins Fredrik var direktør for skolen, og en kveld oppsøkte simpelthen Norgaard ham og “fortalte ham den hele Sammenheng[...]. Men jeg havde Pas som jeg optog av Lommen og leverede Prinsen hvormed jeg var befriet fra al militær Tieneste.”

Men København-oppholdet på 1790-tallet var nok også spas og moro for en ung mann fra Øvre Telemark. Kanskje litt i meste laget, viser det seg, ifølge jernverkshistorikeren Gunnar Molden. Han har gått Norgaards andre selvbiografi¹³³ etter i sømmene, og sammenholdt den med brev som han har funnet i Jacob Aalls arkiver. Det var nemlig hos Jacob Aall den unge Aasmund havnet etter hvert – men ikke uten visse vilkår. I oktober 1801 inngikk Aall en arbeidsavtale med Aasmund, med faren Saamund som medunderskriver. Av tidligere korrespondanse går det fram at gamle Norgaard var bekymret for sønnens ”flygtighed”, og arbeidskontrakten kan tolkes nokså spesifikt i retning av å holde denne ”flyktigheten” i sjakk. Men samtidig lå det i avtalen at Aasmund skulle få reise ut i verden for å gjøre studier av jernverksvirksomhet – altså en avtale om utdanning under opplæring. Et interessant trekk ved den korrespondanse som foreligger, er Aalls gjentatte presisering av viktigheten av at Aasmund holder seg til sin stand. I et brev til Aasmunds far skrev Aall at han har formanet Norgaard ”at beholde den ædle Eenfoldighed hvori hand er opdraget, og icke fatte større Tancker om sig selv, fordi han veed meget meere end hans Kammerrater”. Molden påpeker at

---

¹³³ Norgaard 2001

selv om Jacob Aalls livssyn var sterkt påvirket av liberale ideer og hans holdning til sine medmennesker var preget av humanitet og empati, var også 1700-tallets standstankegang og paternalisme en viktig del av hans grunnleggende samfunnssyn.¹³⁴

Og en dag i 1802 opprinner tidspunktet for Aasmunds avreise til København. I et brev fra Jacob Aall heter det:

”Jeg bør ikke dølgje for Dig, min gode Aasmund, at Folk, hvis Dom er mig vigtig, har talt ilde om Din foregaaende Opførsel, fornemmelig i Khavn[København] og har fortalt mig Ting om Dig som stride mod Moralens strenge Love.”

Aall skynder seg å presisere at Norgaard har ”ved [sin] ... anstændige Opførsel i mit Huus utryddet ethvert for [ham] ...ufordelagtigt Spor, som disse Fortællinger har efterladt sig hos mig...” Likevel advarer han Norgaard mot en by hvor det er så mange anledninger til ”foragtelige Udskeielser”:

Og igjen støter vi på Aalls grunnleggende syn på standssamfunnet:

”Du veed i øvrigt mine Tanker i den Henseende og hvor dybt ieg foragter den Forfængelighed at vilde ved stadselige Klæder sætte sig ut over sin Stand. Jeg venter altsaa at Du kommer tilbage i samme Simpelhed som Du forlod mig[...].”

Københavnoppholdet gikk nok sin gang uten skandaler (i hvert fall ingen som nådde Jacob Aalls ører), for det er ingen tvil om at Norgaard vendte tilbake til Nes Jernverk, men alt tyder på at det videre arbeidsforholdet ble kortvarig. Høsten 1803 er det i alle fall slutt, da gjorde Aall det klart overfor en borger i Arendal at Norgaard måtte svare for sine økonomiske forpliktelser selv. Det kan se ut til at Norgaard på dette tidspunktet ikke hadde fullstendig orden på egen økonomi, og hva verre kan ha vært; han hadde lagt an på Aalls husjomfru, som senere skulle bli hans kone.

I et brev til en arendalsborger i oktober 1803 skriver Aall:

”Aldrig saasnat har man af en raae Bondeklods dannet et brugbart Subjekt førend Indbilskhed og Hoffærdighed bemæstrer sig dem.” Det er vel ikke urimelig at det er Norgaard som er skyteskiven her.¹³⁵

---

¹³⁴ Molden upubl. notat: 3

¹³⁵ Molden upubl. notat: 5

Det er, som Molden peker på, synd at historien snøt oss for et spennende møte mellom Norgaard og Jacob Aall på det ekstraordinære stortinget 1814 – den eneste sesjonen Jacob Aall ikke møtte på fram til 1824.

Etter sin korte jernverkskarriere tok Norgaard arbeid hos Jacob Aalls storebror Niels. For Niels Aall bygde han om Brekke gård i Skien, og konstruerte også sagbruksinstallasjoner på Ulefoss. Det er interessant å merke seg at Aasmund samtidig med å være i Niels Aalls tjeneste, var minst like aktiv i Vrangfoss-saken som det faren Saamund hadde vært. Da Christen Pram skrev sin beretning om Vrangfoss etter sitt besøk i 1805, var Aasmund Norgaard en av hans hovedkilder. Det er grunn til å tro at Norgaard må ha hatt stor evne til å bære fram sine synspunkter på en konstruktiv og saklig måte, siden han kunne fortsette å jobbe for Niels Aall i hvert fall til 1811.

For lokalhistorikere i Telemark er Aasmund Norgaard først og fremst kjent som den som løftet fram tanken om en kanalforbindelse fra Skien oppover i fylket, selv om hans ideer ikke ble materialisert i hans levetid.

Etter begivenhetsrike år som omreisende byggmester og vrangfossaksjonist, og altså også som stortingsmann i 1814, slo Norgaard seg til ro som bonde på Dalen i Lårdal prestegjeld, der han hadde eid gården Dalen Østre siden 1806. Han valgte altså å beholde sin bondestatus, selv om han nok kunne ha blitt byborger dersom det hadde vært en drivkraft for ham.

Han må ha brakt uorden i den standsmessige båstenkning som tiden var preget av. Pavels karakteriserer ham som ”en halvstuderet person”¹³⁶, og skriver ved avslutningen av det overordentlige storting: ”Halvbonden Asmund Norgaard havde jeg efter den Geschæftighed, han viste allerede første Dag, troet ville spille en langt betydeligere Rolle. Den tellemarkske Bondedragt, han bestandig gikk i, var egentlig en Forklædning, thi ellers passerer han for Middelstandsmand, og er kjoleklædt. Enkelte Gange talte han nogle faa Ord, og hørte til det moderate Parti.”¹³⁷

Om Florentz skrev Pavels kort og kategorisk: ”Foged Florentz var stum som en fisk.” Og det er heller ikke mulig å finne noen spor i referatene fra det overordentlige storting om at Florentz har sagt noe under møtene. Dermed fulgte han i fotsporene til sin fosterfar Cloumann, som heller ikke opplot sin munn under forhandlingene på Eidsvoll.

---

¹³⁶ Pavels 1867: 257

¹³⁷ Pavels 1867: 381

Norgaard finner vi imidlertid i referatene flere steder. Han ble valgt til å delta i delegasjonen på 25 representanter som reiste ut til kongsgården på Bygdøy for å ta avskjed med Christian Fredrik. Han ble også valgt inn i den nimannskomiteen som skulle stå i kontakt med de svenske forhandlerne, og helt til slutt ble han medlem i den delegasjonen som under ledelse av Christie reiste til Stockholm for å presentere grunnloven for svenskekongen.

Norgaard fremmet også et skriftlig forslag til debatten om verneplikt. Komiteen som la fram forslag om de reviderte grunnlovparagrafene ville at at hele vernepliktsspørsmålet skulle utsettes til det første ordinære storting som skulle møtes i 1815, men Norgaard ville det annerledes. Han foreslo at ”Værnepligten ophørte med det 25de Aar angaaende de Troper, som i fornødent Tilfælde uddrages over Norges Grændser; men at næste ordentlige Storthing [...] bestemmer en Organisation, med Hensyn til længere Tjenestetid, i henseende til Forsvar imod fiendtligt Angreb. En saadan Krigsmagt maa ikke uddrages over Norges Grændser, uden Storthingets Samtykke”.¹³⁸

Norgaard fikk bare mager støtte for sitt forslag, 61 representanter stemte for komiteens innstilling.

4.4.3 *Vrangfoss-saken igjen*

Den norske stortingsdelegasjonen som reiste til Stockholm i 1814 ble invitert til det som fantes av offisiell julemoro i den svenske hovedstaden, og et av høydepunktene var et ball der kongeparet også var til stede. Her ble Norgaard og de andre nordmennene ropt fram for å motta gaver fra kongen, og Norgaard ble også spurt om det var noe han gjerne ville be kongen om å få utrettet. Umiddelbart visste ikke telemarkingen hva det skulle være, men straks etter kom han på noe viktig:

“I det samme erindrede jeg at til den Danske Regiering lenge vare forgieves søgt om Utvidelse av Vrangfos Vasdraget, gikk jeg tilbake til Kongen og fortalde ham Sammenhengen hermed og ikke glemte at anføre at det var Schiens 4 mægtigste Trælasthandlere der erklærede sig herimod, saasom Konkurrancen da vilde blive større. Han befalede sin opvartende Kammerherre at nedtegne denne samtale og lovede det undersøgt.”

---

¹³⁸ Storthings Forhandlinger, Det overordentlige Storting, 469

Og Norgaards anmodning ble faktisk tatt til følge. En kommisjon ble opprettet, med Norgaard som et av medlemmene:

“Som mest bekjænt med Locale og Skoveierne foreslog jeg en Læns foran Fosen hvor den ere opført, for succesive at slippe Tømmeret igiennem Trangen, samt ved Subscription at erholde de fornødne Midler til Lænsens Opfør, som succesive skulde tilbagebetales med en Afgift pr Tylft av det giennem Fosen nedflødende Tømmer.”

Norgaard høstet anerkjennelse for forslaget, men de andre kommisjonsmedlemmene mente at det neppe var mulig å realisere det fordi skogeierne ikke ville ha kapital til å finansiere planen. Men Norgaard visste råd: “Jeg reiste selv personlig omkring og fik antegnet det fornødne Beløp, dels i Penger, dels i Tømmer og Jærn, og Lænsen bleve opført under mit spesielle Tilsyn, og det første Flødningspolitireglement utfærdiget, og Driften kom i stand.”¹³⁹

Norgaards epistel er skrevet i 1846, altså vel 30 år etter Stockholmsbesøket. Det kan forklare en diskrepans i tidsangivelsen. Han var i Stockholm i desember 1814, og mener ifølge sin egen epistel at en kommisjon er nedsatt allerede i 1815 (“April næst efter...”). Kommisjonen ble imidlertid ikke nedsatt før i 1816, og det finnes også en annen historie om initiativet til dens tilblivelse. Historikeren Arne Johan Gjermundsen, som har skrevet atskillig om Vrangfoss-saken, forteller at sagbrukseierne Niels, Jacob¹⁴⁰ og Jørgen Aall samt Diderik von Cappelen søker den svenske kongen om at Vrangfoss-saken må utredes på nytt. Ifølge Gjermundsen er det dette brevet som besvares av svenskekongen når Vrangfosskommisjonen blir nedsatt 2. april 1816.¹⁴¹

Gjermundsen nevner ikke Norgaards egen historie i sin artikkel, og Norgaard nevner for sin del heller ikke brevet fra brukseierne. Det er heller ikke av så stor interesse om det var telemarksbonden eller de fire kondisjonerte industriherrene som faktisk ga støtet til sentralmyndighetenes aksjon. Det som er interessant i denne konteksten, er at Norgaard trodde at det var hans samtale med kongen som hadde ført til at kommisjonen ble nedsatt. Kanskje er det riktig, kanskje ikke. Derimot er det et uomtvistelig faktum at Norgaard ble oppnevnt som medlem av kommisjonen, og i hans fortelling får vi vite at det er hans forslag som blir realisert, og at han har full oppslutning fra sine skogeierkolleger i de øvre bygdene. De bidrar til og med økonomisk for å få til en løsning.

---

¹³⁹ Norgaard 2001: 66

¹⁴⁰ Dette må være onkelen til Niels og Jørgen, altså ikke den tredje Aall-broren. Det må også være disse fire som Norgaard henviser til i sin epistel.

¹⁴¹ Gjermundsen 1992: 126

Sett fra Norgaards side er historien kort fortalt: Han, bonden som representerer telemarkingene på Stortinget, har overtalt kongen til å ta fatt i en sak som har ridd telemarksbygdene i flere mannsaldre. Han blir tildelt en sentral rolle, fremmer forslag og får gjennomslag – alt på en sivilisert måte, hjemlet i en kongelig beskyttet prosess som er sprunget ut av deltakelse i den folkevalgte nasjonalforsamlingen.

4.5 Oppsummering

Med innkallingen til riksforsamling på Eidsvoll i 1814 tok et demokratisk system de aller første famlende skritt. Bøndene, vel å merke de som hadde stemmerett, ble invitert med som deltakere, og fikk formelt sett alle muligheter til å jobbe for sine saker på nasjonalt plan.

Blant norske historikere har det vært en tendens til å mene at bøndene i liten grad satte sitt preg på riksforsamling og de første stortingssesjonene, og at dette hadde med bøndenes politiske bevissthet og skolering å gjøre. Flere eksempler tyder imidlertid på at bøndene hadde ganske klare politiske prioriteringer, men at sakene deres var betydelig mer praktisk rettet enn de konstitusjonelle spørsmålene som gjerne står i fokus når denne epoken behandles.

Skyssplikt, odel og retten til å foredle egne ressurser er typiske eksempler på nasjonalt plan, Vrangfoss-saken er et tilsvarende eksempel på lokalt plan i Bratsberg amt. Denne saken må ha hatt en vesentlig betydning for hva slags bevissthet og ambisjoner telemarksbøndene etter hvert tilegnet seg når det gjaldt politiske prosesser. Det er naturlig å peke på Oscar Albert Johnsens påpekning av at en del bønder raskt skjønnte at “forfatningen var god”. I dette tilfellet handlet det om å være likeverdige deltakere på en helt ny politisk arena.¹⁴²

Dersom man velger å se de politiske prosessene som et tidsmessig sammenhengende sosialt felt etter en “bourdieusk” modell, er det åpenbart at dette sosiale feltet endrer seg markant i 1814. Det er selve “doxa” – det som ingen tenker på å stille spørsmål om – som er i forandring, både ved at det faktisk utstedes en stemmerett, og ikke minst at denne stemmeretten også omfatter et stort antall bønder. Faktisk er de stemmeberettigede bøndene i stort flertall. Denne stemmeretten må kunne defineres som en slags formell kapital. De endrede forutsetningene gjør at også habitus er i endring – også på lokalt plan.

5 1815 – ny mann på Stortinget

I 1815 hadde euforien over løsrivelsen fra Danmark definitivt lagt seg. Norge hadde akseptert å være juniorpartner i en union med Sverige. Likevel var ikke Grunnloven død. Sverige hadde godtatt hovedelementene i lovteksten og hadde anerkjent et betydelig selvstyre, selv om en egen utenrikspolitikk absolutt ikke kom på tale. Faktisk hadde novembergrunnloven gitt Stortinget større uavhengighet av kongemakten enn den opprinnelige Eidsvollutgaven. I 1815 skulle det norske folkets kårne for første gang møtes på en ordinær stortingssesjon, etter at det overordentlige Storting hadde ryddet av veien de mest prekære hindringer for unionen høsten i forveien. Nå ventet mer praktiske politiske problemer på sin løsning. Fra Bratsberg amt møtte brukseier og tidligere statsråd Niels Aall sammen med Kviteseidbonden og kirkesangeren Ole Bjørnsen (1783-1844). Ole Bjørnsen står i ettertid fram som den mest betydelige politikeren av de fire bøndene denne oppgaven handler om. For å presentere ham, må vi først gå veien om dikterpresten Jens Zetlitz.

5.1 Zetlitz-kretsen

5.1.1 *Gledens muntre sanger*

Jens Zetlitz var født 1761 i Stavanger og var en nasjonal celebritet, rett nok noe falmet, da han kom til Kviteseid som sogneprest i 1811. I den grad nordmenn flest husker ham i dag, er det for ”Mine længsler”, visa som begynner med ”Hvor saare lidet vil der til, for lykkelig at være”. Zetlitz tok artium og studerte teologi i København, der han på 1780-tallet var et aktivt medlem i Det norske Selskab i selskapets ”sølvalder”. Her gjorde han seg etter hvert bemerket som ”gledens muntre sanger”. Det er drikkevisene og de livsbejaende tekstene som han i noen grad huskes for i vår tid, og som delvis gjorde ham til en folkekjær dikter allerede på 1780-tallet.

Men han var heller ikke uten brodd. Mot slutten av sin tid i København gjorde han seg bemerket som en skarp kritiker av adelens privilegier og de store sosiale forskjellene som preget tiden. Det er særlig i diktet ”At Slyngler hæves til Ærens Top”, at hans politiske klo kommer til syne:¹⁴³

---

¹⁴² Johnsen 1936: 384

¹⁴³ Breen 1973: 113

[...]

At Baand og Stierne

Og tomme Hierne

Forenes ofte, ja, meer end gierne,

Det ser man tit.

Diktet ble først offentliggjort i 1787, men trykket i samlingen *Poesier* i 1789, på et tidspunkt da nyheter fra Frankrike fløy fort over Europa. Det er særlig i første vers, delvis gjengitt her, at hans kritikk mot adelen kommer klart fram. I de påfølgende versene svekkes det politiske fokuset, og det hele munner ut i en slags skålsang. Da hans dikterkollega P. A. Heiberg prøvde seg med en parafrase i 1790 gikk det aldeles galt:¹⁴⁴

Og har man Hjærne

Kan man jo gærne

Undvære Orden og Stjerne

Heiberg sparte ikke på kruttet i resten av diktet heller, tvert i mot, men det var faktisk denne strofen han ble stevnet for, og som i første omgang førte til en klekkelig bot. Ved et senere tilfelle ble han landsforvist til Paris.

Zetlitz ble imidlertid ikke tiltalt, enda Heiberg forsøkte å trekke ham inn i sin egen rettsak. Zetlitz fortsatte sin virksomhet som en politisk satiredikter, men ikke som noen forfatningsfiendtlig dikter. Han var opptatt av sosial urett. Ifølge Else Breen, som har skrevet hovedoppgave om dikterpresten, ble Zetlitz skremt av følgene av den franske revolusjon, og etter hvert tok visene hans en stadig mer norsk-patriotisk retning, uten at han kunne mistenkes for å agitere for noe brudd mellom Danmark og Norge av den grunn.¹⁴⁵ Tvert i mot markerte Zetlitz seg ved flere anledninger seg som en venn av danskekongen. I den grad det var noe galt med det danske kongestyret, mente Zetlitz at det var kongens tjenestemenn som gjorde feilene. Breen hevder at det går to linjer fra Det norske Selskab til riksforsamlingen på Eidsvold, en revolusjonær og en nasjonalpatriotisk. Zetlitz virket for den siste, og bondevisen ble hans viktigste politiske og kunstneriske uttrykksmiddel.¹⁴⁶

Det norske publikumet fikk anledning til å bli bedre kjent med ham etter at han vendte hjem til Norge i 1790. I 1795 utga han ”Sange for den norske Bondestand”, en samling viser som

---

¹⁴⁴ Breen 1973: 128

¹⁴⁵ Breen 1973: 133

¹⁴⁶ Breen 1973: 143

rettet seg mot folk flest. Her hyller Zetlitz den norske bondens enkle og gode liv som fri mann, samtidig som han byr på oppbyggelig og religiøst materiale. Men også drikkeviser fant han plass til i samlingen.

I forordet finner vi et interessant perspektiv: Han uttrykker sterk mistro til ordningen med sognebiblioteker, som på denne tiden ble løftet fram av opplysningsprestene – ikke minst av biskop Peder Hansen i Kristiansand, som i 1800 ansatte Zetlitz som sogneprest i Vikedal i Ryfylke.

Og her er vi ved en gåtefull side ved Zetlitz. Han framstår på de fleste måter som en opplysningsprest, en mann som til en hver tid står på de svakestes side, som ser verdien i sognebarnas dannelselse og utdannelse. Blant kirkehistorikere er han blitt regnet som en rasjonalistisk prest, men selv regnet han seg som ortodoks.¹⁴⁷ Riktignok støttet han biskop Hansens pedagogiske program, men han hadde samtidig en viss angst for at menigheten skulle utsettes for det han anså som samfunnsnedbrytende litteratur.¹⁴⁸

5.1.2 *Ole Bjørnsens klassereise*

Ole Bjørnsen var en evnerik gutt fra Kviteseid som målbevisst grep alle de muligheter som ble budt ham. Fra sin bakgrunn som bondesønn fra forholdsvis enkle kår bygget han en imponerende karriere som lærer, klokker og kirkesanger, forlikskommissær, lensmann, storbonde, stortingsmann i flere omganger og til slutt også som ordfører i hjembygda før han døde i 1844, 61 år gammel.

Ole Bjørnsen ble født i fjellbygda Øyfjell, da i Kviteseid prestegjeld, i 1783. Han mistet faren da han var tre år gammel. Moren giftet seg snart igjen, og Olav vokste opp på Brunkeberg som ligger nærmere Kviteseidbygda. Etter faren arvet han en slump penger, cirka 200 riksdaler, som skulle komme godt med.¹⁴⁹ Han ble konfirmert av prost Niels Winfeld som 17-åring, og han hadde så gode evner at Windfeld anbefalte ham til biskop Paul Hansens lærerseminar i Kristiansand. Det faktum at Ole finansierte reisen av egne midler, som han hadde arvet etter faren, tyder på at dette var en gutt som hadde visse ambisjoner på egne vegne. I 1802 dro han til Kristiansand, der han satt åtte uker under biskopens kateter. Det var harde uker, 13 timers dager med vanskelig stoff. Men biskopen var fornøyd: "...man vil

---

¹⁴⁷ Breen 1973: 41

¹⁴⁸ Breen 1973: 151

¹⁴⁹ Bakken 1978: 475

overtypes om hva der hos den norske Bondekarl kan udrettes, naar han rigtig vælges og behandles. Især er den kjendelige Fremgang i Skrivekonsten mærkelig.”¹⁵⁰

I et brev til Kanselliet i mai 1800, forteller Hansen om lange dager, fra klokken 8 om morgenen til 20 om kvelden. Studentene hadde 4 timer skriveundervisning og 4 timer regning. Deretter en time om sykdomslære, og til sist tre timers forelesning av biskopen selv – hver dag hele uka – om pedagogikk, naturhistorie, geografi, statistikk, morallære og historie.¹⁵¹

Vel hjemme i Kviteseid ble Ole Bjørnsen innsatt som skoleholder i Kviteseid hovedsogn, og ble sittende i denne posisjonen 17-18 år. I 1808 fikk Bjørnsen også stilling som klokker og kirkesanger. Til å begynne med var det ikke mindre enn seks kirker i prestegjeldet, og han var nødt til å følge med presten til alle kirkelige tjenester. I 1810 forsvant Nissedal ut av prestegjeldet, så da ble det to færre kirker å betjene.¹⁵²

5.1.3 *Blom fra gode kår*

Mens Bjørnsen til en viss grad må kunne sies å ha gjennomført en klassereise, var Ole Blom født inn i gode kår. På farssiden tilhørte han et slektskonglomerat som nedstammet fra to prester som kom til Øvre Telemark på 1600-tallet. Farfaren nedstammet fra Fredrik Jensen Blom, som var prest i Lårdal på 1600-tallet. Sønnen og sønnesønnen til Fredrik slo seg opp som storbønder og lensmenn. Sønnesønns sønn het Christopher, overtok gården Nes i Kviteseid, og var far til Ole. Oles farmor var en etterkommer av Peder Paulsen Paus, som var prest først i Vinje, deretter i Kviteseid. Både Blom'ene og Paus'ene var store familier, og gjennom årenes løp hadde flere greiner også etablert seg i nedre Telemark, der de satte sitt preg på handelsborgerskapet i Skien og Porsgrunn. Således hadde Ole Blom velstående slektninger også i Grenland.

Han var en av åtte søsken. De fikk privat skolegang, og Oles første huslærer var en danske ved navn Jens Nyboe, som altså holdt til på gården der Ole vokste opp. Han forteller selv om dette i den første dagboka vi har etter ham.¹⁵³

---

¹⁵⁰ Berge 1930: 4

¹⁵¹ Byberg 1997: 42

¹⁵² Berge 1930: 5

¹⁵³ Berge 1926: 6

Selv om Blomfamilien satt relativt godt i det som storbønder, var det likevel et behov for andre inntekter. Som 17-åring reiste Ole til sjøs, slik storebror Jens hadde gjort før ham. I første omgang ble det to turer til England, først til London der han ”saae meget som tildrog sig min Opmærksomhed og jeg var næsten udenfor mig selv af dene Hovedstads Vrimmel, Skibe og Palladser”. Det ble hele 14 dager i London, før retur til Norge og ny overfart til garnisonsstedet Chatham og et tre ukers opphold ”hvor jeg ikke blev mindre fornøiet end i London over at høre den derværende skjønne Krigs Musikk”. Året etter mønstret han på en ny båt, ”Den gode Hensigt”. Turen gikk til Jersey, åtte dagers opphold, ”kom derpaa lykkelig hjem”. Men så er det slutt på sjømannslivet. Blom får ikke lov til å mønstre på igjen uten å skrive seg inn i ”Søerullerne”, og det kan man forstå var lite attraktivt i 1802 for en velholden ung mann som hadde andre tilbud å velge mellom. ”Den gode hensigt” var for øvrig blant de ti store handelsfartøyene fra Skien som gikk tapt tidlig under den engelske blokaden.¹⁵⁴

I stedet gikk han i tjeneste hos sin Skiensbaserte onkel Hans Blom, som nylig hadde fått bevilling til å anlegge sagbruk både i Skreosen og i Vråliosen noen kilometer vest for Kviteseidbygda. Ole fikk overoppsynet med utbyggingen og deretter med driften av de to sagbrukene. Onkelen døde i 1808, og brukene ble solgt til porsgrunns mannen Hans Møller som overtok i 1810, uten at det rokket ved Ole Bloms posisjon. Han fortsatte å drive med relativt frie hender, tjente bra med penger, samtidig som han drev gårdsbruk for egen regning. I 1817 ble sagbrukene nedlagt på grunn av de dårlige tidene, og han flyttet med familien fra Vråliosen til farsgården på Nes, der moren fremdeles levde.

5.1.4 *Glade herrer*

Da Jens Zetlitz kom til Kviteseid i 1811 tok det ikke lang tid før han oppdaget at det gikk an å ha det moro sammen med sognebarna også. Allerede før han kom, hadde han fått kontakt med Ole Bjørnsen. Det må ha vært den unge klokkeren som skrev til Zetlitz før ankomsten, og Zetlitz var snar med å svare i vennlige ordelag: ”Blant et oplyst og sædeligt og godmodigt Folk maae en Mand af Deres Character nødvendigvis have megen Indflydelse. Deres Brev røber at De allerede er min Ven.”¹⁵⁵

Også Blom og Zetlitz blir fort venner etter at presten kommer til Kviteseid i juli 1811. I september skriver Blom i dagboka: ”Den 8de reyste vi til Wraadal kirke og talte da for første

---

¹⁵⁴ Østvedt 1958: 31

¹⁵⁵ Berge 1930: 14

Gang med Pastor Zetlis, som var meget blid og behagelig i Samtale og meget superbe i sine Forretninger”. I november begynner de to å treffe hverandre i selskaperlig sammenheng.¹⁵⁶

Og etter hvert utvikler Zetlitz, Blom og Bjørnsen et tett vennskapsforhold. De drikker og spiller kort, diskuterer litteratur og politikk – og de skriver dikt. Zetlitz var jo en erfaren poet, men han inspirerte også de to bøndene til å ta pennen fatt.

Selv om det gikk mye i lystige selskapsdikt, lå nok det alvorstunge nærmere Bjørnsens hjerte. Han unnlot heller ikke å kritisere sin venn Zetlitz for prestens tøylesløse alkoholforbruk, slik han gjorde i en nyttårshilsen i 1814:

*Naar Vennen stundom gled,
Naar Svaghed Seier vandt,
Og da naar Vennen leed,
Tidt Meedynkstaarer randt.*¹⁵⁷

Men først og fremst var det nok det lystige laget som preget den sosiale omgangen i Zetlitz-kretsen, og dette førte nok også til at den standsforskjell som i utgangspunktet ville gjort seg gjeldende, gradvis ble visket ut. Prestens relativt dårlige økonomi bidro nok også til dette. Ved et tilfelle i 1815 hadde Zetlitz ikke gjort opp for seg etter at Blom hadde handlet for ham i Skien, hvilket Blom ikke lot gå upåttalt da det årlige pinseofferet skulle overbringes:

*Presten Zetlitz maa sig skamme:
Hos sig selv han skal annamme
Offeret for dette aar.
Ingen regning vil vi gjøre,
Naar jeg ikke faar at høre,
At han føler dette saar.*¹⁵⁸

Men dette økonomiske mellomværendet har åpenbart ikke lagt noen demper på det vennskapelige samværet. I juni 1816 skriver Blom i et lite brev til Zetlitz: “For seneste godhed og behagelige omgang, hvis efterveer jeg nylig har overstaaet, modtage du min hjerteligste tak!”

Zetlitz kan nok ha hatt en slags mentorfunksjon for de to bøndene. Men selv om Bjørnsen og Blom nok hadde respekt for Zetlitz, både for hans posisjon og hans kompetanse, er det nokså

---

¹⁵⁶ Berge 1926: 20

¹⁵⁷ Berge 1930: 17

¹⁵⁸ Qvisling 1908: 92

åpenbart at de ikke følte seg underdanige overfor ham. Tvert i mot tyder den skriftlige korrespondansen dem i mellom på at ingen la nevneverdige bånd på sine oppfatninger, og at det var et jevnbyrdig forhold. En rent praktisk konsekvens av dette ser vi ved at Bjørnsen ble verge for Zetlitz' enke i 1821.¹⁵⁹

Presten Qvisling kommenterer vennskapsforholdet slik:

”Hva der end kan være at sige paa ham som prest baade med hensyn til lære og liv – han, forfatteren blant andet af selskabssangen:

*Mit fulde glas og sangens raske toner
og munter skjæmt og vittighed –,*

saa har han dog – og vel just ad den vei, som selskabssangen taler om – i visse kredse og paa visse derfor modtagelige personer ogsaa udøvet en vækkende og forædlende indflydelse, men med de skrøbeligheder, som nødvendig maatte klæbe ved en saadan indflydelse.”¹⁶⁰ Her sikter Qvisling selvfølgelig til Bjørnsen og Blom, i tillegg til den noe yngre Tormod Knudsen Borgejorde.

Man kan også skimte andre skikkelser i Zetlitz-kretsen. Det gjelder blant annet kaptein Pohlmann, storbonden Gudmund Fjågesund (Bloms svoger) og Aasmund Norgaard. Men det er Zetlitz, Blom og Bjørnsen som utgjør den faste kjerne i kretsen. Talleiv Huvestad er helt usynlig i dette landskapet. Men til forskjell fra Norgaard, som også bor i i den øvre enden av innsjøen Bandak i dette tidsrommet, har Huvestad ingen direkte familietilknytning til Kviteseid. Reiseveien var drøye tre mil, litt kortere langs vassdraget.

5.1.5 Ole Bloms nettverk

I tillegg til Zetlitz-kretsen, der sognepresten og de to Ole'r inngår i et nokså lett identifiserbart sosialt nettverk av den typen som Gunneriusson m.fl. har beskrevet, er det verdt å se nærmere på Ole Bloms mer utstrakte forbindelser, slik de er beskrevet i hans egen dagbok og i brev som finnes etter ham. I noen grad inngår Bjørnsen og Zetlitz også i denne sammenheng, og det kan være vanskelig å skille Zetlitz-kretsen fra de øvrige forbindelser, men det er åpenbart at Bloms utstrakte reisevirksomhet styrket hans sosiale radius i betydelig grad.

Blom hadde som nevnt en rekke slektsforbindelser i Skien og Porsgrunn, og det var også slektskapet med onkelen og forretningsmannen Hans Blom som hjalp ham i gang med hans

---

¹⁵⁹ Berge 1930: 24

egen økonomiske virksomhet i den øvre delen av fylket. Eierskapet til sagbruksdriften ble etter hvert overført til Hans Møller i Porsgrunn, gift med søsteren til Niels, Jørgen og Jacob Aall. Da de dårlige tidene tok overhånd i 1817, gikk Blom over i en jobb som tømmermerker og fullmektig for Didrik Cappelen¹⁶¹, en av de fremste forretningsmennene i Skien, som var gift med en av Ole Bloms tremenninger. Denne damen hadde en søster, som rimeligvis også var Bloms tremenning, som var gift med Niels Aall.

Gjennom hele den dagbokserien som finnes fra 1817 og framover, skriver Blom om de stadige møtene med Møller, også etter at deres felles forretninger er avsluttet. Han treffer også også Niels Aall jevnlig, delvis fordi Aall overnatter hos ham når han er på reiser i Øvre Telemark¹⁶². I desember finner vi både ham og Ole Bjørnsen i konfirmasjonsselskap hos Niels Aall i Skien, for øvrig en særlig interessant opplysning for Bjørnsens vedkommende. Det må bety at en tidligere knute på tråden som vi snart skal få høre om, er ryddet av veien.¹⁶³

Det er verdt å merke seg en sekvens i Ole Bloms dagbok fra juni og juli 1818. Det var dårlig med matkorn i de øvre bygdene den sommeren, og Blom var stadig på farten for å skaffe forsyninger. Han besøker både Møller i Porsgrunn og Niels Aall og Didrik Cappelen i Skien, i flere vendinger – med vekslende hell. Møller er til å begynne med ikke til hjelp, men 7. juli får han med seg tre tønner korn fra Cappelen. Så, den 1. august, lykkes han i å få med seg hele 50 sekker med korn fra Hans Møller.¹⁶⁴

Disse episodene kan nok signalisere et slags patron-klientforhold mellom Møller/Cappelen på den ene siden og Blom på den andre siden. Av dagbøkene går det fram at han ikke pleier det samme likeverdige forhold til disse to som til flere andre kondisjonerte i Skien og i de øvre bygdene. Først og fremst er han arbeidstaker hos Møller/Cappelen, selv om han nok også står på jovial fot med dem. Til Cappelen har han jo også et slektskapsforhold gjennom Cappelens kone. Men et nettverk, etter den definisjonen jeg har lagt til grunn her, er det ikke – til det er ulikhetene mellom aktørene for store.

Også Blom var patron, kan det se ut til; i 1814 skriver han til soldaten Sigurd Olsen som er stasjonert på Onsøy – om Sigurds kone: “..skulde hun mangle noget, skal hun faa det hos mig”.¹⁶⁵ Denne Sigurd Olsen er antagelig den samme som han som 13 år gammel var

---

¹⁶⁰ Qvisling 1908: 71

¹⁶¹ Cappelen sløyfet selv adelsmerket “von” etter 1814.

¹⁶² Bloms dagbok, upubl: 66

¹⁶³ Bloms dagbok, upubl: 144

¹⁶⁴ Bloms dagbok, upubl: 55-58

¹⁶⁵ Qvisling 1908: 118

tjenestegutt på Findreng i Vrådal ved folketellingen i 1801, for andre Sigurd Olsen'er fantes ikke i Kviteseid prestegjeld.

I tillegg til Zetlitz viser det seg at Blom også pleide sosial omgang med flere andre prester. En særlig god venn var Fredrik Lund, som var sogneprest i Moland (nå Fyresdal) fram til 1818. Da fikk han stillingen som sogneprest i Fredrikstad, der han ikke trivdes særlig godt. Da Zetlitz døde i 1821, var det derfor naturlig for Lund å søke seg til embetet i Kviteseid. Men et par brev som Blom skrev mens Lund var i Fredrikstad, sier noe om forholdet dem i mellom. I oktober 1819 forteller Blom om den sjeldent gode potetavlingen han har fått i hus, noe som blant annet fører til at han igjen kan brenne brennevin: "Zetlitz lever vel og savner nu ikke dramme."¹⁶⁶ Heller ikke Lund spyttet i glasset, ser det ut til. I november 1819 skriver Blom til sognepresten i Fredrikstad: Det er glædeligt, at Bakkus også i Deres egn, finner trofaste venner."¹⁶⁷ I senere dagboksnotater får vi for øvrig vite at Lund var en meget ivrig kortspiller, som gjerne spilte om penger. Ellers var Eiler Rosenvinge Kaurin, først sogneprest i Lårdal, dernest prost i Seljord (og til sist sogneprest i Nidaros), blant dem som Blom jevnlig besøkte og blant annet lånte bøker av.

Også det lokale offiserskorpset inngikk i Bloms vennekrets. Stadig nevnes kaptein Pohlmann, som var sjef for det Vestfjeldske kompani, og oftest i sammenheng med en "perial", som var datidens betegnelse på en fyllekule. Også kaptein Krogh og en løytnant Prahll omgikk han på vennskapelig fot. Lensmennene Peter Mandt i Lårdal og Sveinung Veum i Moland nevnes også hyppig i dagboknotatene. I april 1820 skriver han til pastor Lund i Fredrikstad at Veum hadde vært på besøk, han hadde vært hos fogden "og havde paa veien derfra faaet en solid perial, som jeg maatte sørge for at vedligeholde den dag, han blev over hos mig. Fogden flaar ham og han almuen efter penge; jeg tror rigtig ikke, der kan blive mange hudfiller igjen paa førsdølene."¹⁶⁸

Så er det Aasmund Norgaard. Blom og Norgaard treffes stadig, hjemme hos hverandre og når de er ute på reise. I likhet med Blom, hvis reisevirksomhet vi kan dokumentere i disse årene, er Norgaard åpenbart også stadig på reisefot. Vi kan også lese i Bloms dagbok at Bjørnsen også omgås Norgaard relativt ofte.

---

¹⁶⁶ Qvisling 1908: 121

¹⁶⁷ Qvisling 1908: 122

¹⁶⁸ Qvisling 1908: 123

Talleiv Huvestad er derimot nesten helt usynlig i Bloms sfære. Han er for øvrig heller ikke beskrevet mye i andre lokalhistoriske kilder. Slik sett forblir Huvestad litt i historiens skygge, mens de tre andre stortingsbøndene står nokså klart fram med sine personlighetstrekk.

Fogdene Cloumann og Florentz var åpenbart heller ikke medlemmer av Bloms vennskapskrets, snarere tvert i mot. De ganger disse to omtales i dagbøkene er det i knappe og til dels uvennlige former. Etter hvert blir jo også Blom og Florentz bitre motstandere, som vi skal høre mer om i kapitel 6.3.

I tillegg til Bloms personlige nettverk slik vi kan få det dokumentert i dagboksform, er det åpenbart at også andre bønder inngikk i ulike nettverk i de øvre bygdene. Vi skal mot slutten av oppgaven vende tilbake til det konglomerat av forbindelser som fantes mellom storbøndene i Øvre Telemark.

5.2 Det lange Stortinget

14. januar 1815 møttes 18 valgmenn i Skien for å velge to representanter til det som skulle bli ”det lange Stortinget”. Av de 18 var bare ni bønder. En av dem var Talleiv Huvestad, som møtte på Eidsvoll. Fra Kviteseid var det fogden Florentz som møtte. Øverst på valgmannslista tronet statsråd Niels Aall, som møtte for Gjerpen prestegjeld. Han ble valgt som representant nummer én, med 20 stemmer. Representant nummer to ble Ole Bjørnsen fra Kviteseid, som fikk 12 stemmer. Pastor Bremer og auditeur Wessel fikk fem stemmer hver, mens Huvestad fikk 1 stemme. Stemmerettsreglene framstår i ettertid som uklare, og det er ikke uten videre lett å se hvordan stemmetallene har materialisert seg.

Bjørnsen er ikke blant valgmennene, og det finnes heller ikke spor i valgprotokollen om at han var til stede i det hele tatt. Det kan tyde på at han var godt kjent blant valgmennene, og at bøndene har samordnet sin stemmegivning – men det kan også se ut som om han har fått stemmer fra embetsmennene.

5.2.1 – Nu bever jeg for bondens popularitet...

Den første uka i juli møttes de 87 representantene som skulle bli sittende sammen et helt år i Christiania. 31 av dem var av bondestand, hvorav noen var lensmenn, kirkesangere ”og andre Bestillingsmænd fra Bygderne”.¹⁶⁹ 40 var embetsmenn, mens de øvrige var handelsborgere,

---

¹⁶⁹ Mohn 1874: 4

sakførere eller ”annet”. Tallene er hentet fra Mohns statistiske oversikt frå 1874. Sverre Steen oppgir marginalt forskjellige tall – 29 bønder og 39 embetsmenn av de totalt 87.¹⁷⁰ Holder vi oss til Mohn, er 36 prosent av representantene fra bondestanden, 46 prosent var embetsmenn. Frykten for at bøndene raskt skulle ta kontrollen over den nye nasjonalforsamlingen, viste seg altså å være ubegrunnet, men selv en drøy tredel var litt for mange for enkelte: ”Jeg er bekjent bondepatron, men nu bever jeg for bondens altfor store popularitet”, skrev bergensbispen Johan Nordahl Brun til presten Pavels.¹⁷¹

Og et par av bøndenes representanter lyktes de kondisjonerte også å bli kvitt. Storbonden Halvor Hoel fra Hedmark, som siden var en sentral aktør i forbindelse med bondeopprøret i 1818, og rogalendingen og haugianeren Niels Bru fikk avvist sine fullmakter. De formelle argumentene var at de var innblandet i rettssaker, men særlig for Hoels vedkommende er det klart at det var politiske begrunnelser som lå bak. Embetsmennene var nok også skremt over det som så ut til å være regulære valgkampanjer for økt bonderepresentasjon. Nettopp i Hedmark hadde for eksempel bonden Ole Aaset sirkulert et brev som argumenterte sterkt mot å velge embetsmenn til Stortinget. Det hadde åpenbart også en effekt – i Hedmark var det med nød og neppe at kaptein Johan Chr. Ræder greide å bli valgt som fjerde og siste representant, og som den eneste embetsmannen fra amtet.¹⁷²

Bare 18 av de valgte representantene hadde møtt enten på Eidsvoll eller på det overordentlige storting, og bare seks av dem i begge disse forsamlinger.¹⁷³ Det ville være synd å si at det var snakk om garvede parlamentarikere. En av årsakene til at stortingssesjonen kom til å ta så lang tid, var jo også nettopp den manglende erfaringen og mangelen på praktiserbare regler for saksgang. Flere ganger måtte forsamlingen ty til direkte regelbrudd for å få gjort vedtak i det hele tatt. Det gjaldt både for pengestellet og for verneplikten.

Mens Eidsvollsforamlingen hadde arbeidet under en stor grad av begeistring og høystemt retorikk, hadde det overordentlige storting gitt sitt litt mer smålåtne bidrag ved å rydde av veien formelle hindringer for unionen med Sverige. Det første ordentlige storting sto foran en annen utfordring. Nå skulle grunnlovens intensjoner og den nasjonale selvstendighet innenfor rammene av det ytterst delikate forholdet til Sverige, fylles med reellt politisk innhold. Foran seg hadde representantene lange og frustrerende møter der de først og fremst måtte finne løsninger på det kaotiske pengestellet, og dernest på konfliktfylte saker som verneplikt,

---

¹⁷⁰ Steen 1953: 33

¹⁷¹ Steen 1953: 33

¹⁷² Steen 1953: 31

skyssplikt og næringsfrihet. Spørsmålet om norsk flagg, adelskap og avskaffelse av lemlestelsesstraffer var andre viktige saker som kom til behandling.

Pussig nok skulle den første store striden stå om behovet for en norsk ordensmedalje, men det skal vi ikke dvele ved her.

5.3 Ole Bjørnsens saker

Ole Bjørnsen har ingen framtreddende plass i norsk historie, og det er gjerne Hans Barlien, Teis Lundegaard og Ole Haagenstad som trekkes fram når bøndenes rolle i det nye demokratiet skal analyseres. Men Bjørnsen var langt fra noen usynlig backbencher på Stortinget 1815-16. Han fremmet en rekke forslag og var en aktiv debattant gjennom hele perioden. Innledningsvis ble han medlem av valgkomiteen, sammen med blant andre Niels og Jacob Aall, Christie og Falsen, og i august finner vi ham i den delegasjonen som møtte kronprins Carl Johan på hans Christiania-besøk.

Alle representantene tok plass i hver sin fagkomite, og Bjørnsen ble sittende i 1. komite, som skulle ta hånd om "Kirken, Undervisningsvæsenet og Gejstligheden".¹⁷⁴ Komiteplasseringen la ingen demper på Bjørnsens lyst til å engasjere seg i et bredt utvalg av saker. Som de andre bøndene, med unntak av Hans Barlien som ble plassert som "gissel" i Lagtinget, ble Bjørnsen sittende i Odelstinget. Stortinget opprettet dessuten en mengde ad hoc-komiteer; i alt var 85 komiteer i sving, med stort og smått. Av bøndene var det bare Ellef Mørch, forlikskommissæren fra Spydeberg, som ble tiltrodd flere komiteeverv enn Bjørnsen. Mørch satt i 13 komiteer, Bjørnsen i 11. Jacob Aall satt i flest komiteer, i alt 19, Christie i 15. Flere kjente navn fra embets- og borgerstanden satt i færre komiteer enn Bjørnsen, uten at denne nominelle sammenligningen skal trekkes for langt.¹⁷⁵

Siden stortingsreferatene fra denne tiden ikke er stenografiske, er de sikreste sporene etter Bjørnsen der hvor han har innlevert skriftlige forslag eller vota som vedlegg til protokollen. Bjørnsens første helt sikre opptreden på Stortingets talerstol er det imidlertid presten Pavels som forteller oss om i sin dagbok. Bjørnsen talte 19. juli i forbindelse med et spørsmål om hvorvidt Lagtingets medlemmer skulle kunne fremme forslag til Odelstingets forhandlinger. Bjørnsen erklærte seg i mot dette, og Pavels omtaler ham som "en vakker ung Mand med et deiligt Organ".¹⁷⁶

---

¹⁷³ Steen 1953: 32

¹⁷⁴ Christie 1901: 56

¹⁷⁵ Lindstøl 1914: 49

¹⁷⁶ Pavels 1867: 152

5.3.1 *Diettpenger*

Men allerede 8. juli foreslo Bjørnsen ”at træffe en for Statscassen mindre bekostelig Foranstaltning med Hensyn til Repræsentanternes Bespiisning”.¹⁷⁷ Forslaget siktet egentlig mot en ordning som forpliktet representantene til å holde seg til kafeverter som var ”indsatte til at bespise Repræsentanterne”. Bjørnsen mente at hver enkelt kunne greie seg med mindre utgifter dersom man fant sine egne løsninger. I et brev til sin kone klager Bjørnsen over hvor dyrt alt er i Christiania, og det er nok ikke bare personlig gjerrighet som er motivasjonen: ”Det ville ogsaa i mine Tanker være saare upassende her at agere Herremand, og hjemme at være simpel Bonde”.¹⁷⁸

Også når det gjaldt innkvartering sørget Bjørnsen for å gjøre det billigst mulig. Etter først å ha blitt innlosjert hos Hans Magelsen i Prinsens gate, flyttet han i løpet av juli inn sammen med Theis Lundegaard hos “Stadscapitain” Ole Brede i Skippergaten.¹⁷⁹ Hos Brede bodde også to andre bønder, Bjørkedahl og Ophus.

Bjørnsens amtskollega, Niels Aall, bodde for sin del hos kjøpmann Thyrholt i Rådhusgaten, der også broren Jacob holdt til.¹⁸⁰

5.3.2 *Pensjonssaken*

26. juli er Bjørnsen på farten igjen. Nå fremmer han et forslag om at Stortinget må be Statsrådet/Regjeringen om å innhente informasjon om pensjonistenes vilkår – og ”hvis deres Kaar maatte være slette, da Bemærkning om, hvad der muligen kan have forvoldet samme”. Forslaget ble oversendt Finanskomiteen til betenkning, som under Niels Aalls ledelse innstilte positivt allerede 1. august, og den 4. august noterer Christie i sin dagbok at forslaget ble ”bifaldt” i Stortinget.

5.3.3 *Næringsfrihet*

19. august kastet Ole Bjørnsen seg inn i en av de store debattene i datidens norske politikk. I et bredt utkast fremmet han det han kalte for ”Ideer til et Lovforslag angaaende Ophævelsen

---

¹⁷⁷ Storthings Forhandlinger 1815-16, 1. del, juli-august, s 98

¹⁷⁸ Brev til Bjørnsens kone, 26.7.1815, unpubl. avskrift

¹⁷⁹ Berge 1926:, 47

¹⁸⁰ Liste over Repræsentanterne

af visse Indskrænkninger i Bondestandens Næringsfrihed”.¹⁸¹ Spørsmålet om bøndernes næringsfrihet gikk like til kjernen i konflikten mellom stendene. Bønderne hadde fremmet lignende forslag før, både på Eidsvoll og i ulike supplikker og brev, men Bjørnsens forslag var banebrytende i den forstand at han som folkevalgt representant i den nye statens nasjonalforsamling fikk anledning til å løfte fram konkrete forslag som måtte behandles inngående i en bred sammenheng. Han var riktignok ikke alene om dette; flere andre representanter fremmet ulike forslag som omhandler næringsfrihet, men mindre omfattende. Dette var også en sak som sto sentralt for Bjørnsens ”committentere”, bønderne i Bratsberg Amt. I et brev fra bønder i Lårdal og Vinje til Stortinget, datert 18. juni, het det:

“At ingen som boe i Kiøbstæderne eller driver Kiøbmands Handel, maa befatte sig med det som tilhører Bondens Drivt saasom Jordejendomme og Skove, eller andet, som er Bondens naturlige Rettighed og anviste Næringsvei[...].”¹⁸² Tre av underskriverne finner vi igjen i oversikten over valgmenn (se kap. 7.1.1).

Et tilsvarende brev ble sendt fra bønderne i Eidanger dagen i forveien. Det tok også for seg bøndernes næringsfrihet og spørsmål knyttet til skyssvesenet. Her finner vi de to bønderne som er valgmenn fra prestegjeldet som underskrivere.

Bjørnsens forslag falt i svært god jord hos stortingspresident Christie, som skrev i sin dagbok: ”Dette var overmaade godt skrevet og han oplæste det særdeles vel. Det er glædeligt at høre saadant af en Bonde.”¹⁸³

Men om Christie var begeistret, var det mange andre som ikke var det. Dette var en sak som i høyeste grad avdekket de reelle motsetningene mellom samfunnsstendene. Pavels kommenterer forslaget kort: ”...aabenbar anlagt, som adskillige andre Forslag, paa Kjøbmændenes Underkuelse”.¹⁸⁴

Saken var så komplisert at den ble henvist til ikke mindre enn tre komiteer; den 2. for ”juridiske Gjenstande”, den 5. for ”Kjøbstædernes Oeconomie, Handel og Sjøvæsenet” og den 6. for Land, Skov og Berg-Væsenet samt Fiskerierne”. Disse tre komiteene nedsatte deretter en kombinert komite, med følgende medlemmer: Rambech, Hetting, Mørch (2. komite), Omsted, Tandberg, Lundegaard (5. komite), og Jørgensen, Uhlen, Synnestvedt (6. komite).

---

¹⁸¹ Storthings Forhandlinger 1815-16, 1. del, juli-august, 430

¹⁸² Stortingsarkivet

¹⁸³ Christie 1901: 94

¹⁸⁴ Pavels 1867: 192

Bjørnsens opprinnelige forslag lar seg ikke oppspore i Stortingets arkiv, men vi kan få med oss hovedpunktene slik de er referert i komiteens innstilling.

I første omgang led Bjørnsens forslag en nokså ublid skjebne i den kombinerte komiteen. Riktignok var komiteen enig med forslagsstilleren i at enhver borger burde ha rett til ”fri Benyttelse af sin Eiendom og Fritagelse for Indskrækning i lovlige Næringsveie”. Det var Anders Rambech, husmannssønnen fra Tynset som ble fostersønn hos sognepresten og deretter sorenskriver i Orkdal i 1800¹⁸⁵, som ledet komiteen og som også førte komiteens innstilling i pennen: ”Imidlertid er det ikke Committeeen bekjendt, at Bondestanden, mer end nogen anden Stand i Staten, er länkebunden i henseende til Næringsfriheden”.¹⁸⁶

Men komiteen gikk samvittighetsfullt gjennom Bjørnsens forslag:

Innledningsvis foreslår Bjørnsen at ingen andre enn de som lever av ”Bondebrug” kan eie eller kjøpe landeiendommer. Dette var et økonomisk terreng han kjente godt hjemmefra. Både Aall-familien og Cappelen var store skog- og jordeiere i Øvre Telemark.

I de påfølgende paragrafer foreslår Bjørnsen å gi uinnskrenket tillatelse til

”Brændevinsbrænden” og til foredling av skog. Så foreslår han at ”Jordbrugerne maa sælge deres Producter til hvem de finde for godt”, og dessuten at alle som ønsker det skal kunne bli tildelt handelspass for å kunne kjøpe jordbrukernes varer – så sant de er av ”god moral, Character og Formue”. Bjørnsen vil også ha absolutt frihet for enhver jordbruker og skogeier til å kunne fløte tømmeret sitt i elver og vassdrag. Avslutningsvis ønsker Bjørnsen å oppheve alle gjeldende privilegier og lover, ”forsaavidt de stride mod Forslaget”.

Helt uten sverdslag kan innstillingen ikke ha blitt til; bøndene i komiteen var nok støttespillere for Bjørnsen. Men komiteen fant altså ikke ”overveiende Grunde” til å innstille noen av punktene til antakelse som lov, og den henviste særlig til at forslagene kunne gi formelle problemer i forhold til andre lovprosesser. Derimot ønsket komiteen å oversende forslaget til den faste lovkomiteen.

I løpet av høsten utviklet saken om næringsfrihet seg i ulike retninger. I spørsmålet om retten til å skjære eget tømmer vant Bjørnsens syn et stykke på vei fram, men det var andre representanters forslag som lå mer direkte til grunn for de vedtak som ble gjort, i første omgang i Odelstinget i midten av desember. Odelstinget, der bøndene sto sterkt, bestemte

---

¹⁸⁵ Store Norske Leksikon på nett, lest 3.8.2010

¹⁸⁶ Storthings Forhandlinger, 3. del, desember, 195

imidlertid samtidig at Bjørnsens forslag igjen skulle tilstiles den kombinerte komiteen, med anmodning om at komiteen skulle ”forfatte Indstilling til en Lov”.

1. april avga så komiteen en ny innstilling til Odelstinget, nå i form av et lovforslag på 11 paragrafer som i hovedsak omfattet utstedelse av handelspass og regler for handelsvirksomhet på landsbygda. Deretter vedtok Stortinget i plenum å sende saken videre til den faste lovkomiteen.¹⁸⁷ Men bøndernes rett til brennevinsbrenning ble lovfestet, og det var Bjørnsens forslag som førte til dette.

5.3.4 *Adelssaken*

16. september fremmet Bjørnsen et forslag om å gjøre en endelig slutt på adelskapet i Norge. Det var knapt nok et revolusjonært forslag, for Riksforsamlingen hadde gjort mesteparten av jobben året i forveien ved å forby opprettelsen av nye adelstitler og -privilegier, men Bjørnsen tok til orde for at også de eksisterende adelige familiene måtte utfases som sådan, ved at adelskapet skulle dø ut med de voksne som levde i 1815. Det viste seg å være bred støtte for forslaget på Stortinget, men Carl Johan nektet å sanksjonere vedtaket, slik at det ikke ble en realitet før i 1821. Det var heller ikke slik at forslaget ble tatt i mot med jubel i alle leire.

Samme dag skrev Pavels i sin dagbok: I Odelstinget hørte jeg [...] et Forslag af den skrivesæle og indbildske Kirkesanger Bjørnsen mod Adelen, hvori han vilde, at kun den, der er født af addelige Forældre og nu har naaet Myndighedsalder, skal have adelige Privilegier, alle Yngre derimod udelukkes derfra.”¹⁸⁸

I et brev av 18. september skriver Jacob Aall til sin venn Gustav Blom: ”Bonden Ole Bjørnsen, hvis Talemaader De nok kjender, som baade er høi og djerv, har nu foreslaaet, at alle Adelsmænd, som i Januar 1815 ei havde fyldt sit 25de Aar, skulde berøves alt Adelskab, og denne Sag er nu saaledes bragt i Bevægelse.”

Under Stortingets behandling i mars 1816, holdt ”Proponenten” – Bjørnsen – en tale.¹⁸⁹ Han innledet raskt med å presisere at det ikke har vært hans mening å frata adelsmenn de ”forrettigheder” som de for tiden besitter. Det var de unge, de som ikke ennå hadde fått adelstitler, og som langt mindre hadde gjort seg fortjent til slike titler, han var ute etter: ”Adel synes ikke efter mine Tanker at kunde henregnes blandt de almindelige Rettigheder, med hvilke Mennesket træder inn i Verden”. Det var jo ikke slik, mente Bjørnsen, at den unge og

---

¹⁸⁷ Storthings Forhandlinger 1815-16, 4. del, april, 301

¹⁸⁸ Pavels 1867: 217

potensielt adelige mistet ”det aller ringeste af sit virkelige Borgerværd, man unddrog ham ikkun et udvortes, indbildt og i alle Henseender fornuftsstridigt Fortrin, og anviste ham Plads iblandt alle Statens Borgere, og man skulde neppe dog vel neppe (til Vanære for den sunde Menneskeforstand) kunne troe, at nogen med Fornuft og Beskedenhed ville klage over, eller troe sig fornærmet blot ved en saadan Behandling.”

I Bjørnsens hjemtrakter var det i hovedsak nokså smått med adelige; det dreide seg om amtmannen, baron Wedel-Jarlsberg, og naturligvis om friherren på Fossum, Severin Løvenskiold. Den siste hadde hendene fulle med sitt spesialoppdrag i København, og hans formelle reaksjon fikk vi først i 1824, da de adelige slektene skulle innlevere beviser til Stortinget for sitt adelskap. Han insisterte på å reservere seg ”Skadeløsholdelse til Tid og Sted efter Grunnlovens 105 Prgaf. Men han erkjente sin plikt til å bøye seg for lovens bud, ”endog naar de saare og krænke”. På det helt praktiske plan betydde ikke tapet av adelskapet i Norge så mye for Løvenskiold, selv om han måtte frasi seg retten til å utnevne prest og klokker i Gjerpen kirke.¹⁹⁰

Det er naturlig å tolke Bjørnsens motstand mot adelens videreførelse i lys av Jens Zetlitz’ holdninger. Det går nærmest en direkte linje fra diktet ”At Slyngler hæves til Ærens Top” til Bjørnsens forslag. Samtidig er det tydelig at dette er en sak der Bjørnsen også har bred støtte fra folk i hjemtraktene, på tvers av stendene. I et brev som Bjørnsen skrev til Ole Blom da denne satt på Stortinget, framgår det at Bjørnsen har spist middag i Brunkeberg med presten Magnus. B. Landstad og en fogd Engelschiøn, samt med Norgaard og lærer Thoresen: “Der blev dygtig politiseret; alle vare enige i, at Adelen burde gaa ad H.....til, og evig Skam vilde det være om Storthinget ikke skulde nu ville benytte sig af Leiligheden for rent at jage den med Pik og Pak paa Døren. Saaledes yttrede Landstad og Fogeden sig, og Du kan vel tænke at jeg ikke forsømte at sige Amen!”¹⁹¹

5.3.5 *Pengevesenet*

I spørsmålet om Eidsvollsgarantien nådde Ole Bjørnsen sitt retoriske høydepunkt under stortingssesjonen 1815-16. Et klart flertall av bøndene støttet opprettholdelsen av garantien, som var omstridt allerede på Eidsvoll.

---

¹⁸⁹ Storthings Forhandlinger 1815-16, 4. del, mars, 225

¹⁹⁰ Gjerløw 1948: 100

¹⁹¹ Berge: 1930: 48

Innledningsvis går Bjørnsen ydmykt ut – han er nok klar over at han spiller ball med de store biksene nå – og beskriver seg selv som en ”eenfoldig Bonde” – som ”vover at tale i en Sag, som af saamange Kyndige nøie er bleven drøftet”.

Ydmykheten forsvinner imidlertid raskt etter hvert som innlegget utvikler seg, og det strekker seg over hele 12 sider i det trykte møtereferatet. Han slår først fast at Riksforsamlingen både hadde full rett til å utstede en slik garanti, og til å legge føringer for framtidige vedtak i sakens anledning. Han raljerer blant annet med at en av dem som på Eidsvoll motsatte seg garantien, mente at forsamlingen heller skulle ha bevilget regjeringen et lån ”paa Nationens Credit”. ”Hvilken Modsigelse!” utbryter Bjørnsen. Dersom et slikt lån ikke skulle kunne innfris, ”maatte man ikke kalde dem aabenbare Bedragere?”¹⁹²

Så går Bjørnsen til angrep: ”Hvem er det, som især har været den virkelige Aarsag i, at Garantien er bleven tilsidesat? Er det ikke den merkantile Classe?” Bjørnsen går hardt til verks mot den såkalte tollkursinnretningen, som han mener at kjøpmennene har hatt særlig nytte av. Og – ”er det ikke den som har oversvømmet os med Luxusvarer og derved bragt Handelsbalansen ud af sin Ligevægt?”

Bjørnsen gjør et regnestykke på den norske statsgjelden, og kommer fram til at den pr innbygger, i den verdi som riksbankdalerne for øyeblikket ville hatt, utgjør ”et Bismerpund Smør eller en halv Tønne Korn”. Skulle ikke den formuende del av befolkningen kunne bidra med dette ”uden at ruineres? – hvilken Snak!” Bjørnsen framhever at det i de velstående kretser flyter over av luksusvarer og ”høi Levemaade”. Det er altså ikke fattigdom som er problemet, men kanskje heller fattigdom ”ihenseende til broderlig Enighed, ærlig Villie, sandt Fædrelands-Sind, ægte Nationalaand og varm Følelse for almeent Vel.”¹⁹³

Så kommer bondetalsmannen fram, nærmest i form av et revolusjonært utrop. Bjørnsen viser til spesiedalerens sammenbrudd i januar 1813, og mener at hans velgere heller vil ønske å la seg beskatte på formue og næring, enn å oppleve en ny farlig ”Pengereduction”. Han advarer mot en løpende pengekurs ”som Rigmanden og Agioteuren¹⁹⁴ kunde drive baade op og ned, alt efter som det maatte stemme med deres Interesse”. Bjørnsen frykter de mest katastrofale følger: ”Nationens Uvillie og Misnøie vilde opvækkes i høi Grad – ja, hvis ikke vor Tidsalders Blødhed har altfor meget sløvet dens gamle Aand, saa vilde sikkerligen Blodet koge i dens Aarer, og Mange skulde sandeligen have ondt nok for at holde en saadan

---

¹⁹² Storthings Forhandlinger 1815-16, 3. del, januar, 70

¹⁹³ Storthings Forhandlinger 1815-16, 3. del, januar, 74

¹⁹⁴ agioteur (fr) = spekulant

Opbrusning inden Lovlighedens Grændser; men, dersom disse – det Gud forbyde! – skulde overskrides, saa kan Enhver let beregne Følgerne”.

Pavels satt som vanlig på tilhørerplass, og kommenterte i sin dagbok de som hadde holdt innlegg i favør av garantien: “... af Christie, unægtelig det bedste, sinrigeste og grundigste, som blev sagt for den [...], af Stoltenberg, som har et utydeligt og ubehageligt Organ: Bjørnsen (ganske vakker Declamateur) og Haagenstad.”¹⁹⁵

Også i spørsmålet om innvekslingskursen for spesiedaleren, markerte Bjørnsen et tydelig standpunkt. Sammen med Niels Aall, Carl Stoltenberg og flere andre stemte han nei til den foreslåtte innvekslingskursen, og Bjørnsen begrunnet sitt standpunkt i et skriftlig vedlegg: Han mente at Staten spilte en ”Bankerotteurs Rolle – som med Hensyn til de sørgelige Følger en saadan Reduction upaatvivleligen vil foranledige i opstaaede Retsforhold mellem Mand og Mand”.¹⁹⁶

Det er først og fremst debitorerne – de som skylder penger – Bjørnsen gjør seg til talsmann for, slik som i et skriftlig votum 14. februar 1816: “Debitorerne [...] at mange af disse vilde blive ganske ruinerede, da de i virkelig Valuta vil komme til at betale omtrent det dobbelte af hvad de i saa Henseende have modtaget.”

Det er interessant å se at Bjørnsen argumenterer så sterkt for debitorennes interesser. Privat står han nemlig på den andre siden, noe som går fram av et brev til kona, datert 15.2.1815: ”

Dersom Nogen af dem som skylder mig Penge skulle nu da de faaet Nys om denne Forandring med Pengene, ville betale sin Gjeld og i saa Henseende levere samme til Dig, saa maae Du slet ikke befatte Dig med, at imodtage Noget; men derimod lade det beroe til jeg kommer hjem.”¹⁹⁷

Og hjemme i Kviteseid er det flere som klager sin nød. I slutten av mai 1816 skriver Ole Blom til Bjørnsen: “Du kan ikke tro, kjære Ven, hvorledes den herskende Pengemangel lægger hindringer for enhver attraaet og gavnlig Virksomhed og Nydelse (for eksempel Bogkjøb)”.¹⁹⁸

I mai inngår Bjørnsen en iøyenfallende allianse med representantene Falsen, Nilsen, Bryn, Nansen og Aschenberg – folk som han ikke ellers er å se sammen med – i et skriftlig votum

---

¹⁹⁵ Pavels 1867: 347

¹⁹⁶ Stortingsforhandlinger. 10.2.16 (4. del, s49)

¹⁹⁷ Rikard Berges arkiv, CCXLII 242

¹⁹⁸ Qvisling 1908: 120

mot rammene for Norges Banks låne- og diskontoinnretninger, som disse representantene mente var altfor romslige.¹⁹⁹

5.3.6 Verneplikt

I vernepliktdebatten sto Bjørnsen entydig i bondeleiren. Han ønsket at verneplikten skulle være en personlig byrde, og at den måtte gjelde alle samfunnsklasser. Da han innså at slaget var tapt, markerte han sin holdning gjennom å hevde at vedtaket var ugyldig, fordi framgangsmåten stred mot Grunnlovens prinsipper, slik han blant annet gjorde 1. april 1816, der han presiserte “at jeg ikke har givet min Stemme til Forkastelsen af et Princip, som selve Grunnloven udtrykkeligen etablerer”.²⁰⁰

Pavels kommenterer syrlig: ”Jeg var saa heldig at kunde tilbringe den hele Formiddag paa Stortinget, hvor Værnepligten fik sin sidste Rest. Forhandlingerne vare begyndte, da jeg kom og Ole Bjørnsen opleste en Declamation af den sedvanlige Slags, fuld af den seminaristiske Suffisance, der characteriserer ham. Foruden ham opleste Jacob Aall, Sørensen og Falsen Taler, alle imod den almindelige personlige Værnepligt.”²⁰¹

Den vakre unge mannen med den deilige stemmen var altså ikke lenger like sjarmerende i Pavels øyne.

5.4 Livet i hovedstaden

Det var hardt arbeid og lange dager for stortingsrepresentantene. I et brev til kona forteller Ole Bjørnsen at han sto opp før seks om morgenen; ”efterat have nydt Thevand eller Caffé, røget min Pibe og spist min Frøkost, har jeg stedse et eller andet at optegne af det som den Dag skal forhandles.” Møtene varte fra halv ni til tre om ettermiddagen, deretter var det hjem for å spise før han laget referater fra forhandlingene, og sendte dem til amtmannen. Fram til september var dette et fast oppdrag han gjorde på vegne av seg selv og Niels Aall.

---

¹⁹⁹ Storthings Forhandlinger 1815-16, 5. del, mai, 18

²⁰⁰ Storthings Forhandlinger 1815-16, 4. del, april, 166

²⁰¹ Pavels 1867: 400

Brev til kona skrev han ofte, og her ser vi en side av Ole Bjørnsen som er mer følsom og mindre stram en det vi ellers har etter ham. Han lengter stadig etter å komme hjem til familien: ”Men naar dette skeer, o Gud! Hvor glad jeg skal ile herfra til det elskede Hjem.”²⁰²

Men om det er mye hardt arbeid, er det også festligheter innimellom. 30. august er hele Stortinget i selskap på Bogstad, sammen med Kronprins Carl Johan, og Christie forteller i sin dagbok: ”Da vi fikk Lys, dansede Ole Bjørnsen en Halling, som ret morede Prindserne.”²⁰³

Bjørnsen skriver hjem til kona om den samme dansen: “Vi bleve kongelig beværtede. Jeg blev der trukken frem for at danse Hallingen for Prindserne. Tænk hvor jeg da var forlegen – jeg ønskede mig forgjeves Poul Bloms eller Rasmus Nielsens eller Torjus Norgaardens Dansefærdighed. Men her hjalp Intet – jeg maatte gjøre hvad jeg kunde og saasom jeg kunde.”²⁰⁴ Et bittelite nettverksperspektiv finner vi også her: Av disse tre skal det særlig ha vært lensmannen og valgmannen Bakka i Nissedal som var en racer til å danse.²⁰⁵ Poul Blom var for øvrig bror til Ole Blom, mens Torjus Norgaarden var bror til Åsmund Norgaard.

Bjørnsen ga ikke slipp på sin identitet som representant for bondestanden. I august skriver han: ”Omendskjønt jeg er den eneste i Stortinget der bruger Vadmels Trøien, nyder jeg dog alles Agt og Venskab. Biskop Sørensen omgås mig som en Broder.”²⁰⁶

I november kan han fortelle at statholderen ”har yttret sin særdeles Tilfredshed dermed at jeg gaaer klæd i national Dragt, og det saameget mer da Tøiet til samme er for det meste hjemmeverket. Jeg er også den eneste iblandt Repræsentanterne der gaaer i mit Vadmæl; de andre Bønder vil være mer mer fornemme og klæder sig altså mer fornemt, men blive desaaarsag foragtet af de Fornuftige.”²⁰⁷

Men til slutt må også Ole Bjørnsen melde pass; klærne hans er bare laser på vårparten, og han skriver hjem til kona at han har kjøpt seg nye klær:

*”Da og Din Mand er bleven Fant,
Med lange Buxer, svarte Kjole,
Som efter Kroppen slutter grant,
Saaledes vil Du see Din Ole.”*²⁰⁸

---

²⁰² Berge 1830: 10

²⁰³ Christie 1901: 103

²⁰⁴ Berge 1830: 27

²⁰⁵ Qvisling 1908: 162

²⁰⁶ Berge 1830: 26

²⁰⁷ Berge 1830: 26

²⁰⁸ Berge 1830: 27

5.4.1 Skraalhalssaken

Det er alminnelig antatt at bøndene og deres talsmenn så positivt på unionen på Sverige, når den først var et faktum. Ole Bjørnsens to hyldningsdikt, først til Christian Fredrik, deretter til Carl Johan, bygger oppunder en slik tolkning. For de svenske representantene i Christiania var det åpenbart viktig å støtte oppunder en slik holdning, og det ble drevet atskillig sosial kurtise overfor bondepolitikere på Stortinget. Særlig var en av statholderens nærmeste medarbeidere, Wahlstrøm, aktiv. Flere ganger arrangerte han festligheter for stortingsbøndene. En spesielt fuktig lunsj i slutten av august satte sine spor i hovedstadens mediebilde høsten 1815.

Pavels omtaler selskapet i sin dagbok allerede samme dag: ”Wahlstrøm gav i Dag en Dejeuner for Storthingsbønder, hvorved var en Sang og et Skraal, der samlede Folk på Gaden.”²⁰⁹

13. september når skandalen spaltene i Christiania Intelligenssedler i form av et dikt, underskrevet av “Ole Skraalhader”. Pavels refererer til diktet i sin dagbok, og tilføyer: ”Der skal overalt gaae en stærk Tracteren af Storthingsbønderne i Svang blant de Svenske, og ihvorvel jeg ikke indseer, hvad det er, man ved en saadan Bondestandens Cajolering kan ville oppnaae, forekommer den mig mistænkelig og i ethvert Tilfælde uverdigg.”²¹⁰ Og diktet i Intelligensseddelen etterlater liten tvil om hvem det siktes til. Det er stilet til ”frokostsangeren O.B.”:

*O.. B..... lad os være,
Thi hva ondt har vi Dig gjort
Vil Du saadan synge mer,
Maae vi flytte af Gaden bort*

Allerede fredag 15.9. får “Skraalhader” svar, og det er vel liten grunn til å tro at det er noen andre enn Ole Bjørnsen som signerer som “Philomeles Ven”²¹¹:

[...]
Det mig saa smertelig monne være,

---

²⁰⁹ Pavels 1867: 197

²¹⁰ Pavels 1867: 215

²¹¹ Philomeles fikk ifølge et gresk sagn tungen kuttet av.

*At Dig min Sang sliq Fortræd har gjort;
Men taaler Du ei jeg synger mer,
Saa flyt af Gaden og slug en – l..t!
[...]*

Slik fortsetter poesifeiden i enda to runder. Den gikk ikke upåaktet hen, heller ikke hos Bjørnsens amtskollega Niels Aall, som underveis skrev til sin kone, 19. september 1815:

”Min Ven Ole Bjørnsen har faaet en Avisfeide – den omtalte Skraalhals var af ham selv, - overalt har han, deels ved sin Fripostighed og deels ved nogle uoverlagte Forslag, tabt meget i sine Medrepræsentanters Øine. Mig ser han nu meget sjælden; formodentlig fordi han nok tror, jeg ikke aldeles billiger hans Adfærd.”²¹²

Det er omtrent på dette tidspunkt at de felles referatene fra Aall og Bjørnsen til amtmannen opphører – i hvert fall finnes det ikke flere i arkivet. Mye tyder på at Bjørnsens omdømme blant en del kondisjonerte var blitt svekket, og at han var i hardt vær etter flere saker høsten 1815. Hans forslag om adelens avskaffelse og næringsfrihet for bøndene var ikke populære i alle deler av det politiske feltet, og ifølge Aall ble de ansett som “uoverlagte” i hvert fall i Aalls nære krets. Men Bjørnsen hadde også støtte for disse forslagene. Ikke minst er Bjørnsens forslag og synspunkter svært ofte sammenfallende med Christies. I spørsmålet om garantien, som må ha vært diskutert blant representantene fra første stund, sto faktisk Bjørnsen og Niels Aall last og brast utover vinteren.

Men man kan ikke se bort fra at Bjørnsen raskt kan ha blitt en torn i øyet for mange kondisjonerte; en velskolert, veltalende og ambisiøs person som åpenlyst utfordret standsgrensene. Det er heller ikke usannsynlig at denne begavede fyren i en alder av 32 år gjennom sin “fripostighet” kan ha framstått som aldri så lite kjepphøy – og at noen kan ha følt det på sin plass å dukke ham.

Zetlitz finner åpenbart behov for å komme sin venn til unnsetning der han går rundt inne i Christiania. En av de merkeligste skriftlige kilder som finnes i historien om de fire stortingsbøndene fra Bratsberg amt finner vi på trykk i Nationalbladet høsten 1815, der Zetlitz har rykket inn et hyldningsdikt til Bjørnsen, sendt fra Kviteseid 4. oktober. På 42 linjer formidler han både sitt sterke vennskap med Bjørnsen og et forsvar mot den misunnelsen han mener at Bjørnsen er utsatt for:

---

²¹² Breve fra slekten Aalls arkiver 1948: 151

[...]

*Klyng Dig med Styrke – som Du pleied gjøre –
Ved Gud og Pligt, og elsket Fødeland.
For Avinds Hvisken gjem dit Øre,
Men om dens Lyd Du ei undvige kan,
Ei lad den – var den end, som sjeldent, flygtig
Dig til Gjenmæle friste – Ven! Du er,
(Ei jeg misregnet har) til mer dygtig,
Selv Seir i saadan Kamp Vanære er.²¹³*

Det er ikke godt å si hva som er Zetlitz' direkte beveggrunn for å offentliggjøre et slikt dikt, men det er rimelig å anta at han både gjennom Bjørnsens egne brev og rapporter fra kilder han ellers har i Christiania, finner grunn til å stå opp for sin gode venn. Samtidig kan nok diktet også tolkes som en liten korreks til Bjørnsen om at han ikke bør være så oppsatt på å vinne alle feider ("Selv Seir i saadan Kamp Vanære er").

5.4.2 Flere feider

Anonyme bakholdsangrep tilhørte den politiske orden. Det var helt vanlig å rykke inn usignerte personangrep i hovedstadsavisene, ofte av aller giftigste sort. Det framgikk heller ikke uten videre hvem som var skyteskive, men de som fulgte litt med, forsto raskt hvem som var offeret. Så kunne politisk interesserte kose seg med å gjette hvem som var avsender.

I månedsskiftet juli/august 1815 skjer det noe i Stortinget som tilspisser forholdet mellom Bjørnsen og sorenskriver Hans Nansen (som selv titulerte seg som landsdommer, slik han hadde vært i Danmark inntil 1809).²¹⁴ Nansen, som tilhørte det som ble regnet for den svenskfiendtlige stortingsopposisjonen, hadde vært svært aktiv i den innledende fasen av Stortingets forhandlinger, med flere forslag – om riksakten, om presidentvalget og til og med om hvorvidt Stortinget skulle akseptere brev som ikke var frankerte. I et brev til Bjørnsen som er datert 4.8. skriver Zetlitz: "Deres faa men kraftige ord mod exlandsdommer Nansen i Stortinget er som nedskrevne af mit Hjerte".²¹⁵ Dette brevet er skrevet bare to dager etter de to forslagene som Nansen er kjent for, nemlig om Stortingets rett til å inspisere regjeringens

---

²¹³ Det Norske Nationalblad, 1. hefte, side 154

²¹⁴ http://www.snl.no/nbl_biografi/Hans_Nansen/utdypning, lest 28.11.10

²¹⁵ Rikard Berges arkiv, CCXLII 242

protokoller og om en egen norsk ridderorden – begge forslag som var klart svenskfiendtlige. Så raskt fløy ikke nyhetene fra Christiania til Kviteseid og tilbake, så det må altså være noen av de andre sakene fra Nansens side som Bjørnsen har kommentert, og det i kraftige ordelag. Det blir spekulativt å gjette hva det kan ha vært, men mye tyder på at det satte sitt preg på forholdet mellom Bjørnsen og Nansen.

I januar fnises det i Christianias salonger og mellom brevskrivere. En smedevise, ”Passiar, holden paa Maskeraden i Moss, 2. januar 1816”²¹⁶, er blitt utgitt anonymt, og sirkulerer blant de politisk interesserte. Diktet inneholder 17 vers, som hver tar for seg de ulike politiske aktørene på riksscenen. Forfatteren er ukjent for mange, men Pavels er brennsikker på at det er Hans Nansen som står bak. Det har Nansen langt på vei bekreftet selv overfor Pavels.²¹⁷

I flere kilder vi har tilgang til, gjettes det på hvem de enkelte ofrene er. Det synes ganske klart at både statsminister Peder Anker, grev Wedel, professor Treschow og amtmann Falbe er blant skyteskivene, og følgende vers handler etter alt å dømme om Ole Bjørnsen:²¹⁸

*Herren der, er vist Skribent,
See! see hans lærde Væsen;
Skjøndt han ikke har fuldendt
Ret indvendig Læsen,
Han dog tygger kjækt sin Pen,
Piner Muser, plager Ven,
Med en Hob Fadæser...*²¹⁹

Verset forteller oss minst to ting: For det første, selvfølgelig, at Nansen ikke liker Bjørnsen – men også at Bjørnsen befinner seg i et selskap av ganske sentrale navn. Han er i overført betydning blitt det som tyskerne ifølge Max Weber kaller ”duell-kvalifisert”²²⁰. Ikke dårlig for en bonde og kirkesanger fra Kviteseid. Budskapet i verset tyder også på at Bjørnsen slett ikke har holdt seg tilbake når det gjelder å distribuere karakteristikker av andre, hvilket vi jo allerede har sett i skrålhalsfeiden.

---

²¹⁶ Daae 1898: 109

²¹⁷ Pavels 1867: 333

²¹⁸ Daae 1898: 27

²¹⁹ Pavels 1867: 334

²²⁰ Weber 1990: 61

Men politikken veier er uransakelige. I mai finner altså Bjørnsen og Nansen sammen, som nevnt, i en felles protokolltilførsel om låne- og diskontoinnretningene.

5.5 Klassekamp eller ”forstandskrefter”?

Den historikeren som har skrevet mest i noenlunde moderne tid om Stortinget 1815-16, Sverre Steen, synliggjør motsetningene mellom stendene, men legger enda større vekt på den svenskfiendtlige opposisjonen (der for eksempel Hans Nansen hørte hjemme) når han skal drøfte skillelinjene i forsamlingen. Men det er ingen tvil om at kløften mellom bøndene på den ene siden, og embetsmenn og handelsborgere på den andre siden, var meget stor. Og ser man på et utvalg av de brevene som ble sendt fra brødrene Jacob og Niels Aall, er det et ganske fascinerende virkelighetsbilde som formidles. Til amtmann og eidsvollsmann Gustav Blom skriver Nedenes-representanten Jacob Aall allerede 8. august 1815:

”En anden, ikke mindre frygtelig Aande gaar igjennem Forsamlingen. Formue og Eiendom ere en Brøde, som dagligen maa revses, og kun der vilde den store Hobs Gunst kunne vindes, naar der herskede en fuldkommen Lighed i Formue, ja — i Forstandskræfter. De kan begribe, ærede Ven, at jeg ikke lyster efter denne aura popularis, men De kan derhos forestille Dem, at en Mand, der medbringer de reneste Hensigter, som har lidt saa meget for Fædrelandets Sag, som jeg, føler sig krænket ved alt dette.”²²¹

Aall erkjenner altså at de politiske motsetningene drives av en ulikhet i stendenes økonomiske forutsetninger, og han føler seg angrepet på grunn av sin rikdom. Men et tilsynelatende enda viktigere skille mellom samfunnsklassene handler for Aall om ”Forstandskræfter”. Som vi har sett i Jacob Aalls tidligere korrespondanse med den unge lærlingen Aasmund Norgaard; han er i bunn og grunn skeptisk til at folk fra bondestanden skal forlate den ”ædle Eenfoldighed hvori hand er opdraget”. Bøndene må gjerne sitte på Stortinget, men de må forstå sin begrensning.

Både han og broren Niels, som skriver et tilsvarende hjertesukk til sin kone i desember 1815, understreker at de utelukkende har de mest uegennyttige hensikter:

”Dog, jeg trøster meg ved, at mine Hensigter ere gode, og at, hvad end Udfaldet af dene min Mission maate vorde, skal man ikke kunde bebreide mig at have handlet af Egennytte.”²²²

---

²²¹ Daae 1894: 4

²²² Breve fra slekten Aall 1948: 152

Så, i januar, går Jacob Aall mer rett på sak i et brev til sin kone:

”Den evige Strid, som er mellem de forskjellige Klasser i Staten, som hver for sig søger at vriste til sig alle de Fordele, som Regjeringsformen giver dem Adgang til, vil bringe Fædrelandet paa Randen af Fordærvelsen. Det onde voxer derved, at de Stænder som har den mindste Kultur, har i fysisk forstand den største Representation. Bønderne udgjør Mængden paa Stortinget, og ingen end den fornuftigste Sag kan gaa igjennem, naar den ikke tækkes dem. Jeg ved saaledes næsten ikke en eneste Sag, som jeg efter mit Begreb derom kunde ønske den.”²²³

For Bjørnsen, og sikkert for flere andre av hans kategori, må den vedvarende nedlatenheten hos folk som Jacob Aall ha vært tung å bære. Mange av bonderesponentene var godt skolerte, litterært interesserte, og de hadde bred kompetanse og erfaring. Uansett hvor hyggelig og vennlig Jacob Aall sikkert har vært, ville det neppe ha vært mulig for ham å skjule sitt grunnleggende syn om at folk nå en gang var født inn i forskjellige klasser, og at de egentlig burde holde seg der. Men det er et interessant spørsmål om han, når han skriver om “de Stænder som har den mindste Kultur”, virkelig er så blind for den kulturelle kapital som enkelte av bondestanden faktisk bringer med seg. Kanskje er hans formuleringer bare et nødvendig utløp for politisk frustrasjon som også den ellers milde Jacob Aall har behov for. Uansett er hans bemerkninger etter mitt skjønn et klart uttrykk for at Aall kjemper for sin stands politiske interesser – selv om han ønsker å framstå som en nøytral spiller.

Det er omtrent på denne tiden, i januar 1816, at Ole Bjørnsen har gått hardt til verks mot handelsborgerne under behandlingen av eidsvollsgarantien, og diskusjonene om næringsfrihet og verneplikt er også hete saker. Og det er jo ingen tvil om at bøndene til fulle var seg bevisst at de sakene de var engasjerte i, dreide seg om klasse- eller standsbaserte motsetninger. For å vende tilbake til Ole Aasets valgbrosjyre fra Hedemark: Det mest interessante med Aasets brev er kanskje hans tydelige vektlegging av bøndenes saker: pengevesenet, skatte- og tollvesenet, embetsmennesenes gasjer, grensefestningers nedleggelse og armodens forminskelse – alt sammen viktigere enn unionsspørsmål og kongevalg.

Bjørnsens syn på borgerstanden er lett å lese ut av hans gnistrende stortingstale om eidsvollsgarantien, men først i 1844 kan vi finne et skriftstykk der Ole Bjørnsen uttrykker noe kategorisk negativt om embetsstanden, i et brev til vennen og samfylkingen Peter Mandt: ”Det er saaledes i høi Maade beklageligt at man den ene Gang efter den Anden skal blive

---

²²³ Breve fra slekten Aall 1948: 226

fixeret af den bedre Classe Medborgere, fordi man i god Tro overlader sig til dem; og dog hører man fast alltid at de yttre Uvillje med Bonden fordi Han nærer Mistroe mod Embedsklassen; men denne Mistroe er sandelig i de fleste Tilfælde altfor vel grundet!”²²⁴

Men Bjørnsen var ikke blind for embetsmennesenes kompetanse. I et annet brev, allerede i 1835, skriver han: ”Storthinget bør, efter min Formening, ligesaa lidt savne Embedsmænd som Bønder. En dygtig Embedsmand bør idet mindste vælges fra hvert Amt.”²²⁵

5.6 Brua over Sunde-sundet

Mens Ole Bjørnsen viet seg til rikspolitiske saker inne i Christiania, skjedde det litt av hvert i hjembygda Kviteseid også. I et brev til amtmann Wedel-Jarlsberg, datert august 1815, hadde Ole Bjørnsen foreslått, på vegne av bygdefolket, at det burde bygges ei bru over Sundkilen. Sundkilen er en egen liten innsjø eller en fjordarm, ettersom man ser det, som strekker seg fra Kviteseidvann og inn til det som i dag er ”Kviteseidbyen”, altså sentrum av Kviteseid. Over Sundkilen har det alltid vært behov for transportløsninger. I gamle dager gikk det på rorskyss. I 1901 ble det som i dag heter Sundkil bru bygget. Det er ei verneverdig svingbru som det bare finnes tre av i landet. For hovedtrafikken er den nå erstattet av ei moderne bru.

Saken kommenteres i et brev fra Zetlitz til Ole Bjørnsen, i Rikard Berges resyme. Zetlitz viser til et tingmøte 22. april 1816. Der ble ”Sundesunds Broens Sag prøvet paa Næss i et Thinge-Vidne – efterat Clouman og Florentz hver paa sin Vis havde prostitueret sig, for at hindre Broe, segrede De ved Almen Omdømme, Dahls sindige og herlige Procedure og Osmund Dahls Kyndighed – han var bifaldt lagretsmand – og beskedenhed – som vandt den almene Agtelse”.

Og i tingprotokollen går det fram at Florentz og Cloumann var lite lystne på at brua skulle bygges – litt pussig for Cloumanns vedkommende, han var ellers en pioner for det lokale veistellet – mens bygdefolket, med brødrene Ole og Poul Blom i spissen, ivret for bygging. Konklusjonen ble, under sorenskriver Ole Juells administrasjon, etter prokurator Christen Dahls effektive argumentasjon og en felles befarung, at Aasmund Norgaard (Osmund Dahlen) fikk i oppdrag å videreutvikle forslaget med bedre økonomiske beregninger. Bygdefolket fikk det – i første omgang – som de ville.²²⁶

---

²²⁴ Berge 1930: 28

²²⁵ Berge 1930: 53

²²⁶ Ekstrarettsprotokoll, 22.4.1816, SA Kongsberg

Det kan imidlertid ha strandet på manglende finansiering, for saken var åpenbart fremdeles ikke løst i 1838 – da skrev sogneprest Magnus B. Landstad et brev til det nye formannskapet i Kviteseid kommune der han tok opp forslaget om ei bru over Sundkilen. På det tidspunkt var det Ole Blom som var ordfører, og det er grunn til å tro at han så velvillig på Landstads brev. Men først i 1861 sto den første brua – i tre – på plass over Sundkilen.

5.7 Oppsummering

Ole Bjørnsen kom til Christiania fra et nokså trygt sosialt nettverk i hjembygda. På Stortinget kastet han seg ut i debattene med et oppsiktsvekkende pågangsmot. Han skaffet seg fort både venner og motstandere. Når han plumpet ut i det, og det gjorde han vel kanskje i den såkalte skrålhalssaken, var motstanderne ikke seine om å bruke det mot ham.

I løpet av den lange stortingssesjonen rekker han imidlertid å markere seg politisk i en rekke viktige saker, og det ville etter mitt skjønn være galt å frakjenne Bjørnsen en sterk politisk kompetanse, slik mange historikere har hatt en tendens til å gjøre når bondepolitikere er blitt beskrevet generelt. Han var en god taler – en “ganske vakker Declamateur”, som Pavels sier – men det ser ut til at hans opptreden nærmest var som en rød klut for enkelte av hans motstandere.

Stortinget og miljøet av politiske christianitter rundt nasjonalforsamlingen må åpenbart kunne beskrives som et sosialt, eller kanskje heller politisk felt, i tråd med Bourdieus feltteorier. Mens riksforsamlingen og det overordentlige storting hadde ganske kort varighet, varte det første ordentlige storting i et helt år. Det ga mulighet til å utvikle ferdigheter og strategier for utrente representanter. Og mens de kondisjonerte hadde hatt ganske lett spill i de to første forsamlingene, er det åpenbart at bøndene kommer mye kraftigere og mer koordinerte på banen i 1815-16.

Det var de kondisjonertes sosiale og kulturelle kapital som ga dem den overlegne forrangen til å begynne med. Rent økonomisk kunne det nok være flere av bøndene som matchet mange av de kondisjonerte, men de sosiale nettverkene blant de kondisjonerte var sterke. Deres kulturelle kapital var også sterkere, og kunne i det minste kaste av seg i form av en slags sosial magi.

Men også bøndene brakte ulike former for kapital inn i feltet. De hadde også sosial kapital, maktbaser hjemme, flere satt godt økonomisk i det. Dessuten var det flere som også besatt

betydelig kulturell kapital. Skal vi tro Jacob Aalls frustrerte uttrykksformer, ble imidlertid bøndernes kulturelle kapital ikke anerkjent i særlig grad – i hvert fall ikke hos alle. Stortingspresident Christie var derimot i stand til å berømme også en bondes kompetanse, slik vi husker han gjorde i sin dagbok da Bjørnsen la fram et forslag om næringsfrihet.

6 Formelle muligheter ga nye strategier

6.1 Stortinget 1818 – færre bønder

Mandag 6. oktober 1817 samlet 26 valgmenn seg i Skien for å velge tre representanter til den kommende stortingssesjonen. På nasjonalt plan var bondeandelen på 1818-tinget langt lavere i 1815-16. Dette gjenspeiles i hvert fall ikke i valgmannskollegiet i Bratsberg amt. Av de 26 valgmennene var 18 av bondestanden, dersom vi regner med de seks lensmennene som møtte.

Ole Bjørnsen og Aasmund Norgaard møtte fra henholdsvis Kviteseid og Lårdal, mens den tidligere amtmann og eidsvollsmann Løvenskiold gjorde et kort gjestespill i lokal politikk som representant for Gjerpen. Derfra møtte han sammen med de tre Aall-brødrenes onkel Jacob fra Borgestad.

Samme dag skriver Ole Blom summarisk i sin dagbok at han reiste til Skien “hvor jeg fikk vite at Bent Blehr, Auditeur Juell og Tallef Huvestad vare valgte samme Dag til Representanter for Bradsberg Amt.”

Gransker man valgprotokollen, som finnes i Statsarkivet på Kongsberg, går det faktisk fram at det etter trelasthandleren Bent Blehr og Talleiv Huvestad, var lensmannen Hans Anfinsen fra Tinn som ble valgt fra Bratsberg Amt. Imidlertid kom det raskt for en dag at Anfinsen var forhindret fra å ta i mot valget, og det var derfor sorenskriveren (auditeur) Ole Juell i Seljord, som ble representant nummer 3. Anfinsen var for øvrig tidligere lærer, og hadde gått på biskop Hansens ”lærerakademi” i Kristiansand året før Ole Bjørnsen var der.²²⁷

Nå er det altså gamle Talleiv Huvestad som igjen representerer bøndene alene. Han er ikke oppført blant valgmennene, og ingenting tyder på at han var til stede. Stemmetallene oppgis ikke i valgprotokollen, men det er vel ikke usannsynlig at Ole Bjørnsen etter relativt nylig å ha tilbrakt et langt år inne i Christiania på den forrige stortingssesjonen, ikke arbeidet aktivt for å bli valgt. Det er heller ikke utenkelig at Løvenskiold, som nok fremdeles hadde en sterk posisjon blant bøndene, og som sto på en vennskapelig fot med Huvestad, kan ha virket for hans kandidatur.

Men det virkelige interessante aspekt er altså at amtets valgmenn egentlig ville sende to representanter av bondestanden til Stortinget, i en situasjon der tendensen var klart til bøndenes ugunst i andre deler av landet. Samlet sett gikk bondestandens

---

²²⁷ Einung 1926-42:, 472 (bind 1)

stortingsrepresentasjon tilbake fra 36 prosent i 1815 til 23 prosent i 1818. Det kan være et tilfeldig avvik fra tendensen i landet forøvrig, men det kan også være enda et tegn på at bøndene i Bratsberg Amt raskt forsto mulighetene som de nye tidene ga dem.

For amtmannen, baron Wedel Jarlsberg, ble stortingsvalget en pinlig affære. Han var nemlig bosatt i Larvik og ble valgt som representant derfra. Ifølge Grunnlovens daværende paragraf 61 måtte man ha vært bosatt i minst 10 år for å kunne bli valgt. Ifølge valgprotokollen hadde baronen gjort valgmenne oppmerksomme på at han bare hadde seks års botid, men valgmenne hadde likevel insistert på å opprettholde valget i henhold til paragraf 63, der det heter at ”Enhver, som vælges til Repræsentant, er pligtig at modtage Valget, medmindre han hindres derfra ved Forfald, der kjendes lovlige af Valgmændene, hvis Kjendelse kan underkastes Stortingets Bedømmelse.”

Stortinget satte, ikke uventet, valgresultatet til side, og innkalte i stedet varamannen, en jurist ved navn Joseph Moss. Man skulle tro at Wedel Jarlsberg burde kunne ha unngått hele situasjonen, og saken føyer seg inn i et helhetsbilde av en embetsmann som stadig viklet seg inn i uheldige saker.

6.1.1 Hva gjorde Huvestad på tinget?

Talleiv Huvestad spilte ikke noen framtreddende rolle på Stortinget i 1818, men han fremmet tre forslag: Et om avskaffelse av ”Consumtions og Accises Afskaffelse”, et om å ”nedsætte Capitaler, omskrevne til Sølvværdie”²²⁸, og et om ”Transport for Landmanden ved Skyds”²²⁹. Ingen av forslagene var i nærheten av å få flertall.

I tillegg ble Huvestad valgt til stortingsdeputasjonen som reiste til Stockholm for å overvære kroningen av Carl Johan som ny konge. Selve kroningen fant sted 11. mai, men først den 30. mai var medlemmene i delegasjonen tilbake på Stortinget. I alt satt Huvestad i sju komiteer i denne stortingssesjonen.²³⁰

6.2 Bondeopprør uten telemarkinger

Natten mellom 14. og 15. september ble 300 bønder arrestert i nærheten av Bærums Verk og ført til Christiania. De tilhørte kjernetroppene i det som skulle bli kulminasjonen av det såkalte bondeopprøret i 1818. Gjennom hele året hadde bøndene, særlig fra Hedmark,

---

²²⁸ Storthings Forhandlinger 1818, 1. del, mars, 218

²²⁹ Storthings Forhandlinger 1818, 2. del, april, 182

Ringerike, Hallingdal og Valdres vært svært aktive gjennom petisjoner og lokale agitasjonsmøter. Det var pengevesenet og skattetrykket som var bøndenes hovedankepunkter. De var åpenbart ikke fornøyde med den politiske utviklingen, og mye tyder på at en utløsende faktor var det renkespillet som Carl Johans personlige agent Røslein drev med på Østlandet i denne perioden. Carl Johan skal ha ønsket å utnytte bøndenes opposisjon til sin egen fordel ut fra en teori om at bøndene strengt tatt ikke var så opptatt av demokrati og nasjonal selvstendighet – men at de helst så en sterk kongemakt som kunne løse de praktiske problemene de sto oppe i.

En sentral skikkelse var ellers hedmarksbonden Halvor Hoel, som ble nektet plassen som stortingsrepresentant i 1815. Nå, i 1818, var det broren Jacob Hoel som var valgt, og han fikk også anledning til å møte. De to brødrene Hoel var mer som godseiere enn som bønder å regne. Halvor Hoel avholdt seg imidlertid klokkelig fra å framstå som en leder for bondeopprøret, men han ble likevel rettsforfulgt i ettertid, og det er ingen tvil om at han sto i nær kontakt med Røslein.

Vi kjenner ikke til at det ble drevet agitasjon for noe bondeopprør i Bratsberg Amt i 1818. Det er i hvert fall ingen spor av at det fantes planer om en deltakelse fra telemarkingenes side. Derfor blir det bare spekulasjoner om telemarksbøndene var invitert og om de faktisk valgte en annen strategi. Det er imidlertid vanskelig å se for seg de fire bøndene vi har lært å kjenne – Huvestad, Norgaard, Bjørnsen og Blom – som deltakere i et viltert opptog mot hovedstaden. Så er spørsmålet om de faktisk hadde fått anledning til å vurdere en slik aksjon, og ikke minst om de faktisk var telemarksbøndenes politiske ledere.

6.3 En overraskende utnevnelse

Etter at Bjørnsen er tilbake fra Stortinget sommeren 1816, går livet sin vante gang for Zetlitzkretsen i Kviteseid. Men i august 1817 skjer det noe som utløser en spektakulær prosess. Helt uventet bestemmer amtmann Wedel-Jarlsberg seg for å utnevne Ole Blom til forlikskommissær i Kviteseid etter Zetlitz, som hadde frasagt seg posisjonen. Dette kommer fullstendig uventet på Blom, som absolutt ikke hadde hatt en slik mulighet i tankene: ”...uden at jeg havde ringeste Tanke om at denne Post skulle bli mig tilbuden eller paalagt; det var mig derfor noget frapperende”, skriver Blom i dagboka 21. august 1817.²³¹

---

²³⁰ Lindstøl 1914: 78

²³¹ Ole Bloms dagbok, upubl: 21

Men når muligheten først byr seg, er han ikke sein om å gå entusiastisk inn for det ærefulle og ikke så rent lite lukrative vervet. Tilbake sitter, skal det vise seg, en meget skuffet fogd Florentz, som nok hadde forventet å få tilbake vervet, slik han hadde hatt det før Zetlitz kom til Kviteseid.

Det gikk bare et år før amtmannen angret på utnevnelsen og bestemte seg for at fogden måtte få stillingen. 5. september 1818 fikk Ole Blom et nytt brev der han ble bedt om å trekke seg, og overlevere protokollene til Florentz. Men her forregnet amtmannen seg. Ole Blom var ikke en mann som lot seg skalte og valte med: ”Jeg studsede, reiste til Hvidesøe, konsulerte Zetlitz, som raadede mig, hva jeg ogsaa selv mente, at afslaae Amtets Anmodning i et temmelig djervt Svar, hvilket jeg ogsaa gjorde samme dag”.²³² Ifølge Fredrik Brandts domssamling (Repertorium) fra 1853, skrev Blom til amtmannen at han anså seg berettiget til å bli værende i stillingen som forlikskommisær i tre år, og at han ikke ville overlevere ombudet til noen – og aller minst til fogd Florentz.²³³

I samme brev redegjør Blom for hvordan han har skjøttet vervet hittil, og sammenligner seg med Florentz, som hadde vært førstekommissær i 1810 og 1811. Mens Florentz satt ”ere følgende Sager behandlede, saasom: i Aaret 1810, 62 Sager, hvoraf kun 18 forligte, 7 hævde, 4 udsatte og 33 henviste til Retten; i Aaret 1811, 59 Sager, hvoraf 18 forligte, 1 hævde og 40 til Retten henviste. – Fra den 2den September 1817 til 9de September 1818, da jeg har fungeret som Fredsmægler, ere 266 Sager behandlede, hvoraf 174 forligte, 12 udsatte og 80 henviste til Retten.”²³⁴

Dermed er det duket for et gnistrende oppgjør. I oktober reiser amtet sak mot Ole Blom for ”overhørrighed mod øvrigheden”. Blom gir seg fremdeles ikke, men man kan lese i dagboka at han konsulterer flere kontakter i sitt nettverk om saken, inkludert Niels Aall og prost Kaurin.

6.3.1 *Hva drev forlikskommisæren med?*

Forliksordningen er egentlig en gammel tradisjon som stammer tilbake til de gamle tingsamlingene, men som ikke lenger var i bruk på 1700-tallet. I stedet vokste det fram en rettskultur der folk fra allmuen ble satt på sidelinjen, og der bruk av fullmektiger og såkalte prokuratorer førte til stadig dyrere og mer langtrukne rettsprosesser.²³⁵ Sakene hopet seg opp ved domstolene, og situasjonen var overmoden for det forslaget som den norskfødte

---

²³² Ole Bloms dagbok, upubl: 63

²³³ Brandt 1855: 62

²³⁴ Berge 1926: 15

embetsmannen og generalprokurøren Christian Colbjørnsen fremmet i 1790 om såkalte “forligelseskommisjoner”. Forslaget var ikke helt ulikt et forslag som hans forgjenger Henrik Stampe hadde fremmet så langt tilbake som i 1754, og det fikk meget god respons da det ble sendt på høring hos de øvrige embetsmennene.²³⁶

Colbjørnsens forslag ble til kongelig forordning i 1795, men først i 1797 kom forordningen som utvidet forlikskommisjonsordningen til også å gjelde de norske landdistriktene. Det er altså denne forordningen vi må forholde oss til når vi skal se nærmere på saken mellom Ole Blom og amtmannen.

Formålet med loven fra 1795 var å ”see unødvendige og bekestelige Rettergangs Tretter imellom Vore kiære og troe Undersaatter forebyggede” i Danmark, samt i de norske kjøpstedene. Loven som kom i 1797, gjaldt altså den norske landsbygda, men må ses som en del av den samme lovprosessen, mener Hans Eyvind Næss.²³⁷

Mens befolkningen i kjøpsteder og ladesteder helt eller delvis kunne velge sine forlikskommisærer selv, var det amtmannen som på egen hånd oppnevnte to medlemmer av de lokale forlikskommisjonene på den norske landsbygda. Riktignok var amtmannen selv pålagt å bestyre forliksarbeidet ”nærmest ved hans Boepæl”, men for de fleste norske lokalsamfunn betydde dette at de fikk egne lokale kommisjoner. Disse kommisjonene skulle ha to medlemmer – den ene skulle være en sivil embetsmann (“Præst eller duelig Mand, uden for Bondestanden”), mens den andre skulle være ”agtverdig Bonde”. Det var førstekommissæren som skulle føre protokollen.²³⁸ Det står imidlertid ikke klart uttrykt i forordningen hvem av de to, embetsmannen eller bonden, som hadde fortrinnsrett på å være førstekommissær.

I forordningen av 1797 var det fastsatt at kommisjonen skulle betales av partene; 40 skilling av den som klagde, og 24 skilling av den som ble innklaget. Men ingen betalte noe hvis det ikke kom til forlik i saken. Tredelen av betalingen tilfalt protokollføreren. Amtet dekket kommisjonens nødvendige reiseomkostninger.²³⁹

Forlikskommisjonen ble raskt en populær og hyppig brukt metode for å løse stridigheter både i kjøpstedene og på landsbygda. I 1798 behandlet forlikskommisjonene over 45.400 saker,

---

²³⁵ Næss 1995: 18

²³⁶ Næss 1995: 25

²³⁷ Næss 1995: 27

²³⁸ Næss 1995: 29

²³⁹ Næss 1995: 95

stigende til 50.700 i 1805. I 1814 var tallet helt nede i 12.750, men det steg raskt igjen, til 36.500 i 1818 og hele 51.500 i 1823.

Og mange av sakene ble løst. At kommissærene ble betalt etter ”*no cure, no pay*”-prinsippet, var nok en positiv stimulans. I 1798 ble det forlik i 64 prosent av sakene, i 1805 67 prosent. I 1814 var forliksprosenten nede i 55, men den steg igjen til 62,5 i 1823.

Det finnes detaljerte oversikter fra noen forlikskommisjoner som viser hva slags saker de behandlet. Gjeld var åpenbart et viktig tema, sammen med tvistemål om fast eiendom. I Sigdal var 45 prosent av sakene om gjeld og 34 prosent om fast eiendom i 1804. I Selje var 38 prosent av sakene gjeldssaker i 1798-1801.²⁴⁰

Da Stortinget debatterte en ny lov om forliksvesenet etter 1814, mente grev Wedel-Jarlsberg at ordningen ville gi innbyggerne demokratisk innsikt.²⁴¹

6.4 Blom vs. Amtmannen

Rettsaken mot Ole Blom ble først fremmet i ekstraretten i Kviteseid 10. november 1818. Prokurator Gulliksen, som førte saken for amtmannen, la ned påstand om at Blom skulle betale 100 speciedaler til fattigkassa, saksomkostninger og i tillegg fem speciedaler i dagmulkt til amtmannen inntil han ga fra seg protokollene. Zetlitz møtte øyensynlig som vitne, for i Bloms dagbok heter det at presten hadde vært ”meget slem med Gulliksen fordi han han i sit Indlæg havde gaaet ud fra afskyelige Grundsætninger...”

I aktors indlegg til Underretten heter det, "at Blom har vist en høj Grad af Impertinens og Uforskammedhed, samt Frekhed, Dristighet, Skadefrohed og ondt Sindelag, hvilket synes at bære Preg om, at han ikke besidder det gode Menneskes Hjerte," og "at Amtet vel kan være kommet paa Spor om, at Blom mangler Evner og Dygtighed, uden at Fakta kan opgives."²⁴²

Saken kom ikke opp til doms i første omgang, men var til behandling i flere omganger før den kom til doms 28. juni 1819. 23. juli fikk Blom en gledelig melding om at han hadde vunnet saken, og at amtmannen også måtte betale omkostningene. Og da dommen kom i posten uka etter, oppdaget han ”at jeg ikke aleene var frikiendt for Justitiens Tiltale, men endog kjendt berettiget til at vedblive Fredsmæglerstillingen”.

---

²⁴⁰ Næss 1995: 45-50

²⁴¹ Næss 1995: 37

²⁴² Brandt 1855: 62

Ikke rart at dette var en anledning for feiring. Han sender bud etter ”præsten og klokkeren” og løytnant Prahll, og de ”levede godt til om Aftenen”.²⁴³

Amtmann Wedel-Jarlsberg anket selvfølgelig denne forsmadelige dommen til Høyesterett. I mens gjorde han hva han kunne for å gjøre livet surt for Blom. Ole Bjørnsen, som hadde vært 2. fredsmegler i Kviteseid, og altså hadde vært Bloms medarbeider, fikk oppdraget som førstemepler i Nissedal. Som Bjørnsens erstatting oppnevnte amtmannen fogden Florentz, som for sin del så en mulighet til å fravriste Blom protokollene på denne måten. Blom falt imidlertid ikke for dette trikset, og fortsatte ufortrødent sitt arbeid, både som førstemepler og protokollfører – nå med fogden, får vi tro, som en lite inspirerende kollega.²⁴⁴

Ganske tidlig i prosessen tok Blom kontakt med høyesterettsadvokat Jonas Anton Hielm i Christiania. Hielm var på dette tidspunkt ingen hvem som helst i norsk rettsvesen. Han hadde omtrent halvparten av klientene i alle høyesterettssaker, den legendarisk illeluktende Bredo von Munthe af Morgenstjerne tok seg av den andre halvparten.²⁴⁵ I tillegg var Hielm dosent i ”lovkyndighed” ved Universitetet og statsrevisor.

Blom fikk hjelp av Bjørnsen til å skrive brevet til Hielm. Neppe fordi han ikke var i stand til å forfatte brevet selv, skrivefør som han var, heller fordi Bjørnsen antagelig kjente Hielm fra sin tid i Christiania et par år i forveien. Etter all sannsynlighet var Hielm redaktør for Nationalbladet (det var faktisk hemmelig hvem som var redaktør, broren Hans Abel Hielm var boktrykker og ansvarlig utgiver...), og i så fall ville det vært flere mulige treffpunkter for Bjørnsen og Hielm i Christiania.

Og Hielm så muligheter for Blom. Underveis i prosessen gikk Blom til motsøksmål mot amtmannen. Han ville ha aktors injurierende påstander mot ham mortifisert. Dessuten ville han ha vurdert hvorvidt amtmannen i det hele tatt hadde fullmakt til å frata ham vervet som forlikskommissær. Blom viste her til grunnlovens paragraf 96, og mente at den ga ham en rettsbeskyttelse for sin inntekt, i og med at ingen kunne berøve ham denne uten etter lov og dom.²⁴⁶ Dermed fikk saken også en betydelig prinsipiell interesse, helt etter Hielms hjerte. Han var kjent for å legge sin argumentasjon på et prinsipielt plan.²⁴⁷

7. juni 1820 fikk Ole Blom brev fra høyesterettsadvokat Hielm og Hans Juell i Christiania om at han hadde vunnet saken helt til topps i rettssystemet, mens amtmannen ble dømt til å betale

---

²⁴³ Berge 1926: 17

²⁴⁴ Berge 1926: 17

²⁴⁵ Schwach 2008: 273-74

²⁴⁶ Brandt 1855: 63

saksomkostningene personlig. ”Jeg reyste derpaa til Hvidesøe for at glæde Zetlitz med denne Tidende”, skriver Ole Blom i dagboka.

Selv om prosessen ikke har fått noen oppmerksomhet i vår nasjonale historiefortelling, er det ingen tvil om at den er symbolsk viktig, og at den ble fulgt av mange utover Bratsberg Amts grenser.

Det er for øvrig verdt å merke seg at to av Bloms omgangsvenner, lensmennene Rasmus Bakka i Nissedal og Sveinung Veum i Moland, kort etter ble fratatt sine stillinger av amtmannen, “for misligt Forhold i deres Bestillinger”. Begge tapte i de innledende rettsrundene, men de vant faktisk i Høyesterett i 1830 etter ni år i rettsapparatet, og fikk stillingene tilbake.²⁴⁸

6.5 Blom til Stortinget

I oktober 1820 samles valgmenn på nytt for å velge stortingsrepresentanter fra Bratsberg Amt: ”Den 4de kom Valgmænd fra Winje, Moe og Laurdal, hvilke logerede her. Den 5te reyste jeg i Følge med dem og Ole Bjørnsen”, skriver Ole Blom i dagboka, og forteller at de innlosjerte seg hos Jacob Frogner utenfor Skien.

Blom blir båret inn på Stortinget som førsterepresentant ved valget i 1820. Av i alt 29 valgmenn, er 21 av bondestanden. Blom møter fra Kviteseid sammen med Ole Bjørnsen. Han får 21 stemmer, foran proprietær Gasmann som får 18 og stadshauptmann Tønder, som får 16. Bare én klar representant for bondestanden, altså – Gasmann hører nok til i en annen stand – mens Stortinget for øvrig øker bondeandelen til 32 prosent fra 23 i perioden før.²⁴⁹

Her stopper kronologien i denne historien. Blom reiser på Stortinget i 1821, og blir gjenvalgt senere i to omganger. Han utmerker seg lite som stortingsrepresentant, og dagbøkene hans gjenspeiler ikke noe stort politisk engasjement på riksplan. Hans rolle i denne oppgaven handler først og fremst om hans svært store kontaktflate på tvers av samfunnsklassene i amtet, og om den spektakulære kampen mot amtmannen for fredsmeglervervet. Her gjorde han virkelig en innsats ved å bidra til å rive ned et viktig element i Max Webers karakteristika for

---

²⁴⁷ SNL - http://snl.no/nbl_biografi/Jonas_Anton_Hielm/utdypning, lest 29.9.10

²⁴⁸ Brandt 1855: 504

²⁴⁹ Mohn 1874: 5

standssamfunnet, nemlig “et juridisk monopol på bestemte embeter til fordel for visse standsgrupper”.²⁵⁰

6.6 Oppsummering

1818 var et dramatisk politisk år i form av bondeopprør i flere østlandsbygder. For bøndene i Bratsberg amt var det imidlertid nokså fredelig. Vi kan ikke vite sikkert om det gikk eller ikke gikk noen invitasjon til telemarksbøndene om å delta i bondetogene mot Christiania. Uansett deltok ingen telemarksbønder. Vi vet fra Bloms dagbøker at det manglet korn i de øvre bygdene dette året, så man skulle tro at forutsetningene kunne ligge til rette for en opprørsk deltakelse.

Den store saken i Bratsberg amt i 1818—20, i hvert fall sett i historiens klare lys, var søksmålet mot Ole Blom. Det var i utgangspunktet Davids kamp mot Goliat, og det var David som vant. Ole Blom sto støtt gjennom en strid som må ha fortonet seg som høyst risikabel. Det hadde utvilsomt med hans personlighet å gjøre – det lå ikke for ham å gi seg i en sak der han mente å ha rett, og aller minst gi fra seg privilegier til en embetsmann som han ikke følte seg underlegen for. Samtidig er det åpenbart at han ble heiet fram av et sterkt sosialt nettverk, som til sammen besatt atskillig kompetanse. Nettverket hadde blant annet kontakter til en av Norges fremste jurister. Bloms dagbok viser også at han hentet støtte i miljøer som tradisjonelt ville hørt hjemme på amtmannens side. At amtmannen også ser ut til å ha vært en person som til stadighet spilte sine kort uvørent og forhastet, kan nok også ha vært en medvirkende årsak til dette.

Nettverk eller ikke nettverk, det var til syvende og sist et formodentlig uhildet rettssystem som helt til topps som ikke bare frikjente Blom, men også anerkjente hans påstand om amtmannens manglende fullmakter. Dommen bidro på sitt vis til den krakkeleringsprosess som standssamfunnet sto i startfasen av på dette tidspunkt. Selv om dette standssamfunnet besto i enda et par tiår, var Bloms standhaftige “overhørighet” et lite element i avviklingen av det.

---

²⁵⁰ Weber 1990: 64

7 Politisk kultur i Øvre Telemark

Undertittelen på oppgaven indikerer at den handler om dannelsen av en politisk kultur, og det er derfor på sin plass med en definisjon av hva som menes med begrepet. Jeg har lånt en definisjon av historikeren Knut Dørum, som skriver at politisk kultur omfatter “så vel normer og regler for hvordan innflytelse kan øves i beslutningsprosesser, både i og utenfor politiske organer, som mer allmenne forestillinger om hva som legitimerer makt. Herunder kommer også handlingsmønstre, både allment aksepterte og de som er omstridte. Og selvsagt er handlingene og normene styrt av så vel kollektive som individuelle interesser, og ikke minst maktforhold.”²⁵¹

7.1 Hvem var valgmennene?

Vi er blitt nokså godt kjent med de fire bøndene som representerte Bratsberg Amt på Eidsvoll og de fire første stortingssesjonene. Men hvem var deres politiske støttespillere?

Det kan nesten ikke understrekes sterkt nok hvor ufullendt det nye demokratiske systemet var, sett med nåtidens øyne. Stemmeretten var forbeholdt en bitteliten gruppe av befolkningen: For det første bare menn. For det andre bare nåværende eller tidligere embetsmenn, de som besatt matrikulert jord eller leide slik jord for mer enn fem år, samt de som hadde borgerskap i kjøpstedene og ladestedene eller som hadde eiendommer her av en viss verdi. Dessuten måtte man være over 25 år, med en bosettingstid i landet på mer enn fem år.²⁵² Til sammen utgjorde de stemmeberettigede ca 60.000 nordmenn, drøye seks prosent av befolkningen. Det foreligger ikke tall for hvor mange som faktisk benyttet seg av stemmeretten ved de første valgene, men i 1829 kan vi se at valgopplutningen lå på 45 prosent av de stemmeberettigede.²⁵³ I Ole Bloms dagbok kan vi lese at det til valgmøtet i Kviteseid i 1817, som valgte Ole Bjørnsen som sin utsending, bare møtte 8 stemmeberettigede menn.²⁵⁴ I 1801 fantes det ifølge folketellingen 185 gårder i prestegjeldet, så uansett hvordan man regner, blir valgdeltakelsen lav.

Valgsystemet var indirekte. De enkelte prestegjeld valgte utsendinger, valgmenn, som reiste på valgmøter i hvert enkelt amt for å velge representanter til Stortinget. Forhåndsagitasjon for kandidater var ikke tillatt, det ble sett på som uheldig ”politisering”. Likevel er det liten tvil

---

²⁵¹ Dørum 2006: 408

²⁵² Pryser 2006: 20

²⁵³ Pryser 2006: 232

om at ”noen hadde snakket sammen”. Mye tyder på at bøndene utviklet sin politiske kultur ved å fortsette å teste grensene for sin handlefrihet, men at de selvsagt kan ha blitt hemmet ikke bare av formelle, men også uformelle normer og regler.

Vi kan gjenfinne navn som var mer eller mindre sentrale i det som var, eller ble oppfattet som, subversiv virksomhet i årene før 1814, som for eksempel Ole Engrav fra Hitterdal. Han var av storbondeslekt og ledet i 1810 an i en protest mot den mektige og uforsonlige presten Crøger omkring utgifter til prestegården. Crøger tok en fryktelig hevn. Ifølge Hitterdalsboka sørget han for tiltale mot Engrav noen måneder senere i forbindelse med at Engravs kone døde. Det skal ha vært fyll og spetakkel i begravelsen, og Engrav skal ha latt barna sine sitte på morens kiste under transporten til kirkegården. Engrav ble faktisk dømt til åtte dagers fengsel for en forseelse, der bygdebokforfatteren finner få beviser for prestens påstander.²⁵⁵

Derimot er Øystein Ingolfsland fra Tinn ikke identisk med opprørslederen Øystein Ingolfsland fra Lofthusstriden. Navnebruken i Øvre Telemark er i det hele tatt en utfordring, enkelte navn gikk igjen både i familier og i nabolag. Valgmannen Aslak Aasmundsen Botne hadde for eksempel to brødre som også het Aslak Aasmundsen, men som ikke er de samme Aslak Aasmundsen'er som også var valgmann fra Vinje – Berge og Nestestog. (Men Aslak Aa. Berge var fetteren til Aslak Aa. Botne.)

Ellers var det mange lensmenn blant utsendingene, ni av valgmannene var lensmenn på det tidspunkt de møtte, minst to av dem ble det på et senere tidspunkt. Flere lærere finner vi også: Sju stykker var eller hadde vært skoleholdere – seks fra den øvre delen av amtet. Minst tre av dem hadde vært studenter ved biskop Hansens lærerseminar i Kristiansand. Det er ellers gjennomgående at omtalen av de enkelte valgmann i bygdebøker og annet materiale vektlegger deres boklige interesser og skriftlige ferdigheter. I min egen gjennomgang av valgprotokollene i dette tidsrommet, har jeg bare funnet en valgmann som helt sikkert ikke har signert protokollen på egen hånd. I den andre enden av skalaen finner vi for eksempel Ole Folkestad fra Bø som skrev ”Folkestadvisa”, og som var far til Halvor Folkestad som ble biskop i Hamar. To av valgmannene må kunne karakteriseres som byggmestere – Norgaard og Gjermund Veum fra Moland.

---

²⁵⁴ Ole Bloms dagbok, upubl: 23

²⁵⁵ Holta 1926: 106-09

7.1.1 Oversikt over valgmennene i Bratsberg amt

Av de 95 forskjellige *personene* som utgjør til sammen 137 *representanter* under de fem valgmannsmøtene vi har sett på, er det 66 bønder – amtet sett under ett. En tredel av valgmennene møter flere ganger i løpet av disse årene: 11 møter to ganger, 8 møter tre ganger, mens 3 valgmenn møter hele fire ganger – sorenskriver Wessel i Solum, forvalter Poppe og lensmann Hans Anfindsen Bernaas i Tinn. Ole Bjørnsen, lensmann Halvor Lie fra Seljord og Gunleik Bolkesjø fra Hierdal (Hjartdal) er blant dem som møter tre ganger.

Jeg har sortert tabellen under slik at bondestandens folk, inkludert lærere og lensmenn, er skrevet med vanlig skrift, mens de kondisjonerte, altså embetsmenn, prokuratorer, proprietærer og handelsborgere, er markert i kursiv. Hvis vi skiller ut prestegjeldene Gjerpen, Drangedal, Bamble, Eidanger, Sannidal, Solum og Holden som ”Nedre” Bratsberg Amt og de resterende som ”Øvre”, vil vi raskt oppdage en interessant forskjell i valgmannsrepresentasjonen. Av de 50 representantene som den nedre delen av amtet sender av gårde i løpet, er bare 24 bønder, altså 48 prosent. I den øvre delen av amtet er 66 av 87 representanter bønder, altså 76 prosent. Det er en markant forskjell, og uten Drangedals nesten massive bonderepresentasjon ville bildet vært enda skjevere. Det er nærliggende å tenke tilbake på de refleksjoner som Christen Pram gjorde seg da han vurderte styrken i protestene i Vrangfoss-saken; at bøndene i de nedre delene av amtet syntes å være mer engstelige overfor øvrigheten enn de som bodde i de øvre bygdene. Og det er et tankekors at forvalter Ludvig Poppe på Ulefoss, bøndenes hovedmotstander i Vrangfoss-saken, ser ut til å ”eie” valgmannsplassen fra Holden.

De nedre bygdene

	Eidsvoll	1814	1815	1818	1821
Gjerpen	<i>Løvenskiold</i> Peder Limi (lensmann)	Peder Haraldsen	<i>Niels Aall</i>	<i>Løvenskiold</i> <i>Skipsreder Jacob</i> <i>Aall sr</i>	<i>ProprietærPaus</i> <i>Proprietær</i> <i>Gasmann</i>
Drangedal	Knud Naas (lærer) Claus Bustrak	Claus Bustrak	<i>Prost Hauben</i>	Claus Bustrak	Thor Singusdal
Bamble	<i>Kjøpmann Wright</i> Halvor Henriksen Moe	Isak Bamble	<i>Just Wright</i>	Hans Evensen (lensmann) Ole Johnsen Traag	<i>Wright</i> Hans Thorsen
Eidanger	<i>Skipsreder Peder</i> <i>Blehr</i> Jacob Siljan	<i>Pastor</i> <i>Steenbuch</i>	<i>Grosserer Evensen</i> Hans Andersen (lensmann)	Hans Andersen Jacob Siljan	Jacob Siljan <i>Steenbuch</i>
Sannidal	Thomas Tonestøl Isak Holdt	<i>Grosserer</i> <i>Erboe</i>	<i>Erboe</i>	Peder Falkenberg	<i>Capt. Tønder</i> Niels Halvorsen

Solum	<i>SorenskriverWessel</i> Jon Aanerød	<i>Wessel</i>	<i>Wessel</i>	Peder Meltvedt	<i>Wessel</i>
Holden	<i>Forvalter Poppe</i> Steen Tufte	<i>Poppe</i>	<i>Pastor Bremer</i>	<i>Poppe</i>	<i>Poppe</i>

De øvre bygdene

	Eidsvoll	1814	1815	1818	1821
Hitterdal	<i>Pastor Crøger</i> Christen Landsverk	Ole Engrav	<i>Crøger</i> Gjermund Sauer	<i>Crøger</i>	Torgrim Grini
Seude	Ambros Thorsen (lensmann) Halvor Akkerhaugen	Halvor Lovald	Lars Jørgensen Souer	Ambros Thorsen Halvor Akkerhaugen	Halvor Jønsi Gunder Folgedalen
Bø	Ole Folkestad Svennung Werpe	Stenulf Fliden	Ole Nordbø	Stenulf Fliden	Ole Folkestad <i>Pastor Willumsen</i>
Hvidesøe	<i>Ex-fogd Cloumann</i> Hølje Gjervold (lærer)	Bjørnsen (lærer)	<i>Fogd Florentz</i>	Bjørnsen	Blom Bjørnsen
Sillejord	<i>Prost Kaurin</i> Svend Udgaarden	<i>Kaurin</i> Jørgen Østgaarden	<i>Prokurator Dahl</i> Halvor Lie (lensmann)	<i>Sorenskriver Juell</i> Halvor Lie	Halvor Lie Jørgen Østgaarden
Tind	<i>Pastor Heltberg</i> Hans Anfindsen (lærer / lensmann)	<i>Heltberg</i> Christian Hejer	H. Anfindsen Østen Ingulslund	H. Anfindsen Østen Ingulslund	H. Anfindsen Gunbjørn Anfindsen
Hierdal	<i>Pastor Lind</i> Gunleik Bolkesjø	Thor Guttehuus (lærer) Hans Leene	Ole Skoie Chr. Bredsvold	Gunleik Bolkesjø Ole Olsen Thoe	Gunleik Bolkesjø Ole Olsen Thoe
Moe	<i>Pastor Hiorthøy</i> Ole R. Mandt (lensmann)	Ole R. Mandt	Ole Torjussen Jore	Tarjer Løvig	Gunder Kløverud
Laurdal	Herman Triset (lensmann) Talleiv Huvestad (lærer)		Huvestad	Aasmund Norgaard	Knud Tveten
Winnie	Aslak Kostvet Ole Groven	Aslak Botne	Aslak Nestestog	Ole O. Mandt (Lensmann)	Aslak Berge (lærer)
Moland	Gjermund Veum Gunder Bondal	<i>Pastor Lund</i>	<i>Pastor Lund</i>	<i>Pastor Lund</i>	<i>Pastor Lang</i>
Nissedal	<i>Pastor Musæus</i> Rasmus Bakka (lensmann)	<i>Musæus</i>		<i>Pastor Top</i>	Rasmus Bakka

7.2 Den politiske eliten i bygdene

Det er opplest og vedtatt at det fantes tette bånd mellom de kondisjonerte familiene i Norge rundt 1814. Slektsbåndene gikk på kryss og tvers, og et begrenset tilbud av potensielle ektefeller av samme stand i nærområdene gjorde at de unge gjerne giftet seg med barn av foreldrenes venner, søskenbarn eller andre av relativt nær slekt. Embedene vokste heller ikke på trær i Norge, slik at en familie gjerne kunne være representert over et stort område. Da kunne den såkalte "ekteskapsmila" likevel bli lang, selv om slektskap og bekjentskap var relativt nært. Slik ble også den kondisjonerte krets en nokså selvrekrutterende klasse, slik Max Weber beskriver.²⁵⁶

Hvordan sto det til i bondestanden? Det er vel også en alminnelig oppfatning at bondeungdommen giftet seg "på nabogården" eller i hvert fall innenfor bygda. Slik var det nok også for de fleste – men ikke for alle. En del familier hadde gjennom generasjonene slått seg opp med de reneste eiendomsimperier, med gårdparter i flere prestegjeld. Det ga muligheter til å plassere arvingene på gårder forholdsvis langt hjemmefra, og de som var nyinnflyttede storbønder etablerte seg fort i den lokale bygdeeliten i kraft av sin relative velstand. Søskenbarnekteskap var heller ikke uvanlig i storbondeslektene i Øvre Telemark. (Åsmund Norgaards søster giftet seg sågar med sin egen onkel – og det er slett ikke det eneste tilfellet jeg har kommet over.)

Et sveip i det rikholdige utvalget av bygdebøker fra Telemark viser at det var atskillige forbindelseslinjer mellom de valgmennene som møtte fra de øvre bygdene fra 1814 til 1820 (figur under). Slektskapet fulgte særlig vassdragene, henholdsvis fra Hitterdal (Heddal) og ut i Norsjø til Seude (Sauherad), og fra Vinje og ned forbi Kviteseid. Det er særlig etterkommerne etter den legendariske "Tinnemannen", Ole Hovdejord i Hitterdal, som dominerer i de østlige delene av amtet. Men også på tvers av åsryggene finner vi slektskap, i tillegg til at flere av valgmennene, eller deres foreldre, har fraktet flyttelass mellom prestegjeldene. Undersøkelsen er svært fragmentarisk og dybden er begrenset til de mest åpenbare familiebandene. Trolig ville en grundigere undersøkelse ha avdekket enda flere slektslinjer og ikke minst viktige vennskaps- og forretningsforbindelser. For eksempel vet vi at både Ole Blom fra Kviteseid og Halvor Akkerhaugen fra Seude drev med tømmerhandel på vegne av Didrik Cappelen i Skien. Bloms dagbok dokumenterer at dette medførte mye reisevirksomhet rundt til de enkelte skogeiere.

---

²⁵⁶ Weber 1990: 61

I tillegg til slektskapet er det sannsynlig at valgmennene også traff hverandre på tingsamlinger og auksjoner, og at de besøkte hverandre når de var på reise utenfor egen bygd. Alt i alt kan vi trygt gå ut fra at de fleste kjente hverandre ganske godt, eller i det minste visste om hverandre. Så selv om et valgmøte i Skien i utgangspunktet var ukjent politisk terreng, er det ingen grunn til å tro at de selvbevisste bondehøvdingene fra Øvre Telemark brukte lang tid på å studere skosnutene sine når de kom til møtelokalet. Fra Ole Bloms dagbok vet vi allerede at valgmennene fra Vinje, Moe og Lårdal høsten 1820 kom til Nes, Bloms gård, og overnattet der før de dro sammen til Skien – og disse har jeg ikke engang funnet noen åpenbare familieband mellom. Også ved de tidligere stortingsvalgene har vi sett klare indikasjoner på at bøndene i Øvre Telemark må ha blitt enige om sine kandidater før de kom til Skien.

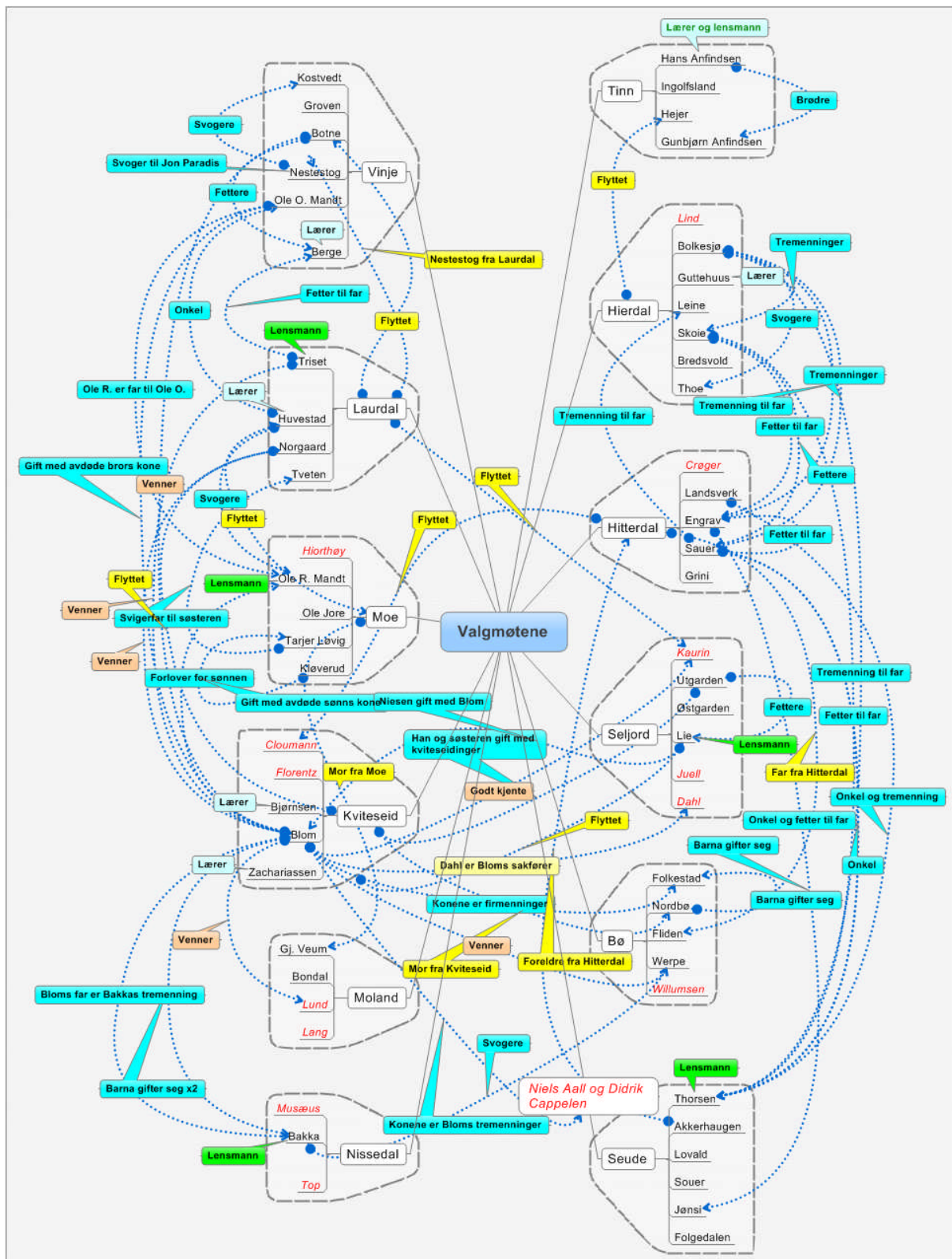
Bygdebokundersøkelsen kommer til uttrykk i figuren på neste side. Poenget med den er ikke å formidle detaljert informasjon, men å gi et visuelt oversiktsbilde over de linjer som fantes mellom valgmennene i perioden. Feil som eventuelt finnes i bygdebøkene er ikke kontrollert, men vil trolig ikke rokke ved hovedinntrykket.

Figuren baserer seg på bygdebøker, folketellingen 1801 og Ole Bloms dagbok. Den er kun ment å illustrere mengden av forbindelser mellom valgmennene gjennom en enkel visualisering. En forenklet forklaring er likevel på sin plass:

Klossen i midten symboliserer alle valgmøtene samlet for årene 1814-20. Herfra går det tynne streker ut til hvert prestegjeld i Øvre Telemark, forsøksvis plassert noenlunde i overensstemmelse med kartet.

I prestegjeldsboksene finner vi navnene på alle valgmenn i samme periode. Embetsmenn og andre kondisjonerte i rød kursiv. De stiplede blå strekene viser de forbindelseslinjene jeg har funnet. Hver linje har en kommentarboks – de blå viser slektsforbindelser. De gule viser flyttinger. De rosa viser vennskap som kan dokumenteres over prestegjeldene – og her er nok undersøkelsen på sitt mest mangelfulle. Lærere og lensmenn er også markert. Niels Aall og Didrik Capelen hører strengt tatt ikke hjemme i figuren, men er likevel med. Legg merke til Ole Blom, som er i Kviteseid-boksen til venstre i bildet.

FORBINDELSER MELLOM VALGMENN I ØVRE TELEMARK 1814-1820

7.3 Hvem valgte de?

Men hvis bonderepresentantene hadde så god kontakt – og må ha diskutert problemstillingene før de kom til valgmøtene – hvorfor valgte de ikke bare sine egne som stortingsrepresentanter?

I første runde, til valgmøtet våren 1814, var den spesifiserte “bestillingen” fra prins Christian Fredrik at det skulle velges tre gode menn, hvorav den ene skulle være bonde. Det er likevel verdt å merke seg at Mandals Amt stilte med tre bønder.

Etter at Talleiv Huvestad kom hjem igjen fra Eidsvoll er det all grunn til å tro at grunnlovens valgregler raskt ble kjent blant bøndene. Men de fortsatte likevel å sende kondisjonerte representanter på Stortinget. Først fogden Florentz sammen med bonden Aasmund Norgaard, så den avgåtte statsråd Niels Aall sammen med Ole Bjørnsen. I 1818 er det nære på at Huvestad får selskap av en bonde til, men Hans Anfindsen må trekke seg, og dermed blir det to kondisjonerte, skipsrederen Bent Blehr og sorenskriveren Ole Juell, som reiser sammen med Huvestad. Og selv i 1821, når Ole Blom blir feid inn som stortingsrepresentant, slipper bøndene til proprietæren Hans Jacob Gasmann og kjøpmannen Henrik Georg Tønder fra Grenland som representanter for amtet. Hvorfor tok ikke bøndene hele potten?

En del av forklaringen kan kanskje være at man allerede på dette tidspunktet hadde en utviklet forestilling om at både den øvre og den nedre delen av amtet burde være representert. Og siden nedre-amtet hadde en tendens til å holde seg med talsmenn fra den kondisjonerte klasse, var det naturlig at man også hentet stortingsrepresentanten derfra. Men det forklarer jo selvfølgelig ikke hvorfor Florentz og Juell kommer seg til Stortinget.

En annen mulig forklaring kan være at det å være stortingsrepresentant var en usikker tilværelse, og ikke nødvendigvis så lukrativt. Ole Bjørnsen ble sittende i Christiania et helt år i 1815-16, antagelig minst dobbelt så lenge som han hadde forventet, og selv om han nok fikk et greit honorar for jobben, knyttet det seg også risiko til det å være så lenge hjemmefra gård og familie. De kondisjonerte, som i utgangspunktet hadde bedre økonomi og større nasjonalt nettverk, kunne nok lettere tilpasse seg en periode i hovedstaden. Og uten å desavuere deres arbeidsinnsats kan det vel også hende at de i en helt annen grad enn bøndene hadde ”gode dager” på jobben. Alle som leser presten Pavels’ dagbøker fra Christiania i denne perioden, må på et tidspunkt bli slått av hvordan han kan tilbringe dag etter dag i uvirksomhet som tilhører på Stortingets galleri. Hadde ikke mannen arbeid å passe?

En tredje forklaring kan være at den statusen som stortingsvervet ga, talte mer i de kondisjonertes nettverk enn i bøndenes, og at det bidro til deres personlige ambisjoner. Selv om man i brev og dagbøker kan lese hvordan de kondisjonerte akker seg over hvilke ofre de legger for dagen ved å utføre sin nasjonale plikt som stortingsrepresentanter, var det nok likevel slik at stortingsposisjonen ga betydelig prestisje. Vi vet egentlig ikke noe særlig om bøndene faktisk søkte seg til stortingsvervet ut fra personlige ambisjoner så tidlig i det nye demokratiet.

En fjerde mulighet er at bøndene, selv om de ikke manglet personlig mot, fremdeles kan ha tatt hensyn til de sanksjonsmuligheter som øvrigheten kunne finne på å bruke overfor dem, slik for eksempel Ole Engrav fra Hitterdal nokså nylig hadde erfart. Det er imidlertid vanskelig å se hvordan en slik ”sanksjonsmodell” skulle kunne bli implementert i valgmøtene. Men bondeopprøret i 1818 viste at myndighetene fremdeles var i stand til å bruke sitt voldsmonopol hvis bøndene gikk for langt.

En femte mulighet er de kondisjonertes uttrykte motvilje mot ”politisering”. Tilløp til valgkamp og propaganda foran valgmøtene ble slått ned på, og det var et ideal å stå for ”nøytrale” og ”objektive” standpunkter. Man måtte ikke la seg friste til å argumentere for egne interesser, og dette er også et perspektiv som går igjen i en del dagbøker som finnes fra perioden. I ettertid er det vel lett å se at dette idealet var vanskelig å etterleve, og at det i stor grad handlet om å forsvare de kondisjonertes egne interesser ved å holde opposisjonelle røster i sjakk. Men det er i hvert fall en teoretisk mulighet for at bøndene lot seg dressere av normer og regler for hvordan innflytelse kunne øves i beslutningsprosesser, slik Dørum beskriver i sin definisjon av politisk kultur.²⁵⁷

En sjettede forklaring er at bøndene ikke var fremmede for verdien av akademisk kompetanse. Selv om motsetningene mellom bønder og embetsmenn var markante i mange sammenhenger, har vi også sett flere eksempler på allianser på tvers av frontene. Vi skal ikke se bort fra at bøndene kan ha sett seg tjent med å sende av gårde presumptivt dyktige talsmenn i håp om at de i større grad kunne tale deres sak i rikspolitikken enn det de selv så seg i stand til. Det kan være grunn til å minne om det som Ole Bjørnsen skrev i 1835: ”Storthinget bør, efter min Formening, ligesaa lidt savne Embedsmænd som Bønder. En dygtig Embedsmand bør idet mindste vælges fra hvert Amt.”²⁵⁸ Desto større må skuffelsen ha vært når rapportene kom tilbake, kanskje via en litt skadefro Jens Zetlitz med alle hans forbindelser, om at for

---

²⁵⁷ Dørum 2006: 408

eksempel fogden Florentz ”var stum som en fisk.” For selv om mange historikere vektlegger embetsmenneskets store kompetanse og bøndenes mangel på ditto, må det understrekes at det da handler om de store talls lov. Det fantes også embetsmenn og handelsborgere på Stortinget som ikke hadde stort å bidra med – akkurat som en del bønder blomstret opp i en ny rolle.

Det er neppe slik at en entydig forklaring kan hentes ut av ett av disse alternativene, snarere er det snakk om en kombinasjon – men personlig er jeg tilbøyelig til å vektlegge at bøndene var opptatt av at det faktisk var et poeng å sende noen som kjente spilleregler. Selv om motsetningene mellom bønder og kondisjonerte tilspisset seg fra tid til annen, har vi også eksempler på at de ulike stendenes ledere i amtet sto sammen i vanskelige perioder.

7.3.1 Halvkondisjonerte stortingsbønder?

Bloms dagbok gir oss ganske detaljerte spor som gjør det mulig å kartlegge forbindelser og nettverk i Bratsberg Amt i det aktuelle tidsrommet. Et naturlig spørsmål må være om Blom og de tre andre stortingsbøndene faktisk tilhørte bondestanden – eller om de egentlig var ”halvkondisjonerte”, slik Døssland har definert begrepet.

I folketellingen fra 1801 går det fram at i alt 35 personer inngikk i det samlede husholdet på gården Nes, der den 17 år gamle Ole fremdeles bodde, hvorav tre familier med 13 personer som satt på husmannsplasser. En av disse husmennene skjøttet gjestgiverbevillingen som Blom-familien hadde på ferjestedet Spjotsodd. På selve gården var det seks voksne personer som kan kategoriseres som tjenestefolk. Det fantes andre gårder som hadde flere mennesker i kosten, opp til 50-60, men Nes var opplagt i det øvre skiktet.

På gården Hasleberg, der Ole Bjørnsen vokste opp med mor og stefar, fantes det hverken husmenn eller tjenestefolk. Hjemme hos foreldrene til Aasmund Norgaard var det tre tjenestefolk i tillegg til et fattig gammelt ektepar på legd. Hos Talleiv Huvestad i Lårdal var det to tjenestefolk i en ellers liten husstand.

Det ville være nærliggende å søke informasjon om den økonomiske styrken hos de fire stortingsbøndene i en oversikt over ”sølvskatten”, altså det tvungne bankinnskuddet som ble pålagt i 1816. Selv med betydelig hjelp fra Riksarkivet har jeg ikke lyktes i å finne fram til denne oversikten, men i de listene som foreligger for nærings- og formuesskatt i juli 1818 framgår det at det ikke var veldig store forskjeller på de innbetalingene som de fire bøndene gjorde. Bjørnsen eide på dette tidspunktet to gårder, både Haukom og Gateholt, og hadde

---

²⁵⁸ Berge 1930: 53

således gjort en bemerkelsesverdig økonomisk karriere. På den første gården skattet han 1 daler og 6 skilling, av den andre to daler. Blom hadde flyttet til Nes fra Vrådal og skattet 4 daler. I Kviteseid var Gudmund Fjågesund, som var gift med Bloms søster, blant de større skattyterne med 8 daler og 6 skilling. I Lårdal skattet Norgaard drøye tre daler, Huvestad en daler mindre.

Av gårdsmatrikkelen fra 1838 går det fram at både Nes, Haukom, Huvestad og Dalen østre, som var de gårdene som de fire stortingsbøndernes eide rundt 1820, lå noe over gjennomsnittet både i amtet og i de respektive bygdene. Nes var størst av de fire, med en skyld på cirka 5,5 daler. Haukom og Huvestad lå på 4,2 mens Dalen østre lå på 3,2. Snittet for Kviteseid var cirka 2,7, mens det i amtet var på cirka 2. Men de virkelig store gårdene i Øvre Telemark hadde gjerne en skyld på over ti daler. Det bør bemerkes at Blom i 1838 eide enda gård av betydelig størrelse, men at denne ble erhvervet sent på 1820-tallet.

Hvorfor er Huvestad så usynlig i nettverk og kilder, mens vi blir så godt kjent med Blom, Bjørnsen og Norgaard? Er det slik at de tre siste er halvkondisjonerte, mens Huvestad bare er en enkel bonde?

Jeg synes ikke bildet er så entydig. Den viktigste årsaken finner vi i kildetilgangen. Både Bjørnsen og Blom etterlot seg mye skriftlig i form av dikt, brev og dagbok, og også etter Norgaard finner vi interessante selvbiografiske tekster. Det er også nokså lett å danne seg et bilde av Bjørnsen som ambisiøs rikspolitiker, Blom som lystig levemann og trassig tiltalt og Norgaard som kreativ entreprenør – mens Huvestad hverken har skrevet noe som lever etter ham eller er referert tilstrekkelig som selvstendig politisk aktør til at vi får et tydelig bilde av ham. Imidlertid tyder mye på at grunnlovens bestemmelser om odelsretten har Huvestads stempel. Men det er også en aldersforskjell som spiller inn; Huvestad var født i 1761 og var således 53 år da han møtte på Eidsvoll. Norgaard var 37 år i 1814, mens Bjørnsen og Blom var henholdsvis 31 og 30 år på dette tidspunktet. De toneangivende menn i 1814 var generelt veldig unge, noe som kanskje kan ha vært et handicap for de som nødvendigvis hang igjen i gamle skikker.

Aldersforskjellen kan ha bidratt til at de tre yngre bondepolitikere lettere opplevde en følelse av likeverdighet med sine samtidige kondisjonerte, og at de formelle posisjonene de oppnådde også styrket denne opplevelsen. Hos Pavels finner vi Norgaard som “Middelstandsmand” og Bjørnsen som “Seminarist”, mens Gustav Blom portetterer Huvestad som en “Fjeldbonde [...]”

der under sin Vadmelskofte skjulte et Fond af Kundskabe”²⁵⁹. Disse ulike valørene kan nok også si noe om hvordan de telemarkske bondepolitikere framsto overfor sine samtidige kronikører. Der hvor Huvestad ble mottatt med et patroniserende skulderklapp, ble Bjørnsen møtt med bitende kommentarer. Slike holdninger kan ha skjerpet motsetningene, men kan også ha styrket likeverdsbevisstheten. Og om Bjørnsen kan ha blitt oppfattet som halvkondisjonert hjemme i Kviteseid, var han det i hvert fall ikke i Jacob Aalls øyne – slik vi husker fra et av Aalls brev til Gustav Blom: “Bonden Ole Bjørnsen, hvis Talemaader De nok kjender...”. Mens vi vet at særlig Bjørnsen og Blom, og på sitt vis også Norgaard, omgikkes prester og andre kondisjonerte, er det vanskeligere å spore dette direkte hos Huvestad. Det er imidlertid vanskelig å se for seg at han skal ha hatt en helt annen klassepolitisk innstilling enn de tre andre. Det ser ut til at han hadde et godt forhold til Løvenskiold, og vi vet også at han må ha stått på god fot med presten i hjembygda. Men “halvkondisjonert” var han vel kanskje ikke.

7.4 Telemarkspolitikken – et sosialt felt?

Med Bourdieus feltteorier til grunn kan det være mulig å omtale telemarkspolitikken som et sosialt felt, selv om dette feltet var i svært sterk endring fra 1780 til 1820. I disse årene tok bøndene gradvise skritt fra å være prisgitt enevoldsstatens disposisjoner til selv å delta som formelle aktører i et gryende demokratisk system, slik Brynjulv Gjerdåker beskriver det: Fra subversiv motstand til byggende deltakelse og samfunnsansvar.

Situasjonen rundt Lofthus-opprøret med sine lokale avleggere i Øvre Telemark viser at det fantes et betydelig organisatorisk apparat rundt bondeaktivistene, et apparat som de måtte være forsiktige med å spille ut i full styrke. De levde hele tiden med en bevissthet om at statens representanter ville iverksette straffereaksjoner dersom de selv gikk for langt. Dette var en balansegang de behersket ganske godt. I Øvre Telemark ble de spesialister på å bruke muligheten til å skrive supplikker, og ved noen anledninger lyktes de også med å bygge allianser til embetsverket, til og med helt til topps.

På slutten av 1770-tallet dukker den første organisasjonen opp der kondisjonerte og bønder kan møtes, i form av Bratsberg Opmuntringsselskab. Riktignok er det først og fremst de kondisjonertes organisasjon, men også bønder deltar som organisasjonsmedlemmer, selv om

---

²⁵⁹ Blom 1860: 35

dette framfor alt er en plattform der flinke bønder får en fortjent påskjønnelse av de kondisjonerte.

Bøndene deltok også i lokale skole- og fattigkommisjoner fra midten av 1700-tallet, og hadde også en viss medbestemmelsesrett når det gjaldt vedlikeholdet av kirker og prestegårder. Samtidig ble tingsamlingene stadig hyppigere et sted for lokale rettssaker, helt til forlikskommisjonene ga en viss avlastning for dette. Begge deler ga atskillig trening i siviliserte konfliktløsninger.

Leseselskapene var en annen arena for bygdefolket. Det var åpenbart et oppdragende tiltak iverksatt av sognepresten (og i Bratsberg amts tilfelle klart inspirert av biskop Hansen), men muligheten til å tilegne seg kunnskap og til å lese for lesingens skyld ble begjærlig grepet av mange bønder. Leseselskapene hadde også møter med en viss dagsorden og det ble antagelig ført protokoller – altså nok en praktisk øvelse i organisasjonsvirksomhet. Etter hvert styrket også lærerne sin posisjon i bygdene. Stadig flere lærere fikk faktisk en form for utdannelse, og deres kompetanse ga økt status og kulturell kapital. Minst seks av valgmennene fra Øvre Telemark i perioden 1814-20 er lærere. Reidun Høydal, som har skrevet om “Omgangsskulelæreren som bygdeelite”, mener at det ikke var tilfeldig at personer med lærerbakgrunn erobret eliteposisjoner. I tillegg til den skriftkulturelle kompetansen som de hadde, fikk lærerne ofte tilgang på ideer og tenkemåter som stimulerte til individuell selvhevdelse og etter hvert kollektiv selvhevdelse på vegne av bondestanden. Slik overtok bondestanden sin egen versjon av embetsmannselitens kulturimpulser.²⁶⁰

Det er ikke urimelig å trekke en linje fra prosessen på bygdene i Øvre Telemark til det som Jürgen Habermas kaller for utviklingen av en “borgerlig offentlighet” – der en offentlig samtale vokser fram. Det er det kontinentale borgerskapet i andre halvdel av 1700-tallet som Habermas har i tankene – der private borgere gjør krav på å bruke den offentlighet som er regulert av øvrigheten for å diskutere almenne regler for samfunnsvirksomhet i en offentlig samtale.²⁶¹ I første omgang skjedde det en utvikling mot en litterær eller kulturell offentlighet, som den politiske offentlighet nærmest vokste ut av. Det er imidlertid klare paralleller til den utviklingen som skjedde flere steder i bygde-Norge, forskjøvet med noen tiår.

Smått om senn beveget “telemarkspolitikken” seg fra å være en arena der statens representanter hadde all formell makt og der handelsborgerne sto nokså fritt til å utnytte bøndene etter eget forgodtbefinnende, til en situasjon der bøndene både styrket sin

---

²⁶⁰ Høydal 1996: 203

kompetanse og i større grad lyktes i å snu spillet til sin fordel, ikke minst gjennom ulike alliansedannelser. De første valgmøtene i 1814 banet veien for en virkelighet der bønder og kondisjonerte møttes etter et helt nytt prinsipp: Én mann, én stemme. Dette må selvfølgelig ha endret telemarkspolitikken som sosialt felt, selv om endringen kanskje ikke ble erkjent fullt ut til å begynne med.

Gjennom tiårene fram til 1820 styrket bøndene utvilsomt sin kulturelle kapital. Det ble lagt merke til også blant de kondisjonerte; det ser vi i ulike kommentarer i dagboknotater – enten det handler om Huvestad, som “ikke lot seg sette i Snorre”, eller om Bjørnsen, som får skryt av Christie for sin opptreden på talerstolen. Men når det kom til stykket var det likevel vanskelig for bøndene å hente ut gevinsten for denne kulturelle kapitalen i form av en fullverdig anerkjennelse for kulturell likeverdighet. I stedet beskrives for eksempel Bjørnsen som “den skrivesæle og indbildske Kirkesanger” som karakteriseres ved sin “seminaristiske Suffisance”.²⁶²

7.4.1 - Der blev dygtig politiseret...!

Om tidens ideal, i hvert fall de kondisjonertes ideal, var at debatter burde foregå ubesudlet av “politisering”, er det ingen tvil om at det meste dreide seg om politikk, også i Bratsberg amt i tidsrommet 1780-1820. Prestestrid, Lofthusopprør, Vrangfoss og brubygging i Kviteseid er eksempler på saker som kjennetegnet telemarkspolitikken gjennom disse tiårene. Underveis kunne de best orienterte bøndene se sin situasjon i forhold til et bakteppe av dramatiske begivenheter fra det store utland. Om nyhetene reiste sakte, var det likevel mange som var godt orientert både om den franske revolusjon, napoleonskrigene og forholdene ved det kongelige hoff i København.

Motsetningene mellom stendene var store og tvistene og debattene mange. Samtidig ser vi en tendens til at nye allianser oppsto fra sak til sak. Det var ikke en gang lenger gitt at embetsmennene sto sammen. Det ser vi i rettssaken mot Blom, der sogneprest Zetlitz helt åpent tok avstand fra fogden Florentz for å støtte sin gode venn Ole Blom. Vennskap og egne selvstendige oppfatninger gikk her foran et automatisk standsbasert synspunkt.

Det spørres om en enkel husmann ville kommet i en posisjon der Zetlitz måtte ha gjort en tilsvarende avveining. De bøndene som kvalifiserte seg til å kunne opptre på noenlunde likeverdig fot med embetsmenn og andre kondisjonerte, hadde både kulturell og sosial kapital

---

²⁶¹ Etwil, http://www.historie-online.dk/nyt/bogfeature/information_borgerligoffentlighed.htm, lest 1.11.10

over gjennomsnittet. De hadde nok ofte også sine egne økonomiske interesser å forsvare. Mange av dem, i hvert fall de fire bøndene vi har hatt under lupen, ville nok framstått som nokså moderate på en venstre-høyreskala.

Men at det ble diskutert politikk både i disse kretsene og i rene bondefora, må være hevet over enhver tvil. Slagplaner ble lagt der bøndene møttes, og en nyttig utveksling av synspunkter skjedde der hvor bønder og kondisjonerte møttes i fortrolighet. Og når de formelle mulighetene åpnet seg, bidro bøndenes representanter til at den politiske kulturen endret seg. De kondisjonertes motstand mot “politisering” ble feid til side. For bøndene var politisering viktig og riktig. Hvordan skulle de ellers nå fram med sine saker?

“Der blev dyktig politiseret”, skriver Bjørnsen i et brev til sin venn Blom i 1821, etter en middag med prest, fogd og sin medpolitiker Norgaard. Da var det bare noen uker om å gjøre før hans eget forslag om å avskaffe adelen fikk sin sanksjonering av den gjenstridige Carl Johan. Bjørnsen må ha vært sprekkeferdig av stolthet. Zetlitz fikk ikke oppleve denne seieren, men må likevel få sin andel av æren. Det var “politisingen” på prestegården i Kviteseid som la grunnlaget for vedtaket og sanksjoneringen.

---

²⁶² Pavels 1867: 400

8 Konklusjon

La oss rekapitulere et gullkantet øyeblikk i desember 1814: Telemarksbonden Aasmund Norgaard deltar i en stortingsdelegasjon til Stockholm, rusler fram til kongen etter en gallamiddag, og slår frampå om at det hadde vært fint hvis kongen kunne ta fatt i den uheldige situasjonen i Vrangfoss hjemme i Telemark, der tømmeret hopper seg opp slik at bøndene taper store penger. Kongen tar Norgaard på alvor, får nedsatt en kommisjon, der Norgaard blir medlem, og etter en tids arbeid kommer kommisjonen fram til en løsning på saken.

Ole Bjørnsens seier over adelen er nettopp omtalt, og Ole Bloms seier over amtmanden, ikke minst hjemlet i grunnlovens paragraf 96, har også fått sin plass. Vi ser her tre ulike politiske saker som blir kjørt med stor energi av bønder fra Øvre Telemark. Gjennom sin virksomhet bidro de til å endre normene for den politiske kulturen. De kondisjonerte satt ikke lenger med definisjonsmakten for hva som skulle være aksepterte handlingsmønstre. Underveis må det delvis ha fortont seg som en kamp mot overmakten. Seirene må ha smakt desto bedre.

Og her er vi tilbake til et sitat fra historikeren Oscar Albert Johnsen, som observerte at en del bønder raskt forsto “at forfatningen var god, når bonden bare lærte å bruke den.”²⁶³ Det virkelig spennende spørsmål som vi neppe får noe svar på når det gjelder denne problemstillingen, er hvordan de følte det, de bøndene som på et tidspunkt kan ha fått en aha-opplevelse av hvilken potensiell makt de faktisk satt med. Hva slags tanker kan de ha gjort seg, de bondelederne som skjønnte at de sto på terskelen til et helt nytt politisk regime – selv om det fremdeles lå noen tiår fram i tid?

De sosiale nettverkene må ha spilt en avgjørende rolle for bondepolitikernes potensial. Det gjelder både bøndenes egne maktbaser og de vertikaltgående nettverkene som Ole Bjørnsen og særlig Ole Blom bevislig var en del av. Disse nettverkene bidro også i noen grad til å snu spillet innenfor det sosiale feltet vi kan kalle telemarkspolitikken.

Flere historikere har underkjent bøndenes politiske innsikt og evne til å vinne gjennom med sakene sine på Eidsvoll og på de første stortingssamlingene. Dette er etter mitt skjønn et mangelfullt perspektiv. Man må for det første ta i betraktning at den politiske prosessen etter 1814 besto av de første famlende skritt ut av et enevoldsregime, der responsen på en svært offensiv opptreden fort kunne vært bruk av vold. Mange av bondepolitikerne var, gitt situasjonen, godt skolerte – men de trengte tid til å formulere sakene sine, til å skape allianser

---

²⁶³ Johnsen 1936: 384

og til en skrittvis marsj mot målet. De var heller ingen enhetlig gruppe. De økonomiske forskjellene innad i bondestanden var store, og noen av representantene kan muligens defineres som en slags "halvkondisjonerte", selv om røttene i bondestanden er udiskutable. Det var ikke mulig å vinne de store sakene i løpet av noen måneder, og det måtte nødvendigvis komme tilbakeslag. Men grunnlaget for en stor samfunnsmessig omveltning – langt utover en nasjonal frigjøringsprosess – ble lagt med bøndernes inntog i politikken i 1814-20, og det tok bare 19 år fra Eidsvollmøtet til det berømte "bondestortinget" i 1833. I 1837 kom formannskapsloven, og året etter kunne Ole Blom gripe klubba som den første ordføreren i Kviteseid. Jens Zetlitz ville nok ha smilt fornøyd.

9 Kilder og litteratur

9.1 Utrykte kilder

Ole Bloms dagbok 1817-21 (sidene er paginert, trolig av Rikard Berge)
Breveksling mellom Ole Bjørnsen og Jens Zetlitz. Rikard Berges resyméversjoner.
Brev fra Ole Bjørnsen til hans kone. Rikard Berges resyméversjoner.
Rettsreferater. Ole Blom vs. Bratsberg Amt.
Fullmakter for stortingsrepresentanter fra Bratsberg amt. Stortingets arkiv.
Valgprotokoll for Bratsberg amt. Statsarkivet i Kongsberg.
Molden, Gunnar. Aasmund Norgaard og Jacob Aall. Upublisert notat. Næs Jernverksmuseum.
Nygaard, Jon. "Jeg er ikke for ingenting født i fossedurens by". Upublisert notat. Senter for Ibsen-studier. UiO.

9.2 Aviser og tidsskrifter

Budstikken. Tidsskrift for Selskabet for Norges Vel. 1808-1814 (mikrofilm)
Christiania Intelligenssedler, 1812-1820 (mikrofilm)
Den norske Rigstidende, 1815-1820 (mikrofilm)
Nationalbladet, 1815-1820 (mikrofilm)

9.3 Referert litteratur

Anker, Bernt Th. 1997. *Minneord ivi eidsvollsmannen Talleiv Olavsson Huvestad ved avdukingi av ein bautastein paa gravi hans 17. mai 1901*. Kristiania. (opprett Tokke kommune 1997).

Apelseth, Arne. 2004. *Den låge danninga: skriftmeistring, diskursintegrering og tekstlege deltakingsformer 1760-1840*. Doktoravhandling, UiB.

Bakken, Olav. 1978. *Lårdalsoga*. Dalen.

Berg, Jens Christian. 1898. *Breve fra Justitiarius Jens Christian Berg til Sorenskriver Gustav Peter Blom*. Utgitt av Ludvig Daae. Christiania.

Berge, Rikard. 1930. *Ole Bjørnsen*. Skien.

Berge, Rikard. 1926. *Ole Blom*. Skien.

- Berge, Rikard. 1940-75. *Vinje og Rauland*. Dreyer.
- Berge, Rikard. 1907. *Tormod Borgejorde og visune hans*. Kristiania
- Bergsgård, Arne. Løvenskiolds dagbok frå riksforsamlinga på Eidsvoll, og Løvenskiolds valtings-tale i 1814. *Historisk tidsskrift, bind 33*.
- Blom, Gustav P. 1860. *Norges Statsforandring i Aaret 1814*. Christiania.
- Brandt, Fredrik. 1855. Repertorium for praktisk Lovkyndighed. Første bind.. Kristiania.
- Breen, Else. 1973. Jens Zetlitz: Gledens muntre sanger? Hovedoppgave UiO.
- Breve fra slekten Aalls arkiver 1738-1905 / med forord av Sverre Steen. 1948. Oslo.
- Breve fra slekten Aalls arkiver: anden samling. 1956. Ulefoss.
- Broadly, Donald. 2002. Nätverk och fält. *Sociala Nätverk och Fält*. Swedish Science Press.
- Byberg, Lis. 1997. *Biskopen, bøndene og bøkene : leseselskapene i Christiansands stift 1798-1804*. Hovedoppgave i historie. UiO.
- Christie, W.F.K. 1901. *Dagbok mai-oktober 1815*. Utgitt av Yngvar Nielsen. Kristiania.
- Dalland, Øystein. 2001. *I lys av vannet*. Landbruksforlaget.
- Dørum, Knut. 2006. Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker – bondepolitikk og bondeøkonomi rundt Oslofjorden på 1700-tallet. *Historisk tidsskrift 3/2006*.
- Dørum, Knut. 2010. Opprør eller legitim politisk praksis? I *Demokratisk teori og historisk praksis*. Hilde Sandvik (red.). Scandinavian Academic Press.
- Døssland, Atle. 2010. Embetsmenn, bønder og fadderskap i Hosanger sokn 1750–1854. Notat SHP-prosjektet. Høgskulen i Volda.
- Døssland, Atle. 2009. Kulturperspektiv på møte mellom bønder og embetsmenn. Notat SHP-prosjektet. Høgskulen i Volda.
- Daae, Ludvig. 1898. *Breve fra Justitiarius Jens Christian Berg til Sorenskriver G.P. Blom*. Christiania.
- Daae, Ludvig. 1894. *Breve fra Jernværkseier Jacob Aall til Sorenskriver (tilsidst Amtmand) G.P. Blom : 1815-1840*. København.
- Daae, Ludvig. 1890. Nogle Breve fra Christian Frederiks norske Hof. *Personalhistorisk Tidsskrift. Anden Rekke. 5. bind*.
- Einung, H.H. 1926-1942. *Tinn-soga*. Rjukan.

- Eitrheim, Øyvind. 2005. Fra Peder Anker til stabilitet i pengevesenet. Tilbakeblikk på norsk pengehistorie. Norges Banks skriftserie nr. 37. Red. av Øyvind Eitrheim og Jan F. Qvigstad
- Etwil, Preben. Borgerlig offentlighed. http://www.historie-online.dk/nyt/bogfeature/information_borgerligoffentlighed.htm. Lest 2.11.10
- Fet, Jostein. 1995. Lesande bønder: Litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840. Oslo.
- Flatin, Tov. 1942-56. *Seljord*. Seljord kommune.
- Fuldmagter og Adresser, overantvordede Norges Regent, Hans Kongelige Høihed Prinds Christian Frederik, fra det Norske Folks Deputerede ved Rigsforsamlingen i Eidsvold, den 10. april 1814. Grøndahl 1814.
- Gjerdåker, Brynjulv: 2002. *Norges landbrukshistorie, bind 3*. Oslo.
- Gjerdåker, Brynjulv. 2001. *Til odel og eige*. NILF-rapport 2001-15. Oslo.
- Gjerløw, Olaf. 1948. Stattholder Severin Løvenskiold. Oslo.
- Gjermundsen, Arne Johan. 1992. Kampen mellom bønder og tømmerhandlere om åpninga av Vrangfoss på 1700- og 1800-talet. Fra *Telemark historielags årbok 1992*.
- Gunneriusson, Håkan. 2002. Fält och sociala nätverk – så förhåller de sig til varandra. *Sociala Nätverk och Fält*. Swedish Science Press.
- Hasselberg, Ylva; Müller, Leos; Stenlås, Niklas. 2002. Åter til historiens nätverk. *Sociala Nätverk och Fält*. Swedish Science Press.
- Henneseid, Stian m.fl. 1972-88. *Bø-soga*. Bø kommune.
- Holta, O.H. 1926. *Hitterdalsboken*. Porsgrunn.
- Høydal, Reidun. Omgangsskulelæraren som bygdeelite. Skriftkulturell meistring som sosial ressurs. *Heimen* 3/96.
- Johnsen, Oscar Albert. 1936. *Norges Bønder*. Oslo.
- Kirkeby, Birger. 1908-88. *Bygdebok for Sauherad*. Sauherad kommune.
- Karlsrud, Gjertrud. 1987-2000. *Hjartdalsoga: gard og ætt*. Hjartdal kommune.
- Koht, Halvdan. 1975. Norsk bondereising. Pax forlag.
- Koht, Halvdan. 1914. Fridomsgjerningi paa Eidsvoll (s 65-). *Eidsvold 1814*. Kristiania.
- Koht, Halvdan og Schnitler, Carl W. 1914. Eidsvolls-mennene (s 243-) *Eidsvold 1814*. Kristiania.

- Krøvel, Harald. 2010. Prest og lærerarar i Nord-Gudbrandsdalen – patron og klientar. Paper til SHP-seminar. Høgskolen i Volda.
- Lindstøl, Tallak. 1914. Stortinget og statsraadet 1814-1914. Kristiania.
- Liste over Repræsentanterne paa Storthinget 1815, samt hvor de boe. Stortingets arkiv.
- Loupedalen, Torjus. 1956. *Kviteseid bygdesoge. Ættesoga*. Kviteseid kommune.
- Lund, Johann Michael. 1785. *Forsøg til Beskrivelse over Øvre-Tellemarken i Norge*. København.
- Lunden, Kåre. 2002. *Norges Landbrukshistorie, bind 2*. Oslo.
- Mestad, Ola. 2008. Næringsfridom i 1814-grunnlova. *Forfatningsteori møter 1814*. Dag Michaelsen (red). Akademisk publisering.
- Mohn, J. N. 1874. *Storthingene 1815-71*. Særavtrykk av Norsk Retstidende 1874. Kristiania.
- Nielsen, Yngvar. 1882. *Norges historie efter 1814. Første bind*. Christiania.
- Norgaard, Aasmund. 2001. *Eidvollsmann og kanalforkjempar*. Selvbiografisk tekst. Trykt i Kviteseid historielags årbok, "Gamalt frå Kviteseid" 2001.
- Marvik, Steinar. 1992. *Fyresdal: gards- og ættesoge*. Fyresdal.
- Næss, Hans Eyvind. 1995. *Vel forlikt: forliksrådene i Norge 200 år*. Stavanger.
- Nåvik, Ørnulf. 1997. *Verneplikstens historie*. Oslo.
- Olsnes, Aanund. 1987. *Kviteseid bygdesoge, bind III (kultursoga)*. Kviteseid kommune.
- Pavels, Claus. 1867. *Claus Pavels's Dagbogs-Optegnelser 1815-1816*. Christiania.
- Pram, Christen. Ca. 1805. *"Indberetning til det kongelige Land- Oeconomie- og Commerce Collegium indeholdende oeconomiske Bemærkninger paa en efter kongelig allerhøieste Befaling i Aaret 1805 fortsat Reise i Norge"*. Avskrift ved Arne Johan Gjermundsen.
<http://digitalarkivet.uib.no/dok/digitalpensjonatet/ajohan/pram/pram.htm> Lest 1.7.2010.
- Pryser, Tore. 2006. *Norsk historie 1814-1860*. Oslo.
- Qvisling, J.L. 1917. *Gjerpen: En bygdebok*. Kristiania.
- Qvisling, J.L. 1908. *Til øvre Telemarkens historie*. Skien.
- Rian, Øystein. 2003. *Maktens historie i dansketiden*. Oslo.

- Rian, Øystein. 2004. Motstanden mot fremmed herredømme. Telemarkingene slik historien skapte dem. *Telemark historielags årbok 2004*. Skien.
- Rogan, Bjarne. 1986. *Det gamle skysstellet*. Oslo.
- Sars, Ernst. 1904. *Norges politiske historie 1815-1885*. Kristiania. (Sars II)
- Sars, J.E. 1912. *Samlede værker. Andet bind. Udsigt over den norske historie*. Gyldendalske boghandel Nordisk forlag.
- Schwach, Conrad N. 2008. *Erindringer af mit Liv*. Ka forlag.
- Seip, Jens Arup. 1974. *Utsikt over Norges historie. Bind 1*. Gyldendal.
- Sollid, Ambros. 1927. Telemark Landbruksselskap i dei 100 fyrste aari : 1777-1877. Skien.
- Steen, Sverre. 1953. *Det frie Norge. På fallittens rand*. Oslo.
- Storthings Forhandlinger i Aaret 1814 (Kongeriget Norges første overordentlige). Utgitt 1835. Christiania.
- Storthings Forhandlinger i Aarene 1815 og 1816 (Kongeriget Norges første ordentlige). Utgitt 1817-20. Christiania.
- Storthings Forhandlinger i Aaret 1818 (Kongeriget Norges andet ordentlige). Utgitt 1820. Christiania.
- Stranna, Olav. 1921-25. *Lunde herad med Flaabygd*. Kristiania.
- Sætra, Gustav Grunde. Lønnskamp eller utbytting. Fra *Telemark historielags årbok*. 1983
- Sætra, Gustav Grunde. 1980. *Embetsmann, bonde, borger*. Hovedoppgave i historie. UiB
- Teige, Ola. 2008. Historisk nettverksanalyse. Paper til prosjektseminar på Høgskolen i Volda
- Thoresen, Svein Olav. 1988. "Distriktsseminaret" for Øvre Telemark. *Lærerutdanning i Telemark gjennom 250 år*. (Red. Knut Jordheim). Telemark Lærerhøgskole.
- Tjønnås, Ketil m.fl. 1977. *Gransheradsoga*. Notodden kommune.
- Weber, Max. 1990. *Makt og byråkrati*. Gyldendal.
- Wergeland, Henrik. Samlede skrifter. Avhandlinger, opplysningsskrifter 4: 1841-1843. Christiania.
- Wille, Hans Jacob. 1786. *Beskrivelse over Sillejords Præstegield*. Utgitt av Lokalhistorisk Forlag 1989.

Østvedt, Einar. 1958. *Skiens historie, bind II*. Skien.

Aall, Jacob. 1859. *Erindringer som Bidrag til Norges Historie*. Christiania.